

KUNTOUTTAVA VANKITYÖ

Selvitys työhönkuntouttamisen roolista
vankeinhoidossa

Jarno Ruotsalainen

KUNTOUTTAVA VANKITYÖ

Selvitys työhönkuntouttamisen roolista
vankeinhoidossa

Jarno Ruotsalainen

Toimituskunta:
Jukka Mäki, Tuija Tervo

Kriminaalihuollon tukisäätiö
Vapautuvan tuki -projekti
Raportteja 2/2006

ISBN 952-99621-4-2 (nid.)
ISBN 952-99621-5-0 (PDF)

Kopio Niini Oy
Helsinki 2006

TIIVISTELMÄ

Selvityksen tarkoituksena on Suomen seuraamusjärjestelmissä kokeiltuja toimintamuotoja tarkastellen nostaa esille vapautuvien vankien työmarkkina-aseman kehittämisen kannalta keskeisiä lähtökohtia ja haasteita. Tavoitteena on luoda perustaa kehittyneemmille toimintamuodoille. Näkökulma perustuu Kuntouttavan vankityön mallin (Kuva) ominaispiirteisiin ja kokemuksiin. Selvitys toteuttaa tehtävänsä, mikäli lukijan ymmärrys vankilasta vapautumiseen liittyvien jatkumoiden rakentamisen vaihtoehtoista ja haasteista syvenee.

Selvityksen taustaksi määritellään jatkumoiden historiallista kehitystä. Vangin suhde työmarkkinoihin on muuttunut ratkaisevasti vuosien varrella, samoin vankeinhoidon ja kriminaalihuollon rooli työn järjestäjänä. Nykyään vain noin kolmanneksella vangeista on ammatillinen koulutus. Välttömästi ennen vankeutta palkkatyössä olevien vankien osuus vaikuttaa pudonneen reilussa neljännesvuosisadassa lähes 70 %:sta noin viidennekseen.

Kuntouttavassa vankityössä otetaan huomioon vangin alentunut työkyky ja heikompi tuottavuus. Lisäksi siinä pyritään löytämään kokonaisvaltainen ratkaisu, jossa työllistymisen lisäksi etsitään ratkaisuja päihde- ja sosiaaliin ongelmiin ja valmennetaan häntä vapauteen. Kuntouttavasta vankityöstä on kaksi sovellusta. Helsingin mallissa toiminta toteutetaan Vankeinhoitolaitoksen ja Helsingin kaupungin sosiaaliviraston yhteistyönä, jossa työhönkuntoutus käynnistyy vankeusaikana ja jatkuu vapautumisen jälkeen. Hämeenlinnan seutukuntamallissa työvalmennuksen toteuttaa järjestömuotoinen tuottajaorganisaatio. Malli on toistaiseksi kenties painavin kotikuntayhteistyöhön perustuva ja vapautumisvaiheeseen ajoittuva jatkumomalli.

Selvityksessä käydään läpi myös muita työllistymiseen tähtäviä jatkumomalleja. Mallit eivät ole kyenneet levittäytymään ja niiden työmarkkinatavoitteita on ollut vaikea toteuttaa. Myös sosiaaliin elämänhallintaan ja uusintarikollisuuden ehkäisyyn tähtäävät jatkumomallit ovat kuihtuneet projekti- tai kokeilujakson jälkeen. Syynä tähän ovat rakenteelliset lähtökohdat. Koska järjestämisvastuu ja kustannusten jakaminen valtion ja kuntien välillä on epäselvä, pysyviä toimintoja on muodostunut lähinnä vankiloiden hallinnoimista päihdekuntoutuksen malleista.

Koska Kuva-toiminnan ydinmallin soveltamisen edellytykset ovat osoittautuneet erittäin rajoitetuiksi, etsitään selvityksessä työmarkkinanäkökulman ja rakenteiden tasolla toimivan jatkumojatellun sovellusmahdollisuuksia. Kehittämismahdollisuuksia avataan kahdessa suunnassa. Ensinnäkin käsitellään uudistuvan vankeuslainsäädännön ja aluevankilajärjestelmään siirtymisen luomia mahdollisuuksia ja haasteita. Erityinen huomio kohdistetaan valvotun koevapauden määrittelyihin sekä vapauttamisyksikköajatteluun. Toiseksi selvityksen tekijä esittää myös uusia työvoimapolitiikan suuntia vapautuvien vankien palveluiden kehittämiseksi.

Kuntouttava hoito on hedelmällisintä silloin, kun se aloitetaan jo vankeuden aikana ja sitä jatketaan keskeytyksettä vankilasta vapautumisen jälkeen. Tällöin vähennetään myös riskiä, että vanki retkahtaa heti vapauduttuaan entisiin elämäntapoihinsa. Yhteistyössä toimimalla vankeinhoito ja kunnat saavat omalle panokselleen suuremman tuoton. Vankeinhoidon sijoittama panos elää konkreettisesti vielä vangin vapautumisen jälkeen ja siviilijärjestelmät hyötyvät suoraan siitä panostuksesta, joka on toteutettu vankilassa. Moniongelmaisuuksien tunnistavat kuntoutuspalvelut saattavat olla pääluvulla jakaen varsin kalliita. Mutta toisaalta myös vankiloiden ylläpito on kallista ja erityisen kalliiksi tulee vapautuva vanki, joka jatkaa rikollista elämäntapaansa.

Avainsanat: vankeinhoito, rikosseuraamus, työmarkkina-asema, kuntouttava vankityö, kuntoutusjatkumo, palvelurakenne

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	5
2. VANKEUS, VAPAUTUMINEN JA TYÖ	8
2.1. VANKILASTA VAPAUTUMINEN JA JÄLKIHUOLTO.....	8
2.2. VANKITYÖSTÄ JA VANKIEN SUHTEESTA TYÖHÖN.....	10
2.3. VANKITYÖN HISTORIAA.....	13
2.4. SIIRTOLAT JA TYÖLEIRIT.....	15
2.4.1. Työsiirtola.....	15
2.4.2. Vankisiirtola.....	16
2.4.3. Työleiri.....	17
2.4.4. Siirtolat ja työleirit Suomen rikosseuraamusjärjestelmässä.....	18
2.5. SIVIILITYÖ JA YHDYSKUNTAPALVELU.....	20
2.6. POHDINTOJA TYÖN MERKITYKSESTÄ YHTEISKUNTAAN INTEGROITUMISESSA.....	21
3. KUNTOUTTAVAN VANKITYÖN KAKSI MALLIA	26
3.1. KUVA-OHJELMA HELSINKILÄISILLE VANGEILLE.....	26
3.2. KUVA-PROJEKTI HÄMEENLINNAN SEUDULLA.....	29
3.3. MALLIEN OMINAISUUDET, VAHVUUDET JA ONGELMAT.....	34
4. OVATKO KUVA-MALLIT ELINKELPOISIA TOIMINTAIDEOITA?	37
4.1. NYKYISTEN KUVA-TOIMINTOJEN SÄILYMINEN.....	37
4.2. KUVA-MALLINNUKSEN SOVELTAMISESTA.....	40
4.3. VANKIEN TYÖ, KOULUTUS JA MUUT TOIMINNOT.....	42
4.4. AJATUS VAPAUTTAMISYKSIKÖISTÄ.....	45
4.5. VALVOTTU KOEVAPAAUS.....	47
4.6. VANKEINHOIDON UUDET TAVOITTEET JA MAHDOLLISUUDET.....	48
4.7. SOSIAALINEN TYÖLLISTÄMINEN.....	52
5. TYÖMARKKINAPAINOTTEISIA JATKUMOITA	55
5.1. VALTTI-PROJEKTI.....	55
5.2. NEP 2000.....	57
5.3. DUUNI-PROJEKTI.....	58
5.4. YOUTH RISE JA POMO.....	59
5.5. BEHMO JA VALTAVIRTA.....	61
5.6. YLEISTYKSIÄ KOKEMUKSISTA.....	63
6. MUITA JATKUMOMALLEJA	64
6.1. PÄIHDEKUNTOUTUSJATKUMOT.....	64
6.2. SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN JATKUMOT JA PALVELUOHJAUS.....	69
6.2.1. Asumisen tuki.....	69
6.2.2. Palveluohjaus.....	70
6.2.3. Verkostotyö ja vapautumisen valmistelu.....	72
6.3. EHDONALAISEN VAPAUTUMISEN VALVONTATYÖN KEHITTÄMISHANKKEITA.....	73
6.4. VERTAISTUKEA VANKILASTA VAPAUTUVILLE.....	74
6.5. YLEISTYKSIÄ KOKEMUKSISTA.....	75
7. JOHTOPÄÄTÖKSET JA TULEVAISUUDENNÄKYMÄT	78
LÄHTEET	85
ALAVIITTEET	91

1. JOHDANTO

Tämä kirjoitusten kokonaisuus on lähtenyt kehittymään hyvin yksinkertaisten lähtökoh-
tien alkujuurista. Kriminaalihuollon tukisäätiö on Vapautuvan tuki -projektikokonaisuu-
den yhteydessä pyrkinyt tutkimaan ja edistämään mahdollisuuksia erityisen kuntouttavan
näkökulman omaavan vankityön mallin luomiseksi. Samalla on havaittu, että kysymys
ei ole yksinkertaisesta asiasta, vaan taustalla vaikuttavat lähes kaikki vankeinhoidon ja
muiden toimijoiden yhteistyön taustatekijät.

Kyseessä on enemmän kartoitus kuin tutkimus. Parhaiten soveltuisi käsite selvitys. En
käytä esityksessä ensi käden tutkimusaineistoa, lukuun ottamatta joitakin systemaattisuu-
teen pyrkiviä kuvauksia Kuva-toimintojen kokemuksista. En myöskään sovello mitään
erityistä lähdearvioinnin muotoa, vaan kohtelen mm. projektisuunnitelmia, projektiraport-
teja, tutkimuksia, toisen käden projektikuvauksia ja vaikkapa lehtiartikkeleita kelpoisina
tiedonlähteinä. Tavoitteena on tuottaa kattava ja riittävät uskottavuuden kriteerit täyttävä
yleistarkastelu, jossa saadaan esille karkeita ja rohkeita yleistyksiä jatkumomallien kes-
keisistä edellytyksistä ja ongelmakohtista. Tyydyttävä taso edellyttää, että toimintamalli
on kuvailtu riittävällä tarkkuudella ja mallin keskeiset ominaispiirteet on tunnistettu, jotta
tavoitteiden toteutumista voidaan arvioida.¹

Eryyksen painotuksen tässä tarkastelussa kohdistan työmarkkinanäkökulmisiin, vanki-
lasta vapautumiseen liittyviin jatkumoihin. Yleensä ei ole kovinkaan selvärajaisesti ero-
teltavissa työhönkuntoutuksen, päihdekuntoutuksen tai psykososiaalisen kuntoutuksen
malleja, vaan lähes poikkeuksetta kysymys on ollut näiden yhdistelmästä. Kiinnostus
kohdistuu myös siihen, millainen arvo työtoiminnalla nykyisin on vankeinhoidossa.

Painotus työperusteisiin malleihin on lähtökohta, jota on luultavasti välttämätöntä perus-
tella. Vankiloita ja vankeinhoidon kysymyksiä tarkastelevassa kirjallisuudessa on usein
suhtauduttu hyvin kriittisesti vankityöhön. On nähty vankityön historia pakkotyön kä-
sitteen valossa – eikä perusteita. Nykyinen vankeinhoidon iskusana on ”normaalisuus”.
Sillä tarkoitetaan periaatetta, jonka mukaan vankeuden ei tulisi sisältää muita rankai-
sevia elementtejä kuin vapauden menettäminen. Kuitenkin historiallisessa tarkastelussa
itse vankeus vapauden riistämisen mielessä on nähty hyvin lievänä sanktiona, josta vasta
vankityö tekee todellisen rangaistuksen: ”Koska työpakko on kuritushuonerangaistuksen
tärkeimpiä kohtia, tulee työn olla sen laatuista ettei se tuota vangille suurempaa tyydy-
tystä.”²

Toinen historian läpi kantanut ajatus on ollut pyrkimys kasvattaa vankityön avulla tuotan-
toelämälle kuuliaisiksi työntekijöitä. Vangit on voitu nähdä todellisena tuotannon tekijänä.
Tässä mielessä työn tekeminen on ollut helppo nähdä lähinnä esteenä kuntouttavien toi-
mintojen kehittämiselle.

Tarkoitukseni ei ole puolustaa työperusteisten näkökulmien ylivoimaisuutta muihin me-
netelmällisiin näkökulmiin verrattuna. Päinvastoin voidaan yleistää vankien olevan koh-
deryhmänä sen tyyppinen, että he eivät juurikaan hyödy kovin puhtaaksivilljellystä työ-
toiminnasta, vaan avaimena on terveydellisten sekä sosiaalisten taustatekijöiden oikean
tasapainon löytäminen.

Miksi olen kaikkien näiden huomioiden jälkeen kohdistanut erityistä mielenkiintoa työtoi-
minnan mahdollisuuksiin? Näen työtoiminnassa neljä hyvin pragmaattista näkökulmaa:

1) Työtoimintalähtöisen kuntoutuksen toimijoita on valtakunnallisesti kattava verkosto.³
 2) Työtoiminta on keino tasapainottaa toimintaohjelman resurssi- ja kustannusrakennetta. On mielekäästä ajatella, että ainakin osa käytettävissä olevasta ajasta käytetään työn tekemiseen.
 3) Edelleen voidaan arvioida, että itse työllä on kuntouttava arvo. Työ yleisesti hyväksyttynä yhteiskunnallisena arvona on omiaan tuomaan perustelun kuntoutukselle.
 4) Uuteen vankeuslakikokonaisuuteen ja vankeinhoidon rakenneuudistukseen liittyvät tavoitteet sisältävät uudistuksena mm. mahdollisuuden valvottuun koevapauteen. Työperusteiset toimintavaihtoehdot muodostavat yhden realistisimmista vaihtoehdoista liittämään koevapauteen kuntouttavaa sisältöä.

Työmarkkinanäkökulman ohella toinen lähtökohtamäärittely on keskittyminen sellaisiin toimintaideoihin, joissa on vankeudesta vapautumisen ulottuva ajallinen ja toiminnallinen jatkuvuus – jatkumo. Myös tämän tekijän nostaminen keskiöön seuraa sen hyvin voimakasta painottamista Kuva-mallissa.

Tarkastelu käynnistyy luvulla, jossa käyn lävitse aihepiiriin liittyviä keskusteluita sekä historiaa.

Tarve luoda taustaperspektiivi Kuva-malliin ja saada esiin mallin mahdollisia kehittämismuutoksia on kirjoituksen ensisijainen lähtökohta. Kuva vie vankilan ja ”siviilissä” toimivien palveluntuottajien jatkumoyhteistyön toistaiseksi kaikkein pisimmälle. Mallin alkuperäisessä versiossa tullaan myös yhteistyömalleista mahdollisesti kaikkein lähemmäksi valtion ja kunnan aitoa yhteisvastuuta. Malli on kiinnostava myös siksi, että sen lähestymistapa tuo useimmat jatkumorakenteiden ja organisaatioiden välisen yhteistyön keskeiset haasteet kirkkaasti valaistun mikroskoopin alle.

Kahden Kuva-mallin tarkasteluun perustavan luvun jälkeen näkökulmaa laajennetaan asteittain. Seuraava luku käsittelee muita malleja, joissa voidaan nähdä työmarkkinanäkökulma keskeiseksi. Tämän jälkeen käydään lävitse muita vankilasta vapautumiseen liittyviä toimintamalleja. Useimmissa on kyse erilaisista painotusten yhdistelmistä. Ne voivat keskittyä esimerkiksi päihdeongelmiin, asumiskysymyksiin, rikoksenuusinnan ehkäisyyn tai sosiaalisen elämänhallinnan näkökulmiin. Viime aikoina on annettu yhä merkittävämpi painoarvo vertaisajatteluun perustuville mahdollisuuksille.

Kaikkien lukujen tarkasteluita varten olen kirjoittanut auki muutamia arviointikysymyksiä:

1. Onko toimintamalli todellinen jatkumo? Pidetäänkö konkreettista jatkuvuutta palvelussa sen määritelmällisenä kriteerinä?
2. Määritelläänkö jatkumo asiakkaan palveluprosessin kautta vai onko kyseessä yleisluonteinen verkostoyhteistyön kehittäminen?
3. Mikä tarveperusta muodostaa jatkumon keskeisimmät menetelmälliset lähtökohdat?
4. Ketkä ovat päätoimijat, koordinaattorit ja liikkeellepanijat? Keiden palveluintressi on voimakkain? Onko kohderyhmämäärittely kuntasidonnainen?
5. Onko jatkumomallissa löytynyt pysyviä toimintaedellytyksiä? Onko toiminta jatkunut sen kokeilualueella ja onko menetelmillä ollut jopa kykyä levitä? Ovatko toimintaedellytykset hyvin paikallisia ja sidonnaisia kokeilun toteuttamispaikkaan?

Johtopäätösluvussa esitän tulkintoja Kuva-mallin perustalta ponnistavista vapautuvien vankien tuen kehittämistarpeista painottaen erityisesti ideoita valvotusta koevapaudesta ja vapauttamisyksiköistä. Kehittämistarpeet tulen esittämään rakenteellisesta näkökul-

masta, koska ne ovat ensisijaisesti rakenteellisia. Sisältöjä ei kannata kehittää, jos ei ole edellytyksiä toteuttaa niitä.

2. VANKEUS, VAPAUTUMINEN JA TYÖ

2.1. VANKILASTA VAPAUTUMINEN JA JÄLKIHUOLTO

Kartoitus vapautuvien vankien jälkihuollon kysymyksestä saattaa herättää ihmetystä. Moni tietää, että Suomessa on satavuotisen historiallisen taustan omaava Kriminaalihuoltolaitos, jossa vapautuvat vangit käyvät ilmoittautumassa. Eikö vankeuden jälkihuollon tehtävä kuulukaan kriminaalihuollolle? Eivätkö vapautuvien vankien asiat siis olekaan valtion luotettavassa hoidossa? Asioita lähemmin tuntevalle kysymykset vankien jälkihuollosta taas ovat niin tuttuja, että voi tuntua turhauttavalta lukea taas yksi uusi esitys niiden luonteesta. Julkisesti järjestetyn kriminaalihuollon kaksoisrooli sekä valvovana sanktion toimeenpanijana että tuen antajana näyttäytyy jonkinlaisena ”ikuisuus-kysymyksenä”.

Kysymykseen vankeuden jälkihuollosta on liittynyt kautta vuosien kaksi peruskysymystä: Mikä on valvonnan ja sosiaalisen tuen välinen suhde? Kuuluvatko sosiaalisen tuen järjestämiseen liittyvät tehtävät rikosseuraamusjärjestelmälle vai muille palvelujärjestelmille? Näitä kysymyksiä voidaan lähestyä toiselta suunnalta esimerkiksi seuraavasti: Onko seuraamusjärjestelmän ainoa tehtävä estää uusintarikollisuutta? Toteutetaanko uusintarikollisuuden ehkäisemisen tehtävä parhaiten valvonnallisin keinoin vai sosiaalisen tuen menetelmin?

Vuonna 1870 liberaalisen yhteiskunnallisen ilmapiirin vallitessa perustettiin Suomen Vankeusyhdistys. Perustamisen taustalla oli päivämäärä 19.1.1869, jolloin julkistettiin Fängelseförening i Finland -nimisen yhdistyksen perustajajäsenet ja periaatteet. Yhdistyksen perusta oli kristillinen. Vankilasta vapautuvien huollon tavoitteeksi asetettiin uusintarikollisuuden estäminen ja vankilassa olevien ”siveellinen parantaminen”. Vankeusrangaistuksien ja jälkihuollon hallinnolliset perusteet määriteltiin vuonna 1889 asetuksella rangaistusten täytäntöönpanosta, joka liittyi samana vuonna voimaan tulleeseen rikoslakiin. Voidaan sanoa 1800-luvun lopun tekstimääritysten kestäneen äärimmäisen hyvin aikaa, sillä koko seuraava vuosisata nojattiin näihin perusteisiin.

Itsenäistymisen ja sisällissodan tapahtumat johtivat 1918 säädettyyn lakiin ehdollisista rangaistuksista ja vuonna 1931 asetukseen ehdonalaisesti vapautetun vangin valvonnasta. 1930-luvulla perustettiin työmaita vankilasta vapautuneiden taloudellisen selviämisen tueksi ja 1940-luvun lopulla tehtiin päätökset työleirien perustamisesta. Ylläpidosta kanto vastuun vuonna 1939 perustettu Vankeusyhdistys ry. Vuonna 1966 perustettiin Kriminaalihuolto ry, jonka julkisoikeudellinen asema ja tehtävät Kriminaalihuoltoyhdistyksenä (KHY) määriteltiin 1975. Kriminaalihuoltoyhdistyksen jäsenenä ei enää ollut yksityishenkilöitä vaan kuntia, kuntainliittoja sekä kriminaalihuollon, vankeinhoidon ja sosiaaliturvan alalla toimivia yhdistyksiä, yhteisöjä ja säätiöitä. 1990-luvun aluksi aloitettiin yhdyskuntapalvelurangaistuksen käyttöönottoon liittyvät kokeilut, joissa yhteyksissä Kriminaalihuoltoyhdistyksen toiminnan periaatteita muutettiin. Vuonna 2001 annettiin laki ja asetus rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta, jossa Kriminaalihuoltoyhdistyksen toiminnat valtiollistettiin. Perustettiin Kriminaalihuoltolaitos.⁴

Miten painotukset valvonnan ja sosiaalisen tuen suhteessa ovat vaihdelleet? Ehkä helpoin tapa lähestyä kysymystä on katsoa sitä viimeaikaisten kehityssuuntien valossa. Kriminaalihuollon katsottiin edenneen mm. yhdyskuntapalvelurangaistuksen myötä pitkälle rangaistuksia toimeenpanevaan suuntaan. Samalla tehtiin pesäero perinteisiin kuntouttaviin

ja sosiaalisiin palvelumuotoihin. Kriminaalihuoltolaitoksen asiakasnäkökulma rajoittuu rikollisuuteen ja sen ehkäisemiseen. ”Kriminaalihuoltolaitoksen tehtävänä on yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpano, jotka ovat merkittävä osa rangaistusten täytäntöönpanojärjestelmää.” Samoin esimerkiksi ehdollista vapautta lähestytään rangaistusnäkökulmasta: ”Ehdonalainen vapaus ja siihen mahdollisesti liittyvä valvonta ovat vapaudessa suoritettava osa vankeusrangaistuksesta.” ”Valvonnan tavoite on lisätä vapautuneen valmiuksia rikoksettomaan elämään ja työskennellä uusien rikosten estämiseksi.”

Ajatuskulku ja päättely lienee seuraavankaltainen: vanki ja vapautunut ovat kansalaisia ja kuntalaisia, joten heillä on oikeus normaaleihin kansalaisen ja kuntalaisen palveluihin. Tästä saatetaan edetä päätelmään, jossa kriminaalihuollon asia ei ole tarjota näitä palveluita. Tämä olisi yksinään tietenkin pelkkä virhepäätelmä.

Ehdonalaisesti vapautettava määrätään valvontaan, jos vankeudessa suorittamatta jäävä jäännösrangaistus on 1 1/2 vuotta tai pidempi. Valvontaan määrätään myös nuorisovangit, valvontaa itse pyytävät ja ne, joiden kohdalla on jokin erityinen syy. Määrittelyn perusteluja on vaikeata nähdä. Ilmeisesti kyseessä on ollut realistisesti käytössä olleiden Kriminaalihuoltoyhdistyksen resurssien määrittämä lähtökohta. Ehdonalaisesti vapautuneista on määrätty valvontaan vain noin 23 %. Kriminaalihuoltolaitoksen yhtenä tulostavoitteena on tilannearvioinnin suorittaminen vapautuvien osalta ”erityisesti uusimisriskin ja sitä lisäävän syrjäytymisen ja toisaalta riskiä vähentävien vahvuuksien näkökulmasta.” Tavoitteet määritellään todellakin kieli keskellä suuta, jotta ei vahingossa tulla hyväksyneeksi muita tavoitenäkökulmia kuin rikoksenuusinnan alentaminen.

Tuoreena esimerkkinä voidaan mainita sopimushoitorangaistuksen kariutuminen. Sopimushoidolla olisi tarkoitettu päihdehoitoa niille, joita ei päihdeongelmien vuoksi voida tuomita yhdyskuntapalveluun. Se olisi suunnattu henkilöille, joiden tekemiin rikoksiin alkoholin tai huumausaineen väärinkäytön katsotaan merkittävästi vaikuttaneen. Sopimushoito olisi sisältänyt päihdehuoltolaissa tarkoitettuja päihdehuollon toimenpiteitä ja Kriminaalihuoltolaitoksen valvontaa. Hoito olisi toiminut ehdottoman vankeusrangaistuksen vaihtoehtona. Tavoitteena oli, että sopimushoito olisi voitu käynnistää kokeiluna vuonna 2006. Sopimushoito olisi koskenut suhteellisen pientä ryhmää, joka on usein vaikeasti motivoitavissa hoitoon. Käytännössä koko järjestelmän mittakaavassa toimenpiteen kustannukset arvioitiin alhaisiksi – alle miljoona euroa. Useissa läntisen Euroopan maissa sopimushoito on saanut myönteistä palautetta.⁵

Kokeilu ei kuitenkaan löytänyt rahoitusta. Voidaan arvioida, että taustalta löytyy ajatus, jonka mukaan rankaiseminen kuuluu valtiolle mutta hoito kunnalle. Sopimushoidonkin kohtalo kertoo, että 90-luvulla monien pelkäämät kehityssuunnat ovat toteutuneet. Jaakko Kopra pohdiskeli vielä tuolloin vain reilut kymmenen vuotta sitten: ”Mielestäni tarvitaan edelleen erityispalveluja, ”auttajia”, jotka tuntevat elämäntapaan liittyvän kokonaistilanteen ja joiden perustehtävänä olisi tämän asiakaskunnan eduista huolehtiminen. Meillä on jälkihuoltoa tekevä Kriminaalihuoltoyhdistys. Toivottavasti rooli ei painotu liikaa vapaudessa tapahtuviin täytäntöönpanotehtäviin.”⁶

Matti Laine pohti samoihin aikoihin artikkelissaan ”Onko Suomessa jälkihuoltoa?” samaa peruskysymystä. Hän halusi erottaa mahdollisimman selkeästi ja organisatorisesti jälkihuollon vapaudessa tapahtuvasta rankaisemisesta. Hän vierasti ajatusta, jossa jälkihuolto sidotaan tiiviisti muodolliseen rankaisujärjestelmään. Toisaalta ”jälkihuoltoa, jonka tehtävänä on lähinnä ohjata muualle, ei tarvita.” Hänen ratkaisunsa olisi noudattanut Englannissa toteutettua erottelua, jossa vapaudessa tapahtuvista seuraamuksista vastaa

hallituksen alainen Probation service ja vapautuneiden sosiaalipalveluista ”valtionapujärjestö” NACRO. Suomessa tätä ajatussuuntaa heijastaa etäisesti erottelu, jossa Kriminaalihoitolaitos vastaa Probation servicea ja NACRO:a lähinnä Kriminaalihoollon tukisäätiö. Kriminaalihoollon tukisäätiön roolia ei kuitenkaan käytännössä voida verrata NACRO: on.⁷

Vuosikymmenien varrella on kriminaalihoollon piirissä kokeiltu hyvinkin kirjavaa joukkoa menettelyjä, joilla on pyritty vaikuttamaan vapautuneiden vankien mahdollisuuksiin saada kiinni ”normaalielämästä”. KHY:n alkuperäiset tehtävät olivat: nuoria rikosten tekijöitä koskeva henkilötutkinta, ehdollisesti tuomittujen valvonnanjärjestely, ehdollisesti tuomittujen valvonta, ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta, työleirit (1949–1976), asumispalvelut, työhönsijoitus, ohjaus- ja neuvontapalvelut sekä taloudellinen avustustoiminta ja vankilatyö. Kriminaalihoolltoyhdistys harjoitti vankien työllistämistoimintaa työmarkkinoille ja ylläpiti vapautuneiden työllistämiseen tarkoitettua työleirijärjestelmää. Kriminaalihoolltoyhdistyksen asumispalveluiden järjestämisestä vapautuneita voimavaroja sidotaan mm. yhdyskuntapalveluun. Yhdyskuntapalvelurangaistus sitoi vapautuvien työllistämiseen aikaisemmin varatut määrärahat.⁸

Ei ole kyetty systemaattisesti osoittamaan, missä määrin ”normaalipalvelut” ovat korvanneet aikaisemmin kriminaalihoollon järjestämiä palveluita.⁹ Onko palveluissa tapahtunut laadullista tai jollain tulostittareilla mitattavaa heikennystä? Kriminaalihoollon järjestämiä palveluita todella voitiin aiheellisesti arvostella. Monet näkivät asuntolatoiminnan sitovan päihdeongelmaisia rikollisuuteen. Elettiin myös tyystin toisenlaisessa työmarkkinatilanteessa kuin hallitsemattoman rakenneuudistuksen ja suuren lamakauden jälkeen. Yksi työnvälittäjä kriminaalihoolltoyhdistyksen toimistossa saattoi tehdä vuodessa sadoissa laskettavia määriä työnvälityksiä rikoksista tuomituille. Vaikka voidaan nähdä asiakkaat entistä vaikeangelmaisempina, niin pääasiallinen ero sisältyy kuitenkin työmarkkinoiden vaatimusten muutoksiin.

Kriminaalihoollon uudet toiminnot, keskeisimpänä yhdyskuntapalvelu, on toteutettu järjestelmän sisäisiä resursseja uudelleen järjestämällä. Nykyisin katsotaan, että työn ja asumisen kysymykset kuuluvat työhallinnon tai vapautuvan vangin kotikunnan tehtäviin. Voidaan ylevästi sanoa näin vältettävän vankiksi tai rikolliseksi leimaamista. Käytännössä leimaamattomuus tarkoittaa tämän ryhmän kohdalla sitä, että sitä ei tavoiteta. Voidaan hyvällä syyllä soveltaa vanhaa sanontaa siitä, kun lapsi menee pesuveden mukana.

2.2. VANKITYÖSTÄ JA VANKIEN SUHTEESTA TYÖHÖN

Toinen ikuisuuskytymys liittyy työn osuuteen rikosseuraamuksissa. Juha Kääriäinen sanoo kirjassa ’Seikkailijasta pummiksi’: ”Vankiloiden työtoiminta disintegroivat vankeja työyhteiskuntaan, kun sen tavoite on päinvastainen.” Perusteena väitteelle Kääriäinen näkee työn perustamisen pohjimmitaan pakkoon. Kääriäinen esittää samat näkökannat myös artikkelissa ’Miten ihmisestä tulee vanki?’. Tuolloin 90-luvun alkuvuosina virallisissakin perusteluissa todettiin vankien työvelvollisuuden keskeisimmäksi perusteeksi (valtion) taloudelliset syyt. Tuotantotavoite jyräsi käytännössä muiden tavoitteiden ylitse.¹⁰ Jussi Pajuoja puhui kirjassaan ’Vankilarakentaminen – katsaus rangaistusten historiaan’ vankeinhoidon kansainvälisestä ”työtoiminnan kriisistä, joka on edennyt lumivyöryn laila”¹¹. Pajuoja toisti näkemyksen myös vuonna 1997 kirjassa ’Vankeinhoidon vaihtoehdot’¹². Veli-Matti Ulvinen esittää tekstissä ’Vankielämän kasvatukselliset alueet vankeinhoidon tavoitteiden kehityksessä – estettyjä kuvia?’ erittäin kielteisen näkemyksen siihen,

että vankityö lisääisi vankien työkykyä vapautumisen jälkeen.¹³

Kokonaistarkasteluni pohjimmainen kysymys on jo näkyvissä. Onko vankilassa tapahtuvan työn ja toiminnan keskeisin tavoite antaa valmiuksia vapautumisen jälkeiseen aikaan? Johtuuko vankityön ”epäonnistuminen” siitä, että se vain yksinkertaisesti on hyödytöntä? Vai onko ongelma siinä, että tähän vankien ajankäytönmuotoon ei ole kyetty yhdistämään jatkumoa vapaudessa toteutettaviin ratkaisuihin?

Leo Lipsonen lainaa vankia kirjansa ’Vangittu kulttuuri’ luvussa ’Työvelvollisuus, polloitus ja opiskelu’: ”Kaikkihan eivät tajua, mitä se työnteko vankilassa on. Vankeusrangaistukseen kuuluu työnteko rangaistuksena. Se on osa rangaistusta. Ja ne vangit, jotka tämän käsittävät, hakeutuvat tietenkin parhaisiin työpisteisiin ja tekevät työnsä nurisematta, koska sillä tavalla pääsee vankilaorganisaatioon kiinni. Pääsee tsekkaamaan mestat. Vartijat katsovat läpi sormien sellaisia vankeja, jotka hoitavat työnsä hyvin vankilalaitoksen kannalta avainasemassa olevassa systeemissä.”¹⁴

Tämän systeemin sisällä ”vaikeasti työllistettävien” vankien joukko on edelleen suhteellisen pieni verrattuna saman joukon työkyvyttömyysasteeseen ”siviilissä”. Työkykyisyyden käsite on paljon haastavampi kuin usein ajatellaan. Tänä ”normaalisuuden” korostuksen aikana törmää vankiloissa esimerkiksi sellaiseen mielenkiintoiseen ilmiöön, että työkyvyttömänä eläkkeelle passitettu henkilö saattaa useinkin tehdä vankityötä. Nekin jotka työhallinnon ja sosiaalitoimen mielestä kuuluisivat eläkeprojekteihin, saattavat vankilan näkökulmasta kuulua joukkoon ”juoppo, mutta hyvä työmies”.

Kimmo Hypén on analysoinut vuodesta 1997 vuoteen 2005 tehtyjä vankien työ- ja toimintakyvyn arviointeja (TArKe). Tarkastelumallissa on kolme työ- ja toimintakyvyn päämuuttujaa: työkyky (terveys), työtaito ja työtahto. Työ- ja toimintakyky puolestaan on yksi neljästä arviointien pääalueesta. Ohjeistuksessa korostetaan, että tutkittavan henkilön ominaisuuksien arvioiminen ei yksin riitä. Yhtä tärkeää on arvioida työn vaatimuksia. Tulos joka näistä määrällisesti mittavista (11 000 vankia) arvioinneista on saatu, on yllättävän myönteinen. Työkyky on arvioitu hyväksi 68 %:lla vangeista (heikko 24 % ja puuttuu 8 %). Työtaito on hyvä 78 %:lla (heikko 13 % ja puuttuu 9 %). Työtahto on hyvä 71 %:lla (heikko 18 % ja puuttuu 10 %).¹⁵

Voidaan kysyä, saadaanko tätä kautta myös ”siviilityömarkkinoiden” kannalta relevanttia tietoa työkyvystä? TArKe ei pyri esittämään arviota työkyvystä työmarkkinoilla. Vankien muissa kyselyissä antamien tietojen nojalla on sen sijaan mahdollista esittää suhteellisen luotettava määräytys siitä, mikä on vankien reaalin asemoituminen. Selkeä työhistoria löytyy vajaalta puolelta vankipopulaatiota. Reilulta kymmeneltä prosentilta työhistoria puuttuu tyystin. Työhistoriaa löytyy enemmän ikääntyneiltä vangeilta. Välittömästi vankeutta edeltäneenä aikana ansiotyö on pääasiallisena tulonlähteenä kuitenkin vain noin viidenneksellä miehistä. Eläkkeellä oli noin 10 %. Työttömyyskorvausta oli saanut noin joka kolmas ja toimeentulotuki oli pääasiallisena tulonlähteenä samoin joka kolmannella.¹⁶

Toiset keskustelun kannalta tärkeät kysymykset liittyvät ammatilliseen koulutukseen. Kokonaan ammattikoulutus puuttuu noin puolelta vangeista ja noin kolmanneksella on ammattikoulutus. Tässäkin linjana oli se, että nuorilta vangeilta ammattitutkinto yleensä puuttui. Suurin osa kykenee ilmoittamaan jonkin ammattinimikkeen. Toisaalta ”ei ammattia” on ratkaisevasti yleisempi kuin mikään ammattinimike ja selkeästi yleisin ammattinimike oli ”sekatyömies”, joka varmasti voitaisiin käytännössä yhdistää ”ei ammattia” kategoriaan.¹⁷

Vankien suhdetta työmarkkinoihin on tarkasteltava työkyvyn lisäksi myös työhalun valossa. Edellä mainituissa tarkasteluissa kysymystä on käsitelty vankeusaikaisen työn näkökulmasta, jolloin työtahtoa on pääosin pidettävä korkeana. Voiko tästä päätellä työhalun olevan korkea myös vapaudessa? Laajaa tutkimusta suomalaisten vankien suhtautumisesta työhön siviiliyhteiskunnassa ei ole tehty. Pirjo Järvi on kyennyt tuottamaan suppean empiirisen aineiston pohjalta mielenkiintoisia näkökulmia. Järven tutkimus on toteutettu ennen 90-luvun lamakauden suurta murrosta. Tutkimuksen tekemisen aikoihin enemmistö vangeista oli työssä tai koulutuksessa välittömästi ennen vankeustuomion alkamista, vaikka jo tuolloin työsuhteet olivat tyypillisesti lyhyitä.

Pirjo Järvi tarkastelee vangin ”uraa” seuraavien teesien pohjalta:

- haastateltavien yhteiskunnallinen tausta on työväenluokkainen ja
- perhetausta rikkonainen
- haastateltavat ovat epäonnistuneet suhteessa piilo-opetussuunnitelman vaatimuksiin
- moraalisten työvalifikaatioiden uusintaminen ei siis oletettavasti ole onnistunut
- ruumiillinen työ edustaa maskuliinisuutta ja henkinen työ feminiinisyttä
- työhön pääsy koulun jälkeen on edustanut pääsyä eroon ”koulumaisesta”, pääsyä ”todellisten miesten maailmaan.”¹⁸

Kahta viimeistä teesiä lukuun ottamatta pieni tutkimusaineisto antaa hyvin selkeää vahvistusta. Työ tai ammatti eivät olleet haastatelluille vangeille jotakin valittua, vaan korkeintaan välttämätön pakko. ”Kokonaisuutena yhteys näyttää olevan olemassa: lähes kaikki ovat olleet kouluaikanaan vastustajia eikä kenenkään suhtautuminen työhön ole ylittänyt tasoa ”työ on työtä”.” Koulun vastustajat ovat myös työn vastustajia ja kouluun välinpitämättömästi suhtautuvat myös työhön välinpitämättömästi. ”Haastateltavat ovat noudattaneet elämässään erilaisia säännönmukaisuuksia...”¹⁹

Järven tutkimus olisi mielenkiintoista toistaa lamakauden jälkeensä jättämän täysin uudenlaisen työmarkkinatilanteen vallitessa. Järven oli vielä mahdollista vedota vuoden 1978 tutkimukseen, jonka mukaan vangeista peräti 64 % oli työssä välittömästi ennen vankeuden alkamista ja vain 18 % työttöminä. Kun verrataan tietoa Hypénin suhteellisen tuoreisiin tietoihin, on tilanne siis muuttunut yllättävän radikaalisti. Rikosseuraamusvirasto ei vuosikertomuksessa ilmoita tilastoitua tietoa vankien asemasta työmarkkinoilla välittömästi ennen vankeutta. Voidaan kuitenkin sanoa, että se on lyhyellä aikavälillä ilmeisesti muuttunut ratkaisevasti. Karvosen ja Mohellin 1990-luvun alussa julkaistussa poikkileikkaukskartoituksessa vielä vuonna 1988 välittömästi ennen vankeuden alkamista työssä oli 56 % vangeista ja työttömänä 31 %. Hypénin vielä julkaisemattomassa tutkimuksessa kootun tilastoinnin perusteella ansiotyön ilmoitti pääasialliseksi tulon lähteeksi siis enää noin viidennes.²⁰

Näiden kartoitusten lähestymistavoissa, kysymyksenasetteluissa ja metodologiassa on suuria eroja, joten suoraan ei voida johtaa tosiasiallista muutosta koskevaa väittämää. Muutos kuitenkin näyttää yllättävän radikaalilta. Selitystä ei luultavasti voida jäännöksittä johtaa pelkästään ”vankiaineksen” muuttumisesta sen paremmin kuin yhteiskunnan muutoksista. Nämä kietoutuvat toisiinsa. Nyt on kerääntynyt peruslukuja kolmelta aikakaudelta. Vangeista oli 1978 työssä 64 % ja työttöminä 18 % välittömästi vankeutta edeltävänä aikana. Vuonna 1988 oli vielä 56 % työssä ja 31 % työttöminä. Hypénin kartoituksessa enää noin 20 %:lla työ toimi pääasiallinen ansionlähteenä, työttömyyskorvaus tai toimeentulotuki noin kahdella kolmanneksella. Ansiotyön merkitys aleni voimakkaasti jo ennen lamaa vankien keskuudessa. Laman muotoisena ilmennyt rakennemuutos on

käytännössä lähes eliminoinut työn vankien ”siviilielämästä”.

2.3. VANKITYÖN HISTORIAA

Jouko Laitinen on esittänyt Suomen vankeinhoidon historiasta työn ja vankeuden suhteisiin liittyneitä linjoja, joiden tarkastelu antaa hyödyllisen taustaperspektiivin. 1800-luvun puolivälin ylitse ulottuneen, Ruotsin vallan ajalta peräisin olevan rangaistuskaaren mukaan, itse vankeus nähtiin hyvin lievänä rangaistuksena. Ankarampi rangaistus merkitsi pakkotyön tekemistä. 1860-luvun vankeinhoitoa koskevissa uudistuksissa perusjaoksi muodostui jako kuritushuonerangaistukseen ja vankeusrangaistukseen. Kuritushuonerangaistuksen myötä ajatteluun tuotiin mukaan idea progressiosta, jossa vanki etenee yleis-pätevän suunnitelman mukaan ankarammista hieman helpommin kärsittäviin olosuhteisiin. Tämän prosessin kuluessa ajateltiin vangin parantuvan henkisesti ja hengellisesti.²¹

Vielä varhaisemmasta historiasta on selvitetty, että esimerkiksi keskiajalla vapausrangaistus oli vielä jokseenkin tuntematon. Jos vapauden riistämistä käytettiin, kysymys oli lähinnä rikoksentekijän säilyttämisestä sakon maksamista, oikeudenkäyntiä tai jonkin ruumiin- tai kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanoa varten. Vankeusrangaistusta tosin käytettiin eräissä tapauksissa sijaisrangaistuksena. Tietystä mielessä vankeudesta voidaan puhua myös silloin, kun rangaistuksen varsinaisessa sisällössä oli kysymys työstä asianomistajan luona.²²

Vankeudesta tuli pääasiallinen rangaistuksen muoto varsinaisesti vasta 1800-luvulla. Tuolloin perustettiin nopeahkossa aikataulussa vankilat, jotka tänäkin päivänä muodostavat merkittävän osan vankilajärjestelmän rungosta (1853 Turku, 1863 Vaasa, 1881 Helsinki, 1885 Oulu, 1888 Mikkeli, 1888 Kuopio). Vaikka jo tuolloin vankityön järjestäminen oli tiedostettu ongelma, eristämisen periaate säilyi ensisijaisempuna lähtökohtana. Jussi Pajuojan mukaan näissä laitostarkoituksissa yhdistyi linnan, kasarmin ja luostarin ideoita, joilla kaikilla oli taipumus aiheuttaa uusiin ideoihin kohdistuvaa joustamattomuutta.²³

Työn tekeminen nähtiin jo tuolloin vankeusrangaistuksen oleelliseksi osaksi. Työn tarkoitus oli ennen kaikkea rangaistuksen ankaroittaminen. Laitinen lainaa 1890-luvun alussa annetusta vankityötä koskevasta määräyksestä: ”Koska työpakko on kuritushuonerangaistuksen tärkeimpiä kohtia, tulee työn olla sen laatuista ettei se tuota vangille suurempaa tyydytystä.”²⁴ Toinen historian läpi kantanut ajatus on ollut pyrkimys kasvattaa vankityön avulla tuotantoelämälle kuuliaisista työntekijöistä.²⁵ Vankien työnteon merkitystä korostava näkemys on historiassa joutunut tasapainottelemaan vankityöhön kohdistunutta kritiikkiä vastaan. Erityisesti lamavuosina ja sellaisina aikoina, jolloin työvoimalle ei ole ollut kysyntää, on elinkeinoelämän puolelta arvosteltu vankien käyttämistä tuotantotoiminnassa. Vankiteollisuuden kehittyminen 1900-luvun alkuvuosikymmeninä näyttäytyi uhkana muulle tuotantoelämälle.²⁶

1930-luvulla vankilateollisuuden kehittyminen päättyi ja järjestelmän painopiste siirtyi etäälle asutuskeskuksista sijoittuviin nk. suovankiloihin. Taustalla voidaan nähdä maalaiselämän terveyttä parantavaa vaikutusta korostava ajattelu, joka soveltui sisällissodan jälkeisen ja lamasta kärsivän ajan henkeen. ”Maaseudun raikkaassa ilmassa” voitiin voittaa ”suljetun ja ummehtuneen” kaupunki-ilman vaikutus käyttäytymiseen. Kaupunkikeskuksissa sijainneita keskusvankiloita vaivannut vankien toimetttömyys korvattiin ahkeralla raivaus- ja viljelytyöllä.²⁷ Sotien jälkeen vahvistuivat ammatillista kasvatusta korostavat näkökulmat, jotka kuitenkin joutuivat käytännön tasolla kohtaamaan erilaisia

resurssikysymyksiin liittyviä haasteita ja hidasteita. Elinvoimaa sen sijaan löydettiin työsiirtolajärjestelmästä ja vankisiirtolan ideasta.²⁸

Jussi Pajuoja on korostanut näkökulmaa, jossa ratkaisut nähdään resurssinäkökulman ja tiukan kriminaalipolitiikan välisinä kompromissiratkaisuina. Esimerkiksi vankisiirtolajärjestelmän myönteisinä perusteina nähtiin sodan jälkeinen työvoimapula ja rikoksista tuomittujen kyky avustaa perheitään taloudellisesti. Samalla kuitenkin arveltiin, että siirtoloilla olisi suotuisia kriminologisia vaikutuksia. Ensikertalaiset eivät turmellu, katkeisuus vähentyy, totutaan työhön. Yleisestävä pelotevaikutus oli silti hyvä. Vankisiirtolassa säilyi progression ajatus, käytettiin vankipukuja ja nimitystä ”vanki”. Sekä työ- että vankisiirtolajärjestelmässä on sisäänrakennettuna sellainen ominaisuus, että kehitys mukaillee melko suoraviivaisesti talous- ja työllisyyskehityksen lakeja.²⁹

Maura Haimola on tutkielmassaan lähtenyt tarkastelemaan Viikin vankisiirtolan vaiheiden kautta siirtolajärjestelmän ilmaistuja ja piilotavoitteita. Pohdinnan aihe on siinä, miten ennen kaikkea irtolaisuuskysymystä silmälläpitäen rakennettu työ- ja ojennuslaitosjärjestelmä on toiminut esikuvana vankien työn järjestämiselle. Progressiivijärjestelmän periaatteiden mukaisesti Viikin vankisiirtolaan olisi tullut sijoittaa määräaikaista, hyväkäyttöisiä ja ylimpään luokkaan kohonneita vankeja, joilla oli edellytyksiä työskentelemaan maataloustyössä. Käytännössä kyse oli koko ajan ”sekalaitoksesta”, johon sijoitettiin myös esimerkiksi karanneita ja ensimmäisen pakkoluokan vaiheen vankeja. Haimolan päätelmä on suoraviivainen. Työn tekemisen avulla haluttiin koventaa rangaistusta. Se että siirtola oli vankien keskuudessa varsin haluttu vaihtoehto, ei johtunut mahdollisuudesta tehdä työtä. ”Suosio” liittyi tupakointioikeuksien kaltaisiin näkökohtiin.³⁰

Yksi taustatekijä rangaistusjärjestelmän kehitykselle oli 1970-luvulta 90-luvun jälkipuolelle jatkunut vankiluvun alentuminen siten, että noin 5500 vangin keskiluvusta päästiin noin 3500 vangin keskilukuun. Tämä lukumäärien kokonaistason muuttuminen ei kuitenkaan selitä avolaitoksiin ja erityisesti työsiirtoloihin sijoitettujen vankilukujen alenemista, joka korostuu erityisesti sitä vasten, että 1970-luvun puolivälin uudistuksissa nimenomaan odotettiin erilaisiin avoyksiköihin sijoitettavien vankien osuuden kohoavan noin puoleen koko vankiluvusta. Kun työsiirtoloihin on enimmillään sijoitettu noin 1300 henkilöä, niin vuonna 2003 keskilukumäärä oli 189. Keskeinen 70-luvulla tapahtunut muutos oli työsiirtolajärjestelmän kriisiytyessä varavankiloiden ja keskusvankiloiden osastojen pohjille perustetut avoyksiköt. Avovankiloissa haluttiin kehittää pysyvämpää ja elinkelpoisempaa teollisuustuotantoa.³¹

Vuoden 1975 uudistuksen jälkeisiä kehittämispyrkimyksiä olivat mm. tavoite muuttaa vankiloita ja vankilaosastoja avolaitoksiksi, mikä toteutui oleellisesti suunnitelmia vaatimattomammin. Työtoiminnan kehittämisen ideologia korostui 70- ja 80-luvuilla. Lisättiin teollisia tuotantotiloja ja maatalous supistui. Samalla aivan perinteisin työtoimintapainotus vähentyi. Korostettiin perus- ja ammattikoulutuksen merkitystä. Mukaan tulivat lisääntyvässä määrin erilaiset toimintaohjelmat.³²

Anja Heikkinen on arvioinut, että ollaan jossakin määrin siirrytty usklassisistisesta rikosseuraamusajattelusta tekijän omiin kuntoutumisen ja kehittymisen tarpeisiin. Tämä ajattelu heijastuu mm. yhdyskuntapalvelun mahdollisuutena. Rangaistuksia voidaan panna toimeen enenevästi normaalin elämän piirissä ja yhteistyömenettelyin.³³ Tämä suuntaus on toisaalta ollut ikään kuin kahden tulen välissä. Yleensä rangaistuksien ankaroitamista vaativat suuntaukset ovat aiheuttaneet aivan viime vuosina taas vankimäärien ja vankiloiden täyttöasteiden kasvupyrähdyksen ja toisaalta yhdyskuntapalvelun järjestä-

minen on kohdannut vakavia ongelmia mm. päihdeongelmien vuoksi.

Tämän päivän tarkasteluiden kannalta keskeinen kysymys liittyy siihen, mitä eri nimillä kulkevat laitostyypit ja suljettua vankeusrangaistusta korvaavat yhdyskuntaseuraamukset todellisuudessa tarkoittavat? Työsiirtolan ja muiden avoyksiköiden erottaminen toisistaan on tullut yhä hankalammaksi tilanteessa, jossa myös työsiirtolatoiminnan kustannukset perustuvat hyvin pitkälle vankeinhoidon sisäiseen budjetointiin tai valtion hallinnonalojen välisiin tuloutuksiin. Toisaalta esimerkiksi siviilityön ja opiskelun vähäisyys vankiloissa ei vaikuta juurikaan perustuvan lain kirjaimeen vaan erilaisiin järjestelmien sisäisiin perinteisiin. Yhdyskuntapalvelun yhdistäminen laajempaan kuntoutusajatteluun ei ole kyennyt ottamaan suurempia edistysaskelia, mikäli yhdyskuntapalveluun tällaisia tavoitteita halutaan ylipäänsä sitoa.

2.4. SIIRTOLAT JA TYÖLEIRIT

Vankeuden ja työn suhdetta koskevan keskustelun taustalla vaikuttavasta historiasta on syytä käsitellä aivan omana kokonaisuutenaan työsiirtolaa, vankisiirtolaa ja työleirejä. Näille rikosseuraamuksen muodoille oli yhteistä suljettuihin vankiloihin verrattuna suhteellinen avoimuus, ”leirimäisyys” ja työnteon korostuminen. Niiden historiallista merkitystä kannattaa tarkastella hyvinvointivaltiota edeltävään aikaan soveltuneina keinoina yhdistää taloudelliset intressit, kriminaalipoliittiset perustelut ja sosiaalisen elämänhallinnan parantamisen tavoitteet. Kuvailen lyhyesti Pentti Ylösen esitystä noudattaen näiden rikosseuraamusmuotojen historian ja keskeiset ominaispiirteet. Työsiirtola ja vankisiirtola olivat vankeinhoidon järjestämiä vankeuden suorittamisen muotoja, kun taas työleiri oli ehdonalaisesti vapautuneille tarkoitettu yhdyskuntaseuraamuksen muoto.

2.4.1. Työsiirtola

Työsiirtolajärjestelmä perustettiin 1946 ratkaisemaan lyhyisiin vankeusrangaistuksiin liittyviä ongelmia. Tavoitteena oli lyhytaikaisiin vapausrangaistuksiin liittyvien epäkohtien poistaminen ja tuomittujen totuttaminen hankkimaan toimeentulo työtä tekemällä. Lyhyitä vankeustuomioita alettiin pitää ongelmallisina, koska ne eivät soveltuneet progressiivijatteluun – parantumisprosessi ei ehtinyt toteutua. Työsiirtola oli keino ratkaista vankiloiden täyttöasteeseen, vankeudesta aiheutuviin kustannuksiin ja lyhyisiin tuomioiden aiheuttaviin ongelmiin. Työsiirtolat olivat alun alkaen tietynlainen hätäratkaisu. Lyhyissä vankeustuomioissa ongelmana pidettiin sitä, että vankeinhoito ei ehdi vaikuttaa henkilöön, mutta vankilassa ehtii kuitenkin saada ”tartunnan” rikolliseen elämäntapaan. Hannula muistuttaa kuitenkin, että keskustelu työsiirtoloista oli vilkasta, koska mm. laki-valiokunta piti arveluttavana taloudellisten näkökantojen sekoittumista perusteluihin.³⁴

Miikka Nieminen esittää työsiirtoloiden kehittymisen melkoisen sattumanvaraisena ja ennen kaikkea Suomelle erityisenä vankeinhoidon piirteenä. Sodan jälkeinen pakkotilanne, yleinen työvoimapula ja työsiirtoloiden valtiontaloudellinen edullisuus olivat keskeisiä. ”Työsiirtolat olivat siten varsin suuri vapausrangaistusten täytäntöönpanon uudistus. Kuitenkaan ei tavallaan ollut kysymys vankeinhoidollisesta uudistuksesta.” ”Tuomioistuimet eivät voi vaikuttaa siihen, miten niiden tuomitsemat ehdottomat vankeusrangaistukset pannaan täytäntöön, vankilassa vai avovankilassa.” Työsiirtolajärjestelmän keskeisin ongelma on ollut tiedossa aivan alusta saakka. ”Vaikka eduskunnassa esitettiin jo työsiirto-

loita perustettaessa ponsi, että työsiirtolapaikkoja tulisi järjestää myös osatyökykyisille ja kevyempiin töihin pystyville, ei tämä toivomus ainakaan miesten osalta ole säädöstenkoskaan toteutunut.” Työsiirtoloiden vankeinhoidollinen merkitys on vuosien varrella ollut erittäin suuri. Työsiirtoloita on ollut toiminnassa yhteensä noin 175 kappaletta ja niissä on suoritettu sadoissa tuhansissa laskettava määrä rangaistuksia.³⁵

Jouko Laitisen esitystä noudattaen voidaan kertoa lyhyesti työsiirtoloiden toimintasiällöistä ja kehittymislinjoista. Taustalla oli periaate, jonka mukaan vankien tulisi saada tehdä sellaista työtä, joka parantaisi vangin mahdollisuuksia elättää itsensä vapautumisen jälkeen. Työsiirtolat lähtivät rivakasti liikkeelle. Suurin osa oli alkuvaiheessa metsätyösiirtoloita. Voimalaitoksen rakentamistyöt, sahan rakennus, erottelutyöt, tehdastyöt sekä naisille ompelu- ja käsityöt tulivat nopeasti mukaan. Toisaalta taloudellisen tilanteen muuttuminen alensi yhtä nopeasti työsiirtoloiden määrän 30:stä viiteen vuoteen 1949 mennessä. 50-luvulla taas havaittiin, että työsiirtolat toteuttavat tavoitteensa. Ne muodostavat edullisen vankeinhoidon muodon, käyvästä palkan maksamisesta huolimatta. Hallitsemia työmaita olivat mm. lentokenttätyömaat, tietyöt sekä pienemmät metsäsiirtolat.³⁶

2.4.2. Vankisiirtola

Vankisiirtoloiden historian perustassa oli vankeinhoidossa vallinnut progressiivijattelu. Vankeus ajateltiin prosessiksi, jossa vankeuden sisällöllinen luonne muuttuu vangin ”kehityksessä” osaamisen suhteen, moraalisesti ja hengellisesti. Jo vuonna 1944 laajennettiin progressiivivasteikon ylimmässä, ns. koeluokassa olevien vankien mahdollisuutta suorittaa vankilan ulkopuolisia töitä ja tehtäviä. Vuonna 1954 syntyivät tämän kehityksen tuloksena vankisiirtolat, koska haluttiin mahdollistaa vapautumista lähestyvien vankien työyhteydessä vapaisiin työntekijöihin. Vankisiirtolan perustavoitteena oli vapautumista lähestyvien, määrääjäksi tuomittujen kuritushuone- ja vankeusvankien vapauteen siirtymisen helpottaminen. Määrittäjiä olivat rikoksen laatu ja syyt, aikaisempi elämä, käyttäytyminen, ahkeruus, menestyminen vankilassa sekä sielulliset ja ruumiilliset edellytykset.³⁷

Vankisiirtolajärjestelmää koskevassa hallituksen esityksessä mainittiin seuraavat perustelut: 1) Kyseessä on progressiivijärjestelmän ylin aste laitostasolla. Vangin käsittelyssä tuli siirtyä ankarammasta lievempään. Olosuhteiden ja etuisuuksien tuli parantua prosessimaisesti. Vankeuden alkuvaihe tuli siis tietten tahtoen tehdä raskaaksi. Vankisiirtola mahdollisti progressiivijattelun mukaisen vangin arvostelemisen vapaita työolosuhteita vastaavissa oloissa ennen vapauttamista. 2) Vankisiirtoloissa pystyttäisiin tehokkaampaan vankien työllistämiseen. 3) Valtion kulut alentuvat verrattuna suljettuihin vankiloihin. 4) Vangeilla oli mahdollisuus osallistua perheidensä huoltamiseen. Myös vahingonkorvauksiin saatiin tuloja. 5) Vanki tottui vapaan työelämän tapoihin ja työtahtiin. Lähtökohtana oli normaali työsuoritus.³⁸

Ilari Hannula erittelee vankisiirtolajärjestelmän ”tarkoituksenmukaisuusperusteluita”. Vankisiirtolassa kyettiin tarkoituksenmukaiseen työn järjestämiseen. Työkohteina olivat sekä valtion että yksityisen työnantajan laskuun tehtävät työt.³⁹ 50-luvulla vankisiirtoloita oli toiminnassa kolmesta neljään ja niissä oli keskimäärin noin 300 vankia. Työkohteet olivat samantyyppisiä kuin työsiirtoloissa.⁴⁰ Vankisiirtolat olivat alueiden päävankiloiden alaisuudessa. Vankilahenkilökunta koostui ainoastaan valvontahenkilökunnasta, joka oli suoraan päälaitoksen alaisuudessa. Työnantajalle (TVH) kuului majoitustilojen rakentaminen ja työvälineiden järjestäminen. Ravitsemuksesta vastasi TVH ja sen toteutti Valtion ravitsemuskeskus.⁴¹

Oikeusministeriön ohjeistuksesta kannattaa poimia muutamia yksityiskohtia. Vankisiirtola-aika rajattiin pääosin 2–12 kuukaudeksi. Vankisiirtolailmoitus tuli tehdä *kaikista* työkykyisistä vangeista. Myöhemmin rajattiin pois karkaamista yrittäneet ja pakkolaitokseen eristetyt vangit. Vankisiirtolamääräys edellytti vangin suostumusta. Samoin kuin työsiirtolajärjestelmä, vankisiirtolatkin pantiin liikkeelle hyvin lyhyellä varoitusajalla. Lähes kaikki vankisiirtolat toimivat Riihimäen keskusvankilan alaisina. Työt olivat yleensä tienrakennus- tai rakennustöitä. Naisten vankisiirtolassa Hangossa työt koostuivat ompelimo- ja kudontatöistä. Vuosina 1964–1975 Järvenpään vankisiirtolassa toimi Keravan nuorisovankilan naisosasto. Siirtolat toimivat Järvenpäästä lukuun ottamatta parakkileireinä. Vapaa-ajantoiminnat perustuivat pääosin ulkopuoliseen yhteistyöhön ja olivat varsin usein uskonnollisesti painottuneita. Keskeisin järjestyksenpidon ongelma liittyi työmaa- ja muuhun juopotteluun.⁴²

2.4.3. Työleiri

Työleirien esihistoria on pitkä. Vankeusyhdistys välitti työpaikkoja sekä ylläpiti omia työverstaita ja työmaita. 1934 perustettujen ns. kokeilutyömaiden toiminnan pohjalta vuonna 1949 annettiin Vankeusyhdistyksen johtoon ja valvontaan työmaita, joiden tarkoituksena oli työllistää ehdollisesti vapautuneita vankeja, joilla ei ollut edellytyksiä muuten hankkia rehellisesti elantoa. Ajatuksena oli helpottaa ehdonalaisessa vapaudessa olemista niiden kohdalla, joille se työpaikan tai asunnon puuttumisen takia saattoi tuottaa vaikeuksia. Kokeilutyömaista saatuja kokemuksia pidettiin varsin hyvinä. Työmaat olivat samankaltaisia kuin vankeinhoidon ylläpitämät työ- ja vankisiirtolat eli mm. lentokenttä-, tie- ja kanavatyömaita. Työleirien tavoitteena oli osoittaa ehdonalaisesti vapautetun kykyä menestyä ja samalla luoda taloudellinen pohja vapauden alulle. Työleirille sijoitettiin ehdonalaisesti vapautettuja, jotka olivat antaneet sitoumuksen työskennellä leirillä ja joiden ruumiillinen ja sielullinen työkuunto oli riittävä.⁴³

Hannulan mukaan työleirit olivat varsin luontevia, koska ”jälkihuollon keskeisimpiä tehtäviä on alun alkaen ollut työpaikan hankkiminen vapautuvalle vangille”. Vankeinhoidon uudistuskomitea totesi sotien jälkeen, että yhteiskunnan velvollisuutena järjestää tehokas jälkihuolto ja edistää vangin sopeutumista yhteiskuntaan. ”Jälkihuollon tärkeimmäksi ja samalla vaikeimmaksi tehtäväksi oli siten katsottava sopivan työpaikan hankkiminen vapautuneelle vangille.” Komitea eteni ajattelussaan jopa niin pitkälle, että uusimisriskin takia ei ”pitäisi koeajan alkupuolella lainkaan sijoittaa vapaisiin työpaikkoihin, vaan heitä varten tulisi olla erityiset työmaat asianmukaisessa valvonnassa.” Jos keskustelua pakkotyöstä käytiin työsiirtolatyön yhteydessä, luonnollisesti ehdollisesti vapautettujen kohdalla kysymys oli vielä kiperämpi.⁴⁴

Johanna Huhtala on kuvaillut työleirien asemaa kriminaalihuoltotyön kehityksessä. Vähitellen oli kehittynyt yleinen näkemys ”työhuollon” tarpeesta. Vankeusyhdistyksellä oli työnvälityslain edellyttämä lupa harjoittaa työnvälitystä. Yhdistys pyrki yhteistoimintaan työvoimaviranomaisten ja kuntien viranomaisten kanssa. Asiakastarpeita ei kuitenkaan kyetty tyydyttämään. Vangeista vuonna 1945 tehdyn kartoituksen mukaan noin 10 % vapautui työttömiksi, mikä tuohon aikaan ilmeisesti vaikutti suurelta ongelmalta. Lisäksi 1934 käynnistettyjen kokeilutyömaiden kokemuksia pidettiin yleisesti hyvinä.⁴⁵

Aluksi perustettiin kuusi leiriä. Johto oli suoraan yhdistyksen keskustoimistolla. Leireillä oli aluksi yksi esimies, myöhemmin kahdesta viiteen. Tiukkaa kuria ylläpidettiin valvontakirjan avulla. Lähtökohtana oli kuri ja rajoitukset ”sen verran kuin hyvä järjestys, työ-

kuri ja ehdonalainen vapaus edellyttivät.” Leirit sijaitsivat yleensä rauhallisilla maaseutupaikkakunnilla, mutta olivat itsessään usein varsin rauhattomia ja asumisen taso niissä oli heikohko. Työtehtävät olivat enimmäkseen aputyön luonteisia, mistä seurasi alhainen palkkataso. Leirille tulevat havaittiin varsin usein moniongelmaisiksi.

Yleisenä kehityskaarena voidaan sanoa, että leirijärjestelmässä löydettiin vuosien varrella tietty tarkoituksenmukaisuus. Aivan alkuaikoina noin puolet leirille tulleista joutui vankilaan rikkomusten vuoksi, kun esimerkiksi 70-luvun alussa enää noin 18 % poistui rikkomusten vuoksi ja 75 % työpaikan saatuaan tai muusta vastaavasta syystä. Toisaalta leirien luonne muuttui vuosien aikana. Aluksi leirille määrättyjen osuus oli suuri, mutta vähitellen Kriminaalihuoltoyhdistyksen osoittamien osuus kasvoi. Kolmas muutossuunta oli yleisten pyrkimysten heijastuminen leireihin. Rangaistuksen kontrolli haluttiin erottaa tuki- ja palvelutoiminnoista.⁴⁶

2.4.4. Siirtolat ja työleirit Suomen rikosseuraamusjärjestelmässä

Kaikille kolmelle järjestelmälle yhteinen piirre on työnteon painotus ja käyvän palkan ajattelu. Käytännössä työleireillä maksettiin käyvä palkka, josta kuitenkin pidätettiin enakkoveron ja eläkemaksujen ohella suoraan myös elatusmaksuja sekä pakollisia pidätyksiä vapautumisen varalle. Työsiirtolassa palkan sai itse hallita ja käyttää. Vankisiirtolassa ei saanut hallintaansa rahaa, ja 30 % pidätettiin säästö- ja työosuusrahana. Siirtoloissa pidätettiin myös huollettavien osuuksia ja tietty osuus vapautumisen varalle. Työsiirtolapalkasta pidätettiin myös esimerkiksi rikosvahingosta määrättyihin korvauksiin. Kaikissa järjestettiin asuminen ja tarpeellinen huolto, mutta tärkeänä vankisiirtolan piirteenä oli vankivaatetuksen käyttäminen.

Työsiirtola on nimikkeenä edelleen käytössä. Vankisiirtoloista ja työleireistä on luovuttu. Määrällisessä mielessä työsiirtolan huippu osui 60-luvun loppupuoliskolle, jolloin enimmillään työsiirtoloissa oli 1500 paikkaa. Tuolloin lauluissakin mentiin ”autolla Kanarian saarille”. Vuosikymmenen lopulla yleisen vankiluvun jyrkkä alentuminen mm. armahduslain ja julkisen juopumuksen rangaistavuuden poistumisen ansiosta vähensivät työsiirtolatyötä sillä tavalla, että jäljelle jäi noin 400 työsiirtolapaikkaa. Vankisiirtolapaikkojen luku säilyi 200 vangin luokassa. 70-lukua leimasi avolaitostoiminnan monipuolistamisen pyrkimys työtoiminnoissa mm. rakennustyön osuuden lisääntymisenä ja teollisen tuotantoiminnan kehittämisenä. Metsätyöt supistuiivat ja päättyivät, minkä lisäksi tietöiden osuus alentui. Yleensä työvelvollisuuden säännöstö alettiin nähdä liian rajoittavana koulutuksen ja toimintaohjelmien kannalta.⁴⁷

1975 toteutettiin suuri RTA-uudistus (rangaistusten täytäntöönpanon lainsäädännön kokonaisuudistus), jossa taustalla oli progressiivijärjestelmästä luopuminen. Tässä vaiheessa työtoiminnoissa painotettiin kiinteitä avovankiloita ja avovankilaosastoja, joissa pyrittiin kehittämään teollisuustuotantoa. Vankeinhoidon investoinneissa pääosassa oli teollisuustilojen rakentaminen. Tällä uudistuksella oli se merkitys, että avolaitoksissa vankeutta suorittaneiden osuus kohosi 70-luvun jälkipuoliskolla noin 1000:een, mikä oli noin 18 % keskivankiluvusta. Näissä prosentuaalisissa mittaluokissa on pysytty nykypäiviin saakka.⁴⁸

Vankisiirtolajärjestelmä lakkautettiin ”ideologisista syistä” RTA-uudistuksen yhteydessä. Käytännössä kysymys oli kahden järjestelmän yhdistämisestä, koska työsiirtolaan ja muihin avolaitoksiin saatettiin sijoittaa sellaisia vankeja, joiden vapautuminen lähestyi,

ja jotka aiemmin sijoitettiin vankisiirtolaan. Samalla työsiirtolaan sijoittamisesta tuli harkinnanvaraista, kun aikaisemmin työsiirtolaan tuli sijoittaa lähtökohtaisesti kaikki muodolliset sijoitusperusteet täyttävät henkilöt.⁴⁹

Työsiirtola- ja avolaitoskustannukset kohosivat hyvin nopeasti erityisesti 1970-luvulla. Kiinteiden avovankiloiden ja avovankilaosastojen suorat päiväkustannukset olivat oleellisesti alhaisempia. Tämä ei kuitenkaan suoraan kerro valtiontaloudellista kokonaiskustannusta, joissa pääomakustannukset ratkaisevat paljon. Klassisessa työsiirtola-ajattelussa nämä perustamis- ja ylläpitokustannukset ovat alhaiset.⁵⁰

RTA-uudistuksen periaatteiden mukaisesti selkeä tavoitteenasettelu oli avovankeuden paikkojen lisäämisessä. Tavoitteena pidettiin noin 600 uuden avolaitospaikan luomista. Avolaitostyöryhmä esitti konkreettisesti neljä suositusta: 1) Suljettujen vankiloiden muuttaminen avovankiloiksi, 2) työsiirtolatoiminnan laajentaminen, 3) vähintään yhden uuden kiinteän avovankilayksikön rakentaminen ja 4) uusien lääninvankiloiden rakentaminen.⁵¹ Voidaan jälkikäteen sanoa, että ensimmäinen suositus toteutettiin suurin piirtein esitetyssä muodossa, työsiirtolatoiminta on ennemminkin kuihtunut, uutta suuremman mittaluokan avovankilaa ei perustettu ja vankiloiden rakennustöiden merkitys on jäänyt väliaikaiseksi.

Kun vertaillaan yleistä avolaitospaikkatilanteen kehittymistä RTA-uudistuksen jälkeen, voidaan sanoa lievää kasvua tapahtuneen avolaitossijoitusten osuudessa kaikista vankipaikoista. Näihin yksiköihin sijoitettujen vankien kokonaismäärä on kuitenkin laskenut 70-luvun lopun vajaan tuhannesta nykyiseen reiluun 800 vankiin. Avovankeuden kehittymisen osalta tilannetta voidaan pitää suhteellisen staattisena. Paikkojen kasvattamisen tavoitteesta on saavutettu noin puolet.

Huhtalan mukaan myös työleireihin kohdistettiin kritiikkiä. Järjestelmä tuli oleellisesti kalliimmaksi työn koneellistuessa. Vankeinhoito-osaston kautta kanavoitu rahoitus joutui kilpailemaan työsiirtoloiden kanssa. Mahdollisuudet kehittää toimintaa huollon suuntaan havaittiin vähäisiksi. Kohdattiin yhä selvempi ristiriita valvonnan ja tuen välillä. Leireillä ei myöskään usein kyetty ratkaisemaan kaikkein kipeimpiä jälkihuolto-ongelmia – luomaan jatkuvuutta työn saamiseksi ja asuntoasioiden järjestämiseksi. Kehityksen lainalaisuudet johtivat vuonna 1976 toiminnan keskeyttämiseen määrärahojen puutteessa. Toisaalta tällöin havaittiin leirien merkitys ja toiminta käynnistettiin uudelleen 1980. ”Yhdistyksessä oltiin 1970-luvun alkaessa tietoisia työleiritoiminnan puutteista, mutta niitä oli vaikea korvata muilla toimintamuodoilla.” ”Yhdistys piti toimintaperiaatteenaan normaalisuuden vaatimusta. Leirien tehtävänä oli huolehtia asiakkaiden kuntoutusmahdollisuuksien lisäämisestä. Tässä tehtävässä yhdistys onnistui vain osittain.” Katsottiin kuitenkin edelleen, että tietyille asiakasryhmälle työleirit toimivat kuntoutusmuotona. Tilannetta on syytä tarkastella yleistä kriminaalihuoltotyön työnvälitystoimintaa vasten. Yhdistys kykeni laajamittaiseen työnvälitystoimintaan, vaikka kaikki asiakkaat olivat rikkosista tuomittuja. Silti työn välittämistä pidettiin vaikeana.⁵²

Matti Laineen mukaan työleirijärjestelmä murtui todellisuudessa jo 70-luvun puolivälissä sen takia, että siihen käytetyt rahat tarvittiin vankeinhoidossa. Hyvin samantapainen syy antoi lopullisen kuoliniskun myös vapautuneiden vankien työllistämisen ajattelulle. Vuoden 1993 budjetissa vapautuneiden työllistämiseen varatut määrärahat siirrettiin muihin rangaistusjärjestelmän menoihin. Tällä kertaa Kriminaalihuoltoyhdistyksen yhdyskuntapalvelukokeiluun.⁵³ Iris Rähän 80-luvun puolivälissä tekemässä kyselytutkimuksessa vapautuneet vangit toivat toisaalta esille runsain mitoin sisällöllistä kritiikkiä työleirejä

kohtaan. Niitä pidettiin jatkumona vankilalle negatiivisessa merkityksessä. Työntekijät nähtiin ”pamppuina”, asumisolaja pidettiin kehoina ja palkkausta huonona.⁵⁴

Voidaan sanoa, että vapautuville vangeille suunnattuihin työllistämiskeinoihin suunnatut resurssit tulivat uhratuiksi aivan kelvollisten päämäärien alttarille. Koskaan ei saada tietää, olisivatko toiminnat kyenneet uudistumaan tarpeiden muuttuessa. Toisin kuin vankisiirtolajärjestelmän kohdalla, varsinaista ideologista perustetta työleirien lakkauttamiselle ei pragmaattisten budjettikysymysten puristuksessa juuri ehditty etsiä. Tavallaan taustaongelmat seurasivat myös uusiin menetelmiin. ”Yhdyskuntapalvelun käyttöönotto 1990-luvulla merkitsi seuraamusjärjestelmän monipuolistumista. Voimavaroja kului järjestelmän rakentamiseen ja tästä syystä yhdyskuntaseuraamukseen tuomittujen aineellisiin ja psykososiaalisen tuen tarpeisiin ei juurikaan kyetty vastaamaan.”⁵⁵

Lopputuloksena on, että vapautuville vangeille ei ole olemassa yleistettyjä menetelmiä, joissa työllistymisen kysymyksiin voidaan paneutua nimenomaan tämän kohderyhmän erityispiirteet huomioiden. Millainen arvo näillä menetelmillä olisi tänä päivänä? Tämä kysymys nousee esiin Paavo Uusitalon ilmeikkäässä määrittelyssä: ”Työsiirtolakaan ei ole hotelli. Se on sekatyömiehen elintasolle mitoitettu heikohkosti palkattu siirtotyömaa, josta ei pääse lomalle.”⁵⁶

2.5. SIVIILITYÖ JA YHDYSKUNTAPALVELU

Siviilityöllä tarkoitetaan mahdollisuutta tehdä palkkatyötä vankilan ulkopuolella vankilan ulkopuolisen työnantajan työssä. Luotettavaksi katsottava vanki voi laitoksen johtajan tai Rikosseuraamusviraston luvalla käydä työssä laitoksen ulkopuolella. Työskentelyn on tapahduttava varsinaisena työaikana eivätkä siviilityön työehdot saa olennaisesti poiketa alan yleisistä työehdoista. Lupa voidaan myöntää, jos työajan ja työmatkojen järjestelyistä ei aiheudu kohtuutonta haittaa. Vangille määritellään tarkat lähtemis- ja palaamisajat. Jos vanki rikkoo siviilityöluvan ehtoja tai jos luvan myöntämiseen vaikuttaneet seikat muuttuvat, lupa voidaan peruuttaa ja määrätä kurinpitorangaistus.

Siviilityö tuli käsitteenä käyttöön 1975, samalla kun vankisiirtola poistui. Mitään suoraviivaista yhteyttä ei näillä tapahtumilla sinänsä ole. Voitaisiin sanoa, että tapahtumat heijastavat kahden ideologisesti välittyneen näkökulman vuorovaikutusta. Normaalisuuden periaate nostettiin vankeinhoidon perustaksi ja luovuttiin progressiivijattelusta. Siviilityö ei määrällisessä katsannossa ole toteuttanut niitä odotuksia, joita siihen 70-luvun alkupuolella ladattiin. Tuolloin esitetyissä arvioissa puhuttiin noin 1500 siviilityösuhteen vuositason tasolla. Lammasta edeltävinä vuosina siviilityössä kävi päivittäin 45–90 vankia ja vuonna 2004 päästiin enää 30 vangin tasolle.

Mari Karvonen tarkasteli siviilityön toteuttamisen historiaa ja mahdollisuuksia vuonna 1992, jolloin oli toteutumassa kaksi suurta vankiloitten ja työn suhteisiin vaikuttanutta murrostekijää: syvä taloudellinen taantumakausi sekä yhdyskuntapalvelukokeilu. ”Vankien siviilityö on yksi parhaita keinoja pyrittäessä vankeinhoidolle määriteltyyn yleisavoitteen: Rangaistus on pantava täytäntöön siten, ettei se tarpeettomasti vaikeuta, vaan mahdollisuuksien mukaan edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan.”⁵⁷ Siviilityö toteutettiin lammasta edeltävänä aikana laadulliset tavoitteensa erinomaisesti. Karvosen tutkimuksen mukaan siviilityössä kävijöistä 83 % sai jatkaa siviilityöpaikassa vapauduttuaan. Näiden lisäksi seitsemällä prosentilla oli toinen työpaikka tiedossaan. Ts. työllistyminen kohosi yli 90 %:iin siviilityössä kävijöistä. Tulokset selittyvät pääosin siten, että 73 %

siviilityöpaikoista oli vankien aikaisempia työpaikkoja. Uusia mahdollisuuksia siviilityö aukaisi tuolloinkin suhteellisen niukasti.⁵⁸

Siviilityö on keskustelumme kannalta ehkä merkityksellisin nimenomaan suhteessa ”normaalisuuden” periaatteeseen vankeinhoidossa, sillä se edustaa jonkinlaista ”normaalisuuden” ideaali- ja ihannetyyppiä. Alusta alkaen on havaittu ongelmaksi siviilityön vaikea yhdistäminen erityisesti suljettujen vankiloiden realiteetteihin. Siviilityössä käyville esimerkiksi asettuu paineita ryhtyä laittomien päilteiden ”muuliksi”. Työaikoja sekä valvontaa koskeva säännöstö muodostuu niin jäykäksi, että käytännössä työn tekeminen vaikeutuu. ”Normaalisuus” on usein hankalaa todellisuudessa yhdistää vankeuteen.

Näistä syistä kiinnostun ratkaisumalleista, joissa on pyritty luomaan erityisolosuhteita ja -yksiköjä siviilityön edellytysten parantamiseksi. Pääkaupunkiseudun työsiirtoloiden lisäksi erityisesti siviilityötä palvelemaan perustettiin Jokelan työsiirtola. Lisäksi Kuopion vankilan yhteydessä toimi majoitusyksikkö. Lounais-Suomen vankilan pienessä avovankilayksikössä on ollut päätavoitteena mahdollistaa ulkopuolinen työ ja koulutus. Jokelan ja Kuopion yksiköiden toiminnat ovat vuosien varrella olleet erilaisten muutosten alla ja Turun yksikön toiminnan mittaluokka on ollut koko ajan varsin pientä. Voidaan yleistää havainnot niin, että tällaiset yksiköt eivät ole kantaneet kovinkaan pitkälle eivätkä ainaakaan laajentuneet. Mistä tämä johtuu?

Itsestäänselvyydenkin uhalla on todettava, että yhdistävänä tekijänä on sijainti sellaisissa paikoissa, joissa ylipäänsä on työpaikkoja. Näin ei varmasti ole esimerkiksi Pelson, Sukevan tai välttämättä edes Kylmäkosken ja Pyhäselän vankiloiden laita. Toinen tähän kietoutuva kysymyksenasettelu on vankien rationalisoiva näkökanta siviilityöhön. Usein sanotaankin rationalisoivien ajattelukulttuurien olevan tyypillisiä.⁵⁹ Verrattuna toiseen työkykyisille avoimeen vankeuden suorittamiseen muotoon eli työsiirtolatyön tekemiseen täytyy siviilityöstä saada varsin korkeaa palkkaa, ennen kuin se tässä vertailussa on taloudellisesti kannattavaa. Siviiliin sopeutumiseen liittyvät arviot saattavat jäädä toisarvoisiksi.⁶⁰

Tampereen lähellä toimi vuodesta 1979 Toijalan yksikkö, joka oli tarkoitettu siviilityössä käyville ja vankilan ulkopuolella opiskeleville. Yksikön toiminta kuitenkin päättyi vuonna 1999. Mahdollisuus osallistua sekä siviilityöhön ja kurssitoimintaan vankilasta käsin opintoluvalla vaikeutui tuolloin huomattavasti.⁶¹ Toijalan yksikön kohtalon kuvaaminen on yleisten tekijöiden etsimiselle keskeistä, koska voidaan väittää, että Toijalassa pyrittiin laadullisesti eri luonteiseen vankeuden järjestämiseen kuin muissa yksiköissä. Toijalan osastossa pyrittiin mahdollisimman kevyeen organisaatioon, joka oli myös kustannuksiltaan erityisen edullinen. Yksikössä ei esimerkiksi järjestetty keskitettyä ruokailua. Järvelän esittämän tulkinnan mukaan Toijalan yksikön sulkemisen aiheutti suoraan työllisyyskoulutukseen liittyvä muuttunut työhallinnon tulkinta. Miksi ei sitten siviilityö riittänyt yksikölle toiminnan perusteeksi?

Yhdyskuntapalvelu alkoi Suomessa kokeiluna vuonna 1991 ja laajeni kokeiluna asteittain. Vuonna 1997 siitä tuli yleinen rangaistus. Yhdyskuntapalveluun tuomitaan enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Yhdyskuntapalvelu on palkatonta yleishyödyllistä työtä, jota tehdään rangaistuksen pituudesta riippuen 20–200 tuntia. Palvelusuunnitelma sisältää tiedot palvelupaikasta, suorittamisen aikataulun ja suorittamisedot. Enintään viisi tuntia rangaistuksesta voidaan suorittaa käyttämällä päihdeongelmien vähentämiseen tarkoitettuja palveluja. Toistuvasti törkeisiin rattijuopumuksiin syyllistyneille on mahdollinen liikenneturvajakso, joka toteutetaan yhteistyössä

Liikenneturvan kanssa. Yhdyskuntapalvelua suoritetaan kerrallaan kolmesta neljään tuntia kaksi tai kolme kertaa viikossa. Rangaistuksen suorittaminen kestää yhdyskuntapalveluksi muunnetun vankeusrangaistuksen ajan.⁶²

Työsiirtola, vankisiirtola, työleirit ja siviilityö ovat kaikki olleet rikosseuraamusjärjestelmän hallinnollisilla päätöksillä toteutettavia toimenpidevaihtoehtoja. Yhdyskuntapalvelun sijaan määrätään vankeusrangaistuksen sijasta, sen määrää tuomioistuin ja vahvistaa Kriminaalihuoltolaitos. Kriminaalihuoltolaitos laatii syyttäjän pyynnöstä soveltuvuusselvityksen, jossa arvioidaan syytetyn mahdollisuuksia suoriutua palvelusta. Selvityksessä kartoitetaan syytetyn elämäntilanne ja edellytykset suorittaa yhdyskuntapalvelurangaistus. Kielteisten lausuntojen perusteena on tavallisimmin syytetyn hallitsematon päihdeidenkäyttö. Enintään kahdeksan kuukauden vankeusrangaistuksista tuomitaan yhdyskuntapalveluna vajaa 40 %. Yhdyskuntapalveluun tuomituista noin 60 % on syyllistynyt törkeään rattijuopumukseen.

Vaikeasti päihdeongelmaisen, asunnottoman, vaikeasti psyykkisesti tai fyysisesti sairaan ei pääsääntöisesti arvioida suoriutuvan palvelutehtävistä. Yhdyskuntapalvelun yhteydessä on hyväksytty se, että ”soveltuvuuden käyttäminen yhtenä seuraamuksen määräämisperusteena merkitsee seuraamuksen valitsemista rikoksentehtäjän yksilöllisten ominaisuuksien ja olosuhteiden eikä vain hänen tekemänsä rikoksen mukaan.”⁶³ Korostamalla sosiaalista integraatiota voidaan seuraamukseen tuomittuja ohjata ja motivoida palvelujen piiriin ja räätälöidä asumis-, työ- tai koulutuspaikan järjestelyt, sopia vaikeasti päihdeongelmaisille hoito-ohjelma jne. Yhdyskuntapalvelun rakenteet tarjoavat erinomaiset mahdollisuudet järjestää yksilöllisesti mitoitettuja tukitoimia. Yhdyskuntapalvelulla oletettiin olevan myös taloudelliset perusteensa ja merkitys vankipäivien vähentämisessä.⁶⁴

Kari Vanhala totesi vuonna 1999: ”Kun yhdyskuntapalvelukokeilu vuonna 1991 käynnistyi, optimistitkaan eivät osanneet ennustaa sitä, miten merkittäväksi vankeusrangaistuksen vaihtoehdoksi yhdyskuntapalvelu Suomessa muodostuisi.”⁶⁵ Ongelmana on yhtäältä se, että se on sosiaalisesti valikoiva, koska vaikeimmassa asemassa olevat eivät siitä suoriudu ja heille ei ole muita vaihtoehtoja tarjolla kuin vankeus. Nykyisellään ei myöskään ole kyetty hyödyntämään niitä mahdollisuuksia syrjäytymiskehityksen katkaisemiseksi, joita rangaistuksen toimeenpanon ympäristö mahdollistaisi.⁶⁶

2.6. POHDINTOJA TYÖN MERKITYKSESTÄ YHTEISKUNTAAN INTEGROITUMISESSA

Tässä luvussa käsitellään vapautuvien vankien saaman tuen ja valvonnan suhteita sekä vapautuvien suhdetta työhön ja työmarkkinoihin. Tavoitteena on taustoittaa perusteita, joiden vuoksi on viimeisten vuosien aikana haluttu kokeilla uudenlaisten jatkumoiden malleja.

Ensin havaittiin, että kautta vuosien on väännetty peistä rikosseuraamusjärjestelmien ja muiden toimijoiden välisestä vastuunjaosta vapautuvien vankien jälkihuollon järjestämisessä. Viimeaikainen kehitys on johtanut siihen, että rikosseuraamusjärjestelmät ovat uusien tehtävien puristuksessa vetäytyneet ratkaisevalla tavalla sosiaalisten palveluiden järjestämisen roolista, mutta kukaan muu ei ole tarjoutunut järjestämään näitä palveluita.

Toinen merkittävä laaja kehityssuunta havaittiin kansainvälisesti yleispätevässä kehityksessä, jossa vankilan työtoiminta joutuu yhä hankalampaan asemaan. Epäsuhta vankityön ja yhteiskunnallisen todellisuuden välillä kasvaa. Vaikka vankilassa on merkittäviä vai-

keuksia järjestää työtä vangeille, kykenevät vangit kuitenkin työhön vankilassa huomattavasti useammin kuin he osallistuvat työmarkkinoille vapautuessaan. Esitettiin viitteitä, joissa työmarkkinoille osallistuvien vankien määrä on suorastaan romahtanut neljännesvuosisadan aikana. Vankityön järjestämismuotoihin tällä ei kuitenkaan ole ollut suurta vaikutusta.

Erityisen vaikeaksi tämän ongelman tekee se, että vankityö kyetään tänäkin päivänä järjestämään vankiloissa taloudelliselta kannalta varsin kannattavasti. Vankeinhoidon kirjanpidossa esitettyjen lukujen valossa vankityö on varmaan ylivoimaisesti menestyneimpiä työtoiminnan muotoja. Siviilijärjestelmistä tuskin löytyy kovinkaan monta, jotka muuttuvien (tarvikkeet, työntekijöiden eli vankien palkat jne.) ja kiinteiden (henkilöstökulut jne.) kulujen jälkeen voisivat sanoa tuotannon tulojen jättävän käyttökulut suurin piirtein kannattavan puolelle. Kysymys on perustellusta kirjanpidon tavasta, jossa tietenkin on paljon kysymyksiä ”sisäisten tulojen”, ”sisäisten veloitusien” ja ”henkilöstökulujen” määrittelyssä. Erittäin merkittävä selittäjä on vangeille maksettavien palkkojen erittäin matala taso. Kun halutaan miettiä ”kuntouttavia” työtoimintoja, joudutaan kysymään myös sitä, halutaanko niistä sitten käytännössä maksaa huomattavasti enemmän kuin nykymuotoisesti toteutetusta vankityöstä.⁶⁷

Kolmanneksi sotien jälkeisinä vuosikymmeninä erilaisilla vankeuden ja työleirien väli-muodoilla oli melkoisen tärkeä osuutensa pyrittäessä erityisesti vapautuvien ja lyhyitä tuomioita suorittavien vankien yhteiskunnalliseen integraatioon. Nämä mahdollisuudet ovat sekä sisällöllisesti perustelluista syistä että erilaisten taloudellisten heilahdusten vuoksi marginalisoituneet lähes olemattomiin. Samalla esimerkiksi työsiirtoloiden alkuperäiset tunnusmääreet ovat lähes hävinneet. Työsiirtoloiden ero vankiloihin on tullut hyvin epäselväksi. Paavo Uusitalon määrittelemistä työsiirtoloiden alkuperäisistä tunnusmerkeistä eivät läheskään kaikki päde tänä päivänä:

- luopuminen vankilatunnusmerkeistä, kuten muuri
- luopuminen vartijoista ja vartioinnista
- luopuminen yksityiskohtaisista vankisäännöistä
- luopuminen kasvatusohjelmasta
- ulkopuolisen yhteydenpidon helpottaminen kirjeenvaihdon ja vierailujen mahdollisuuksia lisäämällä
- luopuminen vankivaatteista ja nimityksestä ”vanki”
- käyvän palkkatason mukainen palkka.⁶⁸

Paavo Uusitalo osoitti 60-luvun lopulla vakuuttavasti, ettei rangaistuksen suorittamisella vankilassa tai työsiirtolassa ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta uusintarikollisuuteen. Yleistä tulosta hän kykeni vielä tarkentamaan: ”Uusintarikollisuuden ehkäisyn kannalta ei tutkimuksessa ole voitu osoittaa olevan perusteltua rangaista huonomman menestymisennusteen omaavia ankarammin kuin sellaisia, joiden uusimisriski on vähäisempi.”⁶⁹ Näillä todistuksilla oli vaikutuksensa progressioajattelusta luopumiselle. Uusitalo onnistui myös todistamaan sen, että päinvastoin kuin käytäntö oli, ainoastaan lyhyen tuomion kärsiminen vankilassa työsiirtolan sijaan saattaa omata lievän uusintarikollisuutta vähentävän vaikutuksen. Pitkissä tuomioissa vaikutusten eroa ei ollut. Tulokseen nähden paradoksaalisesti työsiirtolaan kuitenkin tuomittiin nimenomaan lyhyen tuomion saaneita ensikertaisia.⁷⁰

Toisaalta Uusitalon johtopäätöksissä oli sellainen suoranaisesti todistamaton taustaoletus, joka voidaan kyseenalaistaa: vankeus on oleellisesti ankarampi rangaistus kuin työn teke-

minen työsiirtolassa. Uusitalokin toki huomaa, että kyse on vankien kokemusmaailmasta, jossa ”lähempänä siviilimaailmaa” saattaa myös vapauden menetyksen aiheuttama kontrasti näyttäytyä voimakkaammin. Hän kuitenkin uskalsi asettaa vankilan aiheuttaman ”prisonaation” uusintatodennäköisyyttä lisäävänä tekijänä vastakkain vankilan pelotevaikutuksen kanssa. Oletus siitä, että vankilan mahdollinen vaikutus perustuu lähes yksinomaan pelotteeseen olikin kyllä perusteltavissa mm. muiden kuin vartijoihin lukeutuvan henkilöstön alhaisella lukumäärällä.⁷¹

Täytyy silti ottaa huomioon se mahdollisuus, että kuntouttavilla toiminnoilla saattaa ainakin periaatteessa olla myös tavoitteiden vastaiseen suuntaan vaikuttavia voimia. Tämä edellyttäisi taustaksi vielä lähinnä sellaisia ajatuksia, että vankilalle oletetaan pelotevaikutuksia ja että pelotevaikutuksilla on uusintarikollisuutta alentava vaikutus. Tällöin näiden oletusten mukaiset yhteiskunnan kannalta hyödylliset vaikutukset ikään kuin heikentäisivät kuntoutuksen lisääntymisen myötä.

Näistä syistä on haluttu korostaa ratkaisuvaihtoehtojen ”normaalisuutta”. Uusiin vaihtoehtoihin on kuitenkin ladattu niin suuria odotuksia, että kaikkia ne eivät ole kyenneet lunastamaan. Siviilityö on jäänyt marginaaliin. Yhdyskuntapalvelu on kyennyt saavuttamaan merkittävän aseman suomalaisessa rikosseuraamusjärjestelmässä, mutta ei monista hyvistä puolistaan huolimatta ole kyennyt aiheuttamaan ainakaan vallankumouksellista paradigman muutosta esimerkiksi vankilukujen pysyvän alentumisen muodossa.

Kuinka suuri osa muutoksesta voidaan tulkita ”päihdesilmälasiin” kautta? Oma näkemyseni on, että päihneiden, rikollisuuden ja työllisyyden vuorovaikutus on hyvin vaikeaselkoinen. On totta, että jos jotenkin raitistettaisiin koko vankipopulaatio, rikosaste romahtaisi. Aika moni olisi myös jonkin ajan sisällä kiinni työelämässä. Yleisellä työttömyysasteella ei kuitenkaan vaikuta olevan vaikutusta vankien määrään. Ilmiöiden välinen mittakaavaero on niin suuri, että selittävää yhteyttä ei oikein ole löydettävissä. Yhteys voi yhtä hyvin olla jopa negatiivinen siten, että yleisen taloudelliseen nousuun ja työttömyysasteen alentumiseen liittyvä taloudellinen toimeliaisuus mahdollisesti kohottaa myös rikosastetta – samoin kuin päihneiden käyttämistäkin. Toisaalta vangit ovat yleensä työttömiä. Suuri suomalainen taantuma kyllä osui samaan ajanjaksoon, jolloin myös vankien työssäkäynti heidän siviilissä ollessaan on muuttunut harvinaiseksi. Nousukaudella vangit eivät ole palanneet työmarkkinoille. He selvästi kuuluvat tähän kuuluisaan vaikeimman rakennetyöttömyyden kohderyhmään.

Vankeuden ja työmarkkinoille pääsemisen väliset suhteet ovat erittäin vaikeita käsitellä. Vaikeus on siinä, että epäsuhta vaikuttaisi sisäistyneen myös vankien omassa ajattelussa. Vankien arvostukset vaikuttavat kysyttäessä varsin tavanomaisilta, mutta jollakin tavalla abstrakteilta. Parisuhde, perhe, asunto ja työ siintävät toiveissa, mutta usein niiden saavuttamiseksi ei aina haluta tehdä mitään, minkä koetaan jotenkin rajoittavan vapautta. Työttömyyttä ei koeta ongelmaksi, sillä työllä ei ole kovin paljon vaikutusta päivittäiseen toimeentuloon. Kaikenlaisia puolimatkatkoti-tyyppisiä ratkaisuja vastustetaan ainakin omalla kohdalla. ”Ongelmana on se, että haaveiden oletetaan toteutuvan itsestään, ainoastaan harvalla haastateltavalla oli näkyvissä aktiivinen toimiminen oman tulevaisuuden puolesta...”. Hieman vanhemmassa tutkimuksessa myös Saija Suursoho ihmetteli aineistonsa antamaa vaikutelmaa vankien tyytymisestä tilanteeseensa.⁷² Kulttuuriin liittyy voimakkaita vasta-arvoja, kuten yleinen yhteiskunnanvastaisuus, vapaus ja nopea taloudellinen menestyminen: kokemus tietoisesta yhteiskunnan ulkopuolelle asettumisesta.⁷³

Voidaan väittää, että tähän saakka käsitellyt vankityö ja erilaisten ”leirimäisten” työmah-

dollisuuksien järjestäminen vapautuville vangeille ovat kuihtuneet sen vuoksi, että ne olisivat tarvinneet yleisen hyväksynnän lisäksi myös vankien oman hyväksynnän vapauden rajoituksille. Toistuvasti on todettu, että vankien keskuudessa vastustetaan kaikenlaisia yksilöllistä vapautta rajoittavia vaihtoehtoja. Onko mahdollista kehittää ratkaisuja, joissa tämä kantava ongelma voidaan ylittää?

3. KUNTOUTTAVAN VANKITYÖN KAKSI MALLIA

3.1. KUVA-OHJELMA HELSINKILÄISILLE VANGEILLE

Kuntouttava vankityö on kotimainen, vankeinhoidon tehtäväkenttään limittyvä toimintamalli, jonka keskeinen sisältö on vapautumassa olevan vangin ohjaaminen vankeusaikana työhönperehdytykseen, työhön ja yksilöllisesti toteutettaviin tukipalveluihin. Tavoitteena on vangin välitön työllistyminen vapautumisen jälkeen. Mikäli työllistyminen avoimen sektorin työhön ei toteudu mallin perusidean mukaisesti, vankeusaikainen työ sekä siihen liittyvä tuki jatkuvat vapautumisen jälkeen samassa työpaikassa.

Menettelyä kokeiltiin 1999 lopulta alkaen oikeusministeriön vankeinhoito-osaston, Helsingin kaupungin sosiaaliviraston ja Helsingin lääninvankilan yhteistyösopimuksella. Vuoden 2000 keväällä malli vakinaistettiin. Toimintamallissa on projektikaudelta lähtien toiminut seurantaryhmä, jossa on edustajia Rikosseuraamusvirastosta, Helsingin vankilasta, Helsingin työsiirtolasta, Kriminaalihuoltolaitoksen Helsingin aluetoimistosta, Helsingin kaupungin sosiaalivirastosta (Työhönkuntoutuksesta, Tukityöyksiköstä, A-klinikalta, Asunnottomien sosiaalitoimisto Assosta ja Kehittämispalvelusta) sekä Kriminaali-
lihuollon tukisäätiöstä.

Kuva-toimintamalli omaa taustansa Raksa-projektin vaikeuksista edellisen vuosituhanen lopulta. Tämä projekti kertoi konkreettisesti, miksi on syytä aloittaa yhteistyö jo vankeusaikana. Vaikka vapautuneet olivat suorittaneet elämänhallintaan ohjaavan kurssin vankeusaikanaan, ei vapautumisen jälkeinen jatkumo toteutunut. Kuvassa vangit valitaan haastattelussa, jossa vankeinhoito ja kaupunki ovat edustettuna.

Kuvassa päiväohjelma rakennetaan työn tekemisen perustalle. Haaste palveluiden jatkuvuudesta vankeudesta vapauteen ratkaistaan työtoimintamenettelyn pohjalta. Ensimmäinen seuraus tästä lähtökohdasta on siinä, että mukaan voidaan valita vain sellaisia, jotka kykenevät lyhyehkön kuntouttavan jakson jälkeen työhön. Toisaalta menettely nojaa vajaakuntoisuusperusteeseen työllistämisessä. Työkyky on alentunut yleensä päihdeongelman seurauksena. Yhdessä nämä määritykset kaventavat vankijoukkoa, jolle ohjelma voidaan luontevasti suunnata.

Kokeiluvaiheessa toimintamallille määriteltiin seuraavia tavoitteita:

- edistää vankien työ- ja toimintakykyä sekä työmarkkinakelpoisuutta
- valmentaa vankia vapauteen ja ohjaa jälkihuoltoon
- tukee vankia rikoksettomaan ja päihteettömään elämäntapaan
- kehittää vankeinhoidon ja kunnan välistä yhteistyötä vapauteen valmentavassa toiminnassa
- täyttää vangin osallistumisvelvollisuuden vankilan hyväksymässä toiminnassa.

Jos lähdetään liikkeelle viimeisenä mainitusta tavoitteesta, taustalta löytyy leiri- ja siirtola-järjestelmien hiipumiseen liittyvä tekijä. Työsiirtola on lähtökohtaisesti rangaistuksen muoto, jonka ensisijainen sisältö on työn tekemisessä. Kun vankien työkyky ja työtaidot ovat ajan kuluessa heikentyneet mm. päihdeongelmien ja pitkäaikaistyöttömyyden takia, perinteinen työsiirtolatyö soveltuu yhä harvemmin. Kuntouttava vankityö on yksi tapa vastata tähän ongelmaan, sillä siinä hyväksytään alentunut työkykyisyys ja heikompi tuottavuus. Tämä on mahdollista, koska voidaan hyödyntää ulkopuolista osaamista vai-

keasti työllistyvien ja vajaakuntoisten työhönkuntoutuksessa.

Kuvassa osallistumisvelvollisuus täyttyy siten, että ensimmäiset noin kuusi viikkoa muodostavat työhön perehtymisen jakson. Tältä ajalta vanki saa vankeinhoidossa määritellyn toimintarahaa, joka on noin 1,3 € tunnilta. Tämän jakson jälkeen vangille maksetaan työsiirtolaperusteista palkkaa, joka on vajaa seitsemän euroa tunnilta. Tästä palkasta pidetään ennakoverot, ruoka- ja ylläpitomaksu. Palkka voi olla myös ulosmittauksen kohteena.

Työmarkkinalähtökohdan ohella ja sen tukemiseksi mallissa on tavoitteena valmentaa vankia vapautteen ja ohjata jälkihuoltoon; tukea vankia rikoksettomaan ja päihteettömään elämäntapaan. Miten näitä tavoitteita pyritään toteuttamaan? Laajasti ottaen toimenpiteet toteutetaan sosiaalityön nimen alla yhteistyössä vankilan ja kaupungin erityissosiaalityöntekijän välillä. Helsingissä myös asunnottomien asuttaminen kuuluu erityissosiaalityön välittömiin tehtäviin. Erityissosiaalityöntekijä toimii linkkinä mm. päihdehuollon palveluiden järjestämisessä sekä velka- ja ulosottokysymysten selvittämisessä. Myös Kuva-ohjelman työnjohtajalla on merkittävä rooli esimerkiksi työvoimatoimiston ja velkakysymysten yhteyksien välittäjänä. Yleisenä strategisena linjana on ollut pyrkimys muodostaa tutuista yhdyshenkilöistä koostuvia verkkoja mm. eri virastoissa. On erikseen hyvä mainita, että toistaiseksi yhteistyö on tapahtunut Helsingin työvoimatoimiston eikä työvoiman palvelukeskus Duurin kanssa.

Toimintamuodon erityinen merkitys on siinä, että toimintaedellytykset ovat pysyväisluonteisissa organisaatorakenteissa. Ehkä merkittävin innovaatio liittyy kustannusten jakamiseen. Ilmeisesti mistään muusta yhteistyömuodosta ei löydy laajassa mitassa vastaavaa lähtökohtaa. Vankeusaikana päiväkohtaiset laskennalliset kustannukset nimittäin käytännössä jakautuvat osapuolten kesken. Kaupunki vankien työnantajana suorittaa vangeille palkat ja ylläpitokorvaukset. Vankeinhoito maksaa kaupungille vuosittain sovittavan, toteutuneisiin vankityöpäiviin perustuvan korvauksen toiminnan järjestämisestä. Tällöin siinä tapauksessa, että vankeinhoidon korvaus ei kattaisi toiminnan järjestämisestä aiheutuvia kustannuksia, kaupunki osallistuu välittömästi vankeusaikaisen toiminnan kustannuksiin. Tietysti siinä tapauksessa, että vankeinhoidon korvaus ylittäisi tämän kustannuksen, jäisi voitto kaupungille. Mikäli ei oteta huomioon työn tuottoa, voidaan arvioida kaupungin maksaman osuuden olevan merkittävä. Työn tuottavuutta ei ole käytännössä arvioitu. Helsingin kaupungissa siis ymmärretään, että kokonaisuuden kannalta on mielekästä käynnistää toiminta jo vankeusaikana, vaikka siitä syntyisikin joitakin kustannuksia.

Miten voidaan arvioida kuluneita Helsingin Kuva-mallin toteuttamisen vuosia? Millaiset havainnot ja kokemukset kannattaa nostaa erityisesti esille?

1. Toiminta on ollut katkeamatonta ja toteutettu luotettavasti. Perusrakenteet ovat vakaat. Missään vaiheessa ei kuitenkaan ole tavoitettu sellaisia toimintavolyymeja, joista suunnitteluvaiheessa oli keskusteltu. Vaikka kohderyhmänä helsinkiläinen vankipopulaatio on kohtalaisen suuri (vuosittain vapautuu noin 500 vankia), eivät Kuvaan alun alkaen kohdistetut määrälliset tavoitteet ole toteutuneet. Tuolloin tavoitteeksi asetettiin peräti 20–30 vangin mukanaolo, mikä olisi tarkoittanut koko ohjelmakokonaisuudessa ehkä jopa reippaasti yli 50 henkilön osallistumisastetta.

Tyypillisesti mukana on ollut kahdeksasta kymmeneen vankia ja suunnilleen saman verran työllistettyjä vapautuneita. Ajoittain tilanne on ollut hälyttävä, kun mukana on ollut

niukimmillaan vain kolme vankia. Ongelmat seurasivat päihteiden käytöstä, josta jäi kahdessa otteessa kiinni kerralla useita ohjelman vankeja. Näiden vaikeiden kausien jälkeen ohjelmassa on palattu reilun puolen kymmenen vangin täyttöasteisiin eikä päihteiden takia ole tullut juurikaan uusia keskeytymisiä. Miten varmistaa ja vakauttaa ohjelmaan osallistumisaste? Kysymys on osoittautunut yhdeksi tärkeimmistä.

2. Ohjelman täyttöasteen kysymykset liittyvät vaikeuksiin toteuttaa valmistelevia jatkumorakenteita vankilassa. Lähtökohtana on ollut valita ensisijaisesti vankiloiden päihdeettömillä osastoilla olevia helsinkiläisiä vankeja. Käytännössä päihdeettömien osastojen mahdollistama ”kierto” ei ole tarpeeksi nopeaa tuottaakseen jatkuvasti uusia tämän lähtökohdan täyttäviä ehdokkaita. On mahdollista valita myös muita päihdeettömyyteen sitoutumisensa jollakin uskottavalla tavalla osoittaneita vankeja, mutta tiedottaminen vankiloissa on haastavaa. Vankiloiden henkilökunnan näkökulmasta ongelma on paljolti aivan yksinkertaisessa vankiloiden ylitäytössä ja vankilukujen kasvussa. Ei ole kunnollisia mahdollisuuksia perehtyä yksittäisten vankien tilanteisiin ja arvioida esimerkiksi Kuva-ohjelman soveltuvuutta.

3. Ohjelman keskeytyminen on yleistä. Vankeusaikana ohjelman aloittaneista vangeista on poistettu puolet. Myönteinen havainto on ollut siinä, että ohjelmassa vankeutensa loppuun saakka mukana olleista vapautuneista noin 80 % on jatkanut ohjelmassa vapautumisen jälkeen. Tämä on siis sellainen joukko, jonka voi jo ilman muuta katsoa hyötynneen ohjelmasta.

4. Viimeisinä toimintavuosina on voitu todeta useita ohjelman loppuun saakka suorittaneita vankeja. Tämä kannattaa huomioida, koska kaikkiaan ohjelman kesto on noin kaksi ja puoli vuotta. Vapautumisen jälkeen ohjelmassa jatkaneista kuitenkin enemmistö poistuu ennen ohjelman maksimiaikaa. Tuoreimman tilaston perusteella 30 henkilöä on jatkanut ohjelmassa vapauduttuaan. Vapautuneista kolmannes on kuitenkin lopettanut kuukauden sisällä. Keskeyttämisluvut sisältävät sekä myönteisestä syystä (esimerkiksi työllistyminen avoimen sektorin työhön) että kielteisistä syistä (päihdeongelmat, motivaation loppuminen) tapahtuneet ohjelman päättymiset. Mikä osa toteutuneesta poistumasta on tapahtunut ”myönteisistä syistä” ja mikä osuus työsuhteiden päättymisistä on epätoivottavaa?

5. Samalla on havaittu, että ohjelma ei ole riittävän painava taatakseen kaikille työtä tai muuta pysyvää vaihtoehtoa. Käytettävissä ei ole kattavaa tilastoaineistoa siitä, mitä näiden henkilöiden kohdalla on tässä tilanteessa tapahtunut. Ovatko he jääneet työttömiksi työnhakijoiksi tai onko heillä ollut rikollista toimintaa? Yleisesti voidaan kuitenkin todeta, että näiden yksittäisten henkilöiden kohdalla tarvittaisiin etenemispolkuja. Heidän kanssaan on keskusteltu sosiaalihuoltolain 27 d ja e § mukaisista ”työsuhteisen työn” ja ”huoltosuhteisen työn” mahdollisuuksista. Asiakkaat eivät kuitenkaan yleensä ole kokeneet näitä kiinnostaviksi vaihtoehtoiksi.

6. Osaratkaisu ongelmaan voisi olla siinä, että etsittäisiin erilaisia laajennuksia ohjelman tarjoamaan sisältöön. Esimerkiksi erilaiset koulutuksen joustavat vaihtoehdot täytyisi entistä joustavammin sisällyttää toimintakokonaisuuteen. Tähän mennessä on ollut mahdollista suorittaa pienimuotoista ATK-peruskoulutusta sekä työnhakukoulutusta. Yksi laajemmin tärkeä tarkasteltava vaihtoehto liittyy vaihtoehtojen ammattiopintojen mahdollisuuksiin. Esimerkiksi NOSTE-ohjelma kenties mahdollistaisi ammattitutkintotavoitteisen opiskelun yhdistämisen myös Kuva-ohjelmassa tapahtuvaan työn tekemiseen.

7. Toimintamallissa kerätyn tietoaineksen perusteella ei voida suoraan vetää kovin paljon johtopäätöksiä vaikuttavuudesta muilla kuin työllistymisen kriteereillä. Projektin erityissosiaalityöntekijän antaman tiedon pohjalta voidaan nostaa esille muutamia huomioita. Ne vapautuneet vangit, jotka ovat jatkaneet Kuva-työssä, ovat suurimmalta osalta jatkaneet A-klinikassa järjestettyä avohoitoa. Vapautuneista suurin osa asuu itsenäisesti, vaikka puolet on ollut vapautuessaan vailla vakinaista asuntoa.

8. Ohjelman puitteissa ei ole tehty arviointia tai kartoitusta ohjelman vaikutuksesta uusintarikollisuuteen. Kuva-työssä jatkaneista vapautuneista on tähän mennessä erityissosiaalityöntekijän esittämien tietojen perusteella joutunut uudelleen vankilaan vain muutamia. Tällöin olisi ohjelman vaikutusta uusintarikollisuuteen kuvattava ehkä lähinnä ilmaisulla ”vallankumouksellinen”. Kohderyhmään koostuu lähes kokonaisuudessaan päihdeongelmaisista moninkertaisista rikoksenuusijoista. Astetta tarkemman tarkastelun perusteella erityissosiaalityöntekijän mukaan tilanne onkin karkeasti sellainen, että 1/3 Kuva-ohjelmassa vapautuneista on joutunut takaisin vankilaan. Myös ohjelmassa toimivan työnjohtajan mukaan varsin moni Kuvaan osallistuneista on joutunut takaisin vankilaan. Hänen arvionsa mukaan monien kohdalla järjestelyt valuvat hukkaan päihdeongelman takia. Päihdekysymysten ratkaisuun tarvittaisiin entistä enemmän keinoja.⁷⁴

3.2. KUVA-PROJEKTI HÄMEENLINNAN SEUDULLA

Helsingissä Kuva on vankeinhoidon ja Helsingin kaupungin suoran yhteistyön muoto. Nykyisin työtoimintojen ja sosiaalisen työllistämisen kehittäminen yhteydessä puhutaan paljon tilaajatuottaja -malleista sekä yksityisen ja kolmannen sektorin asemasta palveluiden järjestäjänä. Kriminaalihuollon tukisäätiön yksi keskeinen rooli on etsiä järjestösektorin piiristä erilaisia innovaatioita kohderyhmän palveluiden järjestämiseen. Tästä syystä Vapautuvan tukiohjelma -projektikokonaisuuden yhdeksi osahankkeeksi tuli Hämeenlinnan seutukunnalla toteutettava Kuntouttava vankityö -mallin kokeilu järjestöhankeena 2004–2006.⁷⁵

Kuntouttavan vankityön projekti Hämeenlinnan seudulla (Kuva) oli osa Kriminaalihuollon tukisäätiön (Krits) vuonna 2003 käynnistämää Vapautuvan tuki -projektikokonaisuutta, jonka rahoitti RAY. Osaprojekti oli osa säätiön pyrkimystä tutkia ja kehittää rikosseuraamuskohteryhmän työllistymiseen ja työhönkuntoutumiseen liittyviä palveluita. Erityisenä huomion kohteena olivat vankeinhoidon, julkisen sektorin ja kolmannen sektorin vuorovaikutukseen liittyvät kysymykset.

Projektissa tehtävän yhteistyön perustyönjako oli seuraava. Kriminaalihuollon tukisäätiö vastasi projektin yleiskoordinaatiosta, perussuunnittelusta, seurannan järjestämisestä ja projektityöntekijän palkkaamisesta. Hämeenlinnan Seudun Työvalmennussäätiö Luotsi järjesti tavoitteiden kannalta soveltuvia työtehtäviä vangeille ja työllisti vapautuneet vangit määräaikaan työsuhteisiin. Lisäksi säätiö järjesti projektityöntekijälle työtilan. Hämeenlinnan vankilan yksiköistä Ojoisten työsiirtola ja Vanajan avovankilaosasto toimivat ohjelmaan valittujen vankien sijoitusvankiloina. Ne järjestivät vankien välittömän ylläpidon ja työn tekemisen edellytykset. Hämeenlinnan seudun työvoiman palvelukeskus vastasi ohjelmaan valittujen vankien ja vapautuneiden työvoima- ja sosiaalipalveluiden koordinaatiosta sekä teki asiaankuuluvat päätökset vapautuneiden työllistämiskäytännöistä. Projektin ohjausryhmään kuuluivat em. sopimuskumppanien ohella Kriminaalihuollon toimituksen Hämeenlinnan aluetoimiston edustaja sekä Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -hankkeen (YRE) suunnittelija.

Projektin ensisijainen kohderyhmä muodostui Hämeenlinnan seudun kahdeksan kunnan vangeista. Nämä kunnat olivat Hämeenlinna, Hattula, Hauho, Janakkala, Kalvola, Lammi, Renko ja Tuulos. Projektikauden kuluessa päädyttiin kokeilemaan, soveltuisiko vastaava valmennus myös Kriminaalihuoltolaitoksen Hämeenlinnan aluetoimiston työtömille asiakkaille.

Kuntouttavan vankityön perustana oli tarjota vangeille tuettua ja valmennettua vankityötä, jota ei välittömästi järjestä valtio vaan yksityisen, kunnallisen tai kolmannen sektorin työnantaja. Tavoitteena oli vangin välitön työllistyminen vapautumisen jälkeen, mihin liittyen muita laadullisia tavoitteita olivat uusintarikollisuuden vähentyminen ohjelmaan osallistuneiden kohdalla, asumiskysymyksen ratkaisu sekä tarkoituksenmukaisesti järjestetty päihdekuntoutuksen jatkumo. Mikäli havaittiin vasta prosessin aikana, että työllistyminen ei ollut kyseisen henkilön kohdalla realistinen tai järkevä vaihtoehto, pyrittiin löytämään jokin muu konkreettinen ratkaisu. Kyseeseen tulivat lähinnä koulutuksen, eläkkeen ja lääkinnällisen tai sosiaalisen kuntoutuksen vaihtoehdot. Pysyvinä tavoitteina olivat vakaasti järjestetty ja itsenäisen toimeentulon takaava työ, päihdeongelmien hallinta, vakiintunut asuminen sekä rikokseton elämäntapa. Näitä tavoitteita ratkaistaessa täytyi selvittää myös mm. velkakysymyksiä, erilaisia toimeentuloon liittyviä ongelmia ja sosiaalisten suhteiden tilannetta.

Menetelmällisenä näkökulmana oli jatkuvuuden, suunnitelmallisuuden ja kokonaisvaltaisuuden luominen työmahdollisuuden ympärille. Toiminnassa pyrittiin takaamaan sellainen valmennustuki, jossa kyettiin konkreettisella tasolla tukemaan työn tekemistä sekä tarpeenmukaisten tukipalveluiden jatkumon järjestämistä. Valmentajan työnkuva koostui hänen osaamistensa sekä palveluntarjoajan organisaatorakenteen mukaan vaihtelevassa määrin työnjohdollisista, työ- ja yksilövalmennuksellisista sekä ryhmätoiminnallisista piirteistä.

Hämeenlinnan seudun Kuva-mallin kaksi keskeisintä eroa Helsingissä toteutettuun Kuva-malliin verrattuna olivat: 1) yhteistoiminta monen eri kunnan kanssa ja 2) yhteistoiminta kolmanteen sektoriin luettavan, tilaaja-tuottajamallin ajatukseen perustuvan työllisyyspalvelun tuottajan kanssa. Myös organisoituminen oli erilainen. Sekä työ- ja yksilövalmennuksessa että asumisen ja muiden sosiaalisten kysymysten ratkaisussa koordinaattorina toimi yksi ja sama työntekijä, kun Helsingissä toiminta perustuu kaupungin normaaleihin organisaation rakenteisiin.

Menetelmänä oli Hämeenlinnan Seudun Työvalmennussäätiö Luotsissa järjestetty työ, jota tuettiin yksilö- ja työvalmennuksen menetelmin. Työn sisältövaihtoehtoina kokeiltiin mm. autonomiasennus-, kokoonpano-, metalli-, verhoilu- ja kierrätyspalvelutöitä. Menetelmäpakettiin vankeusaikana kuului lisäksi A-klinikan päihdekuntoutukseen ohjaamista, velkaongelmien selvittämistä, asunnon ja asumisen tuen järjestämistä jne. Työmenetelmänä käytettiin yksilö-, ryhmä- ja verkostotyötä. Yksilötasolla pyrittiin paneutumaan jokaisen elämäntilanteeseen. Ryhmään kiinnittymistä pidettiin yllä erilaisilla ryhmätyön menetelmillä, kuten yhteisillä ryhmäistunnoilla ja kuntoutusta tukevilla vapaa-ajan toiminnoilla. Verkostotyö mahdollisti monipuoliset tukitoimet. Ohjelmaan sisällytettiin mahdollisimman monipuolista kuntoutusta tukevaa toimintaa, kuten ryhmiä erilaisin teemoin, yksilökeskusteluja, lenkkeilyä, kuntosaliharjoittelua, hierontaa, keilaamista, sienestystä, kalastusta, marjastusta, retkiä, savitöitä, kirpputoriostoksia, elokuvien katselua, teatterissa käyntiä sekä jääkiekko-otteluja.

Hämeen ammattikorkeakoulun opiskelijat Merja Kujala ja Sirpa Rinta-Jaskari toteutti-

vat keväällä 2005 toimintatutkimuksen Kuva-ohjelmassa. Tämän projektityön aiheena oli elämyksellinen toiminta kuntouttavassa vankityössä. Tutkimuksessa keskeistä oli selvittää mahdollisuutta yhdistää malliin erilaisia elämyksellisiä toimintoja ja havainnoida niiden vastaanottoa. Toimintojen sisältöinä ja keskustelun tukijoina käytettiin samantyyppisiä menetelmiä kuin Kuva-toiminnassa yleensäkin: ruoanlaittoa, elokuvien katselua, liikunnallista ohjelmaa ja ulkoilua sekä rentoutumis- ja mielikuvaharjoituksia. Toiminnallista lähtökohtaa tutkimuksen tekijät pitivät keskeisenä onnistumisen edellytyksenä. Pelkillä haastattelumenetelmillä ei olisi päästy vastaaviin tuloksiin. Toiminnan tavoitteena oli elämysten ja toiminnan avulla auttaa osallistujia löytämään omia vahvuuksiaan ja hyviä puoliaan, lisätä itsetuntemusta. Tutkimuksen tekijät näkivät, että Kuva-ohjelmassa oli samantyyppisiä ongelmia kuin yleensäkin lainrikkojiin kohdistetussa projektimuotoisessa toiminnassa. Projekti voi jäädä jollakin tapaa irralliseksi ja vieraaksi avovankilan projektiin osallistumattomalle henkilökunnalle.⁷⁶

Kuva-projektin keskeisin *alueellinen* tavoite oli pysyvän jatkumoajatteluun perustuvan yhteistyö-mallin synnyttäminen Hämeenlinnan seutukunnassa. Projektin *yleinen* tavoite oli tutkia ja kehittää työperusteisia menetelmiä sekä työperusteisten jatkumomallien rakenteellisia edellytyksiä valtakunnallisesta näkökulmasta. Voidaan nähdä onnistumisia useissa keskeisissä osatekijöissä:

- 1) Päivittäinen yhteistoiminta vankien kanssa sujui hyvin. Työtehtävät tulivat suoritetuiksi.
- 2) Työnjako toimi varsin hyvin ja erilaiset erityistilanteet saatiin järjestettyä melko sujuvasti. Erityisesti vankien työn järjestämiseen liittyneet uudistustarpeet ratkaistiin hyvin joustavasti.
- 3) Sopimus onnistuttiin kirjoittamaan hyvässä yhteistyössä eikä sen soveltaminen tuottanut ongelmia.
- 4) Onnistuttiin rekrytoimaan sopiva työntekijä ja järjestämään hänen työolosuhteensa. Tämä kannattaa huomioida erikseen, koska lähtökohtana oli työn järjestäminen eri organisaation sisällä ja eri paikkakunnalla kuin varsinainen työnantaja.
- 5) Yhteistoiminta työllisyys-, päihde- ja asumispalveluiden kanssa järjestyi.
- 6) Kaikki vangit saivat asiakaslähtöistä talous- ja velkaneuvontaa, jonka merkitys polkujen avaamisessa todettiin suureksi.
- 7) Kyettiin järjestämään monipuolisia kuntoutumista tukevia toimintoja. Pääosin kaikki sellaiset ohjelmasisällöt, joita valmennukseen haluttiin yhdistää, voitiin toteuttaa työtehtävien tai vankilaturvallisuuden siitä kärsimättä.
- 8) Ohjelmaan mukaan päässeiden vankien palaute ohjelmasta oli hyvinkin myönteistä. Palaute saatiin kerättyä kirjallisena kaikilta ohjelman päättäneiltä. Asiakkaiden arvioiden mukaan ohjelmalla oli keskeinen merkitys vapautumisen haasteiden ratkaisemisessa ja rikollisesta elämäntavasta irtautumisessa.
- 9) Vapautuneet työllistyivät erittäin hyvin.
- 10) Vapautuneiden rikoksenuusinta on ollut uusilla tuomioilla mitattuna vähäistä.

Toimintaohjelma kohtasi merkittäviä ongelmia, joista voidaan johtaa yleistettävää informaatiota työperusteisten jatkumomallien rakenteellisista edellytyksistä ja ongelmista:

1. *Kohderyhmän kapeus.* Ohjelmaan sopivia vankeja oli vaikea löytää. Projektimäärittelyssä yhteistyö rakennettiin seutukuntaperusteisen rakenteen varaan. Hämeenlinna ja seitsemän ympäristökuntaa muodostavat seutukunnan, jonka asukas pohja on noin 88 000 ihmistä. Käytännössä vankilassa on kerralla keskimäärin noin 40 tämän kohderyhmän vankia. Koska ei katsottu perustelluksi valita ohjelmaan lyhyen tuomion suorittajia (alle

kolme kuukautta kestävien ehdottomien vankeuksien osuus on noin puolet kaikista ehdottomista vankeustuomioista) eikä sellaisia, jotka eivät olleet turvallisuuskulmasta katsottuna avolaitoskelpoisia, niin kulloinkin ohjelmaan sopivia, vapautumista lähestyviä vankeja oli kovin pieni joukko. Lisäksi jouduttiin projektimäärityksen perusteella sulkemaan ulkopuolelle sellaiset, joilla oli varma työ, opiskelupaikka tai jotka olivat eläkkeellä. Vaikka täyttöasteeksi määriteltiin alun alkaenkin hyvin varovasti viisi vankia, niin tähän lukuun ei päästy missään vaiheessa. Lisäksi vangeista kolmannes jouduttiin erottamaan ohjelmasta päihde- tai poistumisrikkomuksen vuoksi.

2. Kohderyhmän valintamenettelyt ja kohderyhmän tavoittaminen eivät olleet viime kädessä ohjelman omissa käsissä. Ohjautumis- ja valintaprosessi osoittautui varsin karsivaksi. Kun ratkaiseva kanta muodostettiin valintaryhmässä, johon kuuluivat työvalmentaja, työsiirtolan päällikkö, Hämeenlinnan seudun työvalmennussäätiön edustaja ja Hämeenlinnan seudun työvoiman palvelukeskuksen työnjohtaja, eri näkökulmat valintaperusteisiin eivät välttämättä kohdanneet. Lisäksi oli huomioitava näiden järjestelmien sisällä vaikuttavia tekijöitä. Usein lähettävällä vankilalla ja työsiirtolalla oli eri näkökanta mahdollisuuden sijoittaa vanki työsiirtolaan. Työvoiman palvelukeskuksessa työhallinnon ja kaupungin sosiaalitoimen täytyi löytää keskinäinen yhteisymmärrys. Lisäksi työvoiman palvelukeskuksen täytyi selvittää vangin kotikunnan mahdollisuudet. Valintaprosessi osoittautui lopulta niin karsivaksi, että ainoastaan kolmannes ohjelmaan tehdyistä hakemuksista johti ohjelman aloittamiseen. Hyvin vaikeasti ratkaistava haaste oli määrittää Kuva-valinnan suhde ”tavanomaisiin” avolaitossijoituksen perusteisiin. Työsiirtolaa ei välttämättä koeta kuntouttavaksi yksiköksi edes vapautumista lähestyville vangeille.⁷⁷

3. Tiedottaminen ja polkujen luominen vankiloissa oli haastavaa. Projektisuunnittelussa korostui Kuva -toiminnan luonne jatkumona vankilan kuntouttavaan toimintaan. Kohderyhmässä asetelma sijoittelussa oli projektin aikana seuraava. Tutkintavankilana oli yleensä Jokelan vankila. Yli vuoden tuomion saaneet vangit sijoitettiin pääasiassa Riihimäen vankilaan ja alle vuoden tuomion saaneet Hämeenlinnan vankilaan. Vaikka Kuva-toiminnasta pyrittiin käynnistämävaiheessa tiedottamaan vankiloihin mahdollisimman kattavasti, ja vaikka pääosin onnistuttiin yhteyshenkilöverkoston rakentamisessa keskeisiin vankiloihin, varsin pitkään Kuvaan ohjautuminen oli projektin oman aktiivisuuden varassa. Vankilahenkilökunnan oma-aloitteisuuden lisääntymistä kuitenkin tapahtui. Taas kerran tämä lähtökohta saatiin kokea kantapään kautta. Miten jatkossa osattaisiin ymmärtää haasteen syvyys?

4. Jatkumot eivät aina toteutuneet alkuperäisen projektisuunnitelman muodossa. Peruslähtökohtana oli työllistää vanki Hämeenlinnan Seudun Työvalmennussäätiö Luotsiin välittömästi vapautumisen jälkeen. Yleisin tulos jatkumoissa on ollut työllistyminen toisen työnantajan palveluksessa. Kolme vapautunutta jatkoi Luotsissa. Voidaan arvioida, että toiminta oleellisella tavalla edisti muuta sosiaalista tilannetta, eli esim. asunnon saamista, velkakysymyksen selvittelyä, eläkeselvityksiä jne. Tukisuhde vapautumisen jälkeen jatkui siitä huolimatta, että työllistämiskäytäntö ei toteutunut.

5. Seutukuntien pienempien kuntien osalta ilmeni vetäytymistä työllistämistä vastuusta. Hämeenlinnan seutukunta on yksi voimakkaimmin seutukuntaperiaatteiden pohjalta sosiaali- ja terveystalouden kehittämiseen pyrkinyt alue Suomessa. Kuva-projektimääritys tehtiin mm. sillä perusteella, että yhteistyökumppanit toimivat seutukunnallisin periaattein. Käytännössä osa seutukunnan kunnista on pieniä maaseutukuntia, joissa ei ole varattu rahoitusta työllistämistoimintaan.

6. *Työn sisällön ja kuntouttavuuden yhdistäminen oli haastavaa.* Luotsi-säätiö voidaan laskea järjestösektorin toimijaksi, sillä toiminnan perusajatus on itsenäisen palvelutuottaja-aseman saavuttaminen. Säätiö on kuitenkin perustettu Hämeenlinnan kaupungin yksiköiden perustalle. Asiakkuudet perustuvat vammaisuuteen tai vajaakuntoisuuteen, mielenterveysongelmiin, nuorisotyöttömyyteen tai pitkäaikaistyöttömyyteen. Säätiön lähtökohtana on järjestää nämä palvelut seutukunnallisuuden pohjalta sekä kehittää ja integroida eri kohderyhmien toimintoja. Luotsi-säätiö pyrkii kehittämään polkumaista etenemismallia, jossa säätiöön sijoitetut työllistettävät etenevät yksilö- ja työvalmennusvaiheiden kautta tuottavaan työhön. Säätiö pyrkii myös selvittämään sosiaalisen yritystoiminnan mahdollisuutta osana säätiön toimintaa sekä kehittämään avoimen sektorin työvalmennusta. Kuvassa katsottiin alusta alkaen, että vangit voitiin rinnastaa mihin tahansa säätiön kohderyhmistä. Lähtökohtaisesti voitiin hyödyntää eri yksiköissä mahdollisia työvaihtoehtoja. Kuvan käynnistämisvaihe osui ajallisesti yhteen säätiöitymisvaiheen kanssa, mikä mahdollisti erinomaisesti organisaation toimintaperiaatteen muutoksen havainnoimisen.

Kuvan työtoiminnan käytännöllisen sisällön järjestämisen kannalta tämä vaihe osoittautui kuitenkin haasteelliseksi. Kuva-vankien ammatilliset lähtökohdat vaihtelivat melkoisesti: ammattitaitoisesta autonasentajasta ja sähkömiehestä täysin vailla koulutusta ja työkokemusta oleviin. Samalla vankien työpäivä täytyi järjestää toiminnallisesti ja etäisyyksien suhteen hallittavassa kokonaisuudessa. Voidaan sanoa, että valmentajan luova, ratkaisukeskeinen toimintatapa osoittautui ennakoituakin ratkaisevammaksi. Yksilöllisiä ratkaisuja löydettiin monissa yhteyksissä hyvinkin paljon ”perussabluunasta” poikkeavasti. Tällä seikalla oli toimintamallin jatkoon kannalta mitä ratkaisevin merkitys. Miten tämä joustavuus voidaan siirtää yhteistyön taloudellisiin sopimuksiin?

Käytännön arkipäivän järjestämisen näkökulmasta Hämeenlinnan projektissa voidaan kyseenalaistaa kuuden viikon ”kuntouttava jakso”, jonka ajalta vangille maksetaan käyvän palkan sijasta toimintarahaa. Käytännössä ei ollut mahdollisuutta eriyttää ohjelmia eri vaiheessa olevien vankien välillä.

7. *Kohderyhmän laajentaminen ei onnistunut.* Tämä on epäonnistumisista kenties eniten yleistettävää tietoarvoa sisältävä projektihavainto. Alkuperäisen kohderyhmän kapeuteen (vrt. kohta 1) haluttiin projektia koordinoivan Kriminaalihuollon tukisäätiön osalta etsiä kehittämiskäytäntöjä. Kesällä ja alkusyksystä 2005 käydyissä keskusteluissa kävi kuitenkin ilmi, että Hämeenlinnan seudun työvoiman palvelukeskus ja Hämeenlinnan kaupunki eivät hyväksy esitystä kokeilusta, jossa perusideana oli täydentää alkuperäistä kohderyhmää ja toimintamallia.

Kuva-toimintamallista olisi kokeiltu sovellusta, jossa vankeusaikaiseen valmennukseen Hämeenlinnan seudun työvalmennussäätiössä olisi otettu muun Kanta-Hämeen, Uusimaan ja Itä-Uusimaan kunnista kotoisin olevia vankeja (tuleva Etelä-Suomen aluevankila) sekä mahdollisesti Päijät-Hämeestä kotoisin olevia vankeja. Lähtökohtana oli konkreettisen jatkumon rakentaminen ohjelmaan valitsemisen edellytyksenä. Käytännössä olisi selvitetty ohjelmasta kiinnostuneen vangin *kotikunnasta* löytyvien kuntouttavan työllistämisen ja työvalmennuksen toimijoiden kanssa mahdollisuus jatkaa työvoimapolitiisessa tai vastaavassa kuntouttavan työtoiminnan lain, sosiaalipalvelulain tai vammaispalvelulain mukaisessa toimenpiteessä välittömästi vapautumisen jälkeen.

Kriminaalihuollon tukisäätiön esittämä kokeilu ei ollut mahdollinen, koska Luotsi ei saanut Hämeenlinnan kaupungilta lupaa kokeilla kyseistä toimintamallia. Pääasiallinen

peruste sisältyi Hämeenlinnan kaupungin tekemään linjaukseen, jonka mukaan sen organisaatioissa ei järjestetä myyntipalveluita muiden kuin seutukunnan asukkaille. Aikaisempiin kokemuksiin perustuvan arvion mukaan tällaisiin palveluihin tulevat saattavat vaihtaa asuinkuntansa Hämeenlinnaan, rasittaen jatkossa mm. perusturvan ja päihdehoidon palveluita. Vankeusaikaisiin ohjelmiin Hämeenlinnan vankilassa osallistuvien vankien pelättiin muuttavan Hämeenlinnaan.

3.3. MALLIEN OMINAISUUDET, VAHVUUDET JA ONGELMAT

Yleiset arviointikysymykset, jotka vaikuttavat sekä Kuvan että myöhemmin tarkasteltavien muiden mallien tulkintaan olivat

1. Pidetäänkö konkreettista jatkuvuutta palvelussa sen määritelmällisenä kriteerinä?
2. Määritelläänkö jatkumo asiakkaan palveluprosessin vai verkostoyhteistyön kautta?
3. Mikä tarveperusta muodostaa jatkumon keskeisimmät menetelmälliset lähtökohdat?
4. Minkälainen organisatorinen peruslähtökohta mallissa on?
5. Onko jatkumomallissa löytynyt pysyviä toimintaedellytyksiä?

Kuva-mallien yhteisiä perusominaisuuksia ovat

- 1) Mallit ovat lähteneet liikkeelle työhönkuntoutuksen tavoitteenasetteluista ja menettelyistä. Molemmissa on kyse toimintamuodosta, jota voidaan kutsua *kuntouttavaksi työksi*. Vankeusaikana ohjelmaan osallistuville on maksettu työsiirtolapalkkaa ja vapautumisen jälkeinen perusratkaisu on palkkaperusteinen työllistäminen. Taustalta löytyy yleinen havainto vapautuvien vankien työmarkkina-aseman heikentymisestä ja perinteisen työsiirtolajärjestelmän kuihtumisesta.
- 2) Mahdollisimman painava ja konkreettinen jatkumorakenne. Ideologian taustalla on huomio välittömästi vapautumista seuraavan ajanjakson keskeisestä merkityksestä ja vapautumiseen liittyvästä ahdistavuudesta. Vaikka vankeuden aikana olisi järjestetty ansio-kasta kuntoutusta, koulutusta tms., tahtoo vapautumishetkellä tapahtua ratkaiseva notkahdus.
- 3) Kohderyhmä muodostuu vapautumista lähestyvistä, ”avolaitoskelpoisista” vangeista. Käytännössä molemmissa testatuissa versioissa on ollut kyse työsiirtoloihin sijoitetuista vangeista. Tästä on seurannut määriytyksiä, jotka liittyvät työsiirtolajärjestelmän reunaehtoihin.
- 4) Molemmissa malleissa vangin kotikunta ratkaisee mahdollisuuden päästä mukaan ohjelmaan. Perusteena on erittäin voimakas jatkumoajattelun korostaminen.
- 5) Kuva-ohjelmaan valittavat vangit saattavat olla työkykynsä, taitojensa ja elämänhallinnan osalta heikompia kuin ”perinteiset” työsiirtolavangit. Perustelu löytyy lähtökohdasta, jossa esitetään työsiirtolatoiminnan perinteisten lähtökohtien murentuneen ja aiheuttaneen toiminnan kuihtumisen.
- 6) Tavoitteena on yhdistää työmarkkinatavoitteisen, sosiaalisen ja päihdekuntoutuksen tavoitteita ja toimintamalleja. Kovin painavia tuotannollisia tavoitteita ei työtoiminnassa aseteta. Painotus on sosiaalisen elämänhallinnan keinojen vahvistamisessa ja polkurakenteen luomisessa.

7) Malli on rakennettu välittömästi vapautumisen jälkeen käynnistyvän, työvoimapolitiisella perusteella myönnetyn tukiratkaisun varaan.

Toteutettujen ratkaisujen eroja:

1) Helsingissä toiminnan järjestäjänä on kaupungin organisaatio, kun Hämeenlinnan seudun Kuva-projektin lähtökohtana oli etsiä kolmannen sektorin organisaatioiden voimavaroja. Tavoitteena oli samalla ylittää vankeinhoidon näkökulmasta hankala kotikuntamääritys kohderyhmän etsinnässä. Pyrkimyksenä oli seurata ajankohtaisia muutoksia kunnallisten palveluiden järjestämisen kehityssuunnissa. Hämeenlinnassa mielenkiintoista oli myös seutukunnallisuus palveluiden kehittämisstrategiana.

2) Tilaaja-tuottaja-asetelmien kehittyminen liittyy työvoiman palvelukeskusten asemaan vaikeasti työllistyvien ryhmien työllisyyspalveluiden järjestämisuotona. Hämeenlinnan seudun Kuva-projektissa tätä näkökulmaa haluttiin korostaa ottamalla Hämeenlinnan seutukunnallinen työvoiman palvelukeskus suoraan projektin yhteistyökumppaniksi.

3) Ohjelman toteuttamiseen osallistuva henkilökunta, työnjako ja järjestämisen tavat erosivat toisistaan. Helsingissä kaupungin osalta on toteutettu työnjakoa sosiaaliviraston sisällä siten, että työtoiminnan järjestämisestä ja kuljetuksista vastaa nimetty työnjohtaja. Hän myös kantaa päävastuun vapautumisen jälkeisen työn edellytyksien neuvotteluista. Kaupungin nimeämä erityissosiaalityöntekijä puolestaan koordinoi mm. asumisen järjestämiseen, päihdekuntoutukseen ja sosiaaliseen ohjaukseen liittyviä kysymyksiä. Hämeenlinnan toimintamalli oli keskitetympi. Luotsi-säätiöön sijoitettu valmentaja koordinoi sekä työn järjestämisen edellytyksiä että tukipalveluiden järjestämistä. Myös työvoiman palvelukeskuksen sosiaalityöntekijöillä oli korostuneempi asema. Vankilan osalta Helsingin työsiirtolassa päävastuu on sosiaalityöntekijällä ja erikseen nimetyllä vartijalla. Ojoisten työsiirtolassa käytännöistä pitkälle vastasi työsiirtolan päällikkö.

4) Hämeenlinnan seudun Kuva-projektin kohderyhmä, ohjelman kesto ja kuntoutusjatkumon sisällöt määriteltiin yksilökohtaisemmin. Helsingissä kohderyhmämäärityksiin kuuluu mm. työhallinnon hyväksymä vajaakuntoisuusmääritys ja ohjelmaa edeltävään vankeusaikaiseen kuntoutukseen asetetaan tiukempia odotuksia. Hämeenlinnassa tavoite määriteltiin siten, että kaikkein ensisijaisin etenemisvaihtoehto oli avoimen sektorin työllistymisratkaisu. Muodollista vajaakuntoisuusmääritystä ei tutkittu etukäteen. Hämeenlinnassa jäljellä olevan vankeuskauden pituus määriteltiin vapaammin.

5) Vankeusaikaisen toiminnan luonne on poikennut merkittävästi. Helsingissä kaikki Kuva-ohjelmat käynnistyvät noin kuuden viikon puistotyön jaksolla. Hämeenlinnan seudulla otettiin mukaan ajatus kuntouttavasta jaksosta toimintarahalla. Lähestymistapa tähän ajanjaksoon ei lähtenyt työn sisällöllisestä luonteesta, vaan tuolloin keskityttiin sosiaalisen elämänhallinnan ja vapautumisen edellytyksien selvittämiseen. Helsingissä vankityö voidaan lukea rakennustyön alaan, kun taas Hämeenlinnan seudulla työvaihtoehdot etsittiin yksilöllisesti työpajavaihtoehtojen joukosta.

6) Molemmissa malleissa on pidetty vapautuvien taloudenhallintaa ja velkakysymyksiä keskeisinä. Lähestymistavat ovat olleet erilaisia. Helsingissä on pyritty yhteistyön rakentamiseen Ulosottoviraston kanssa siten, että on pyritty sopimukseen ulosottonormien määräänsä alhaisemmasta pidätyksestä. Hämeenlinnassa pyrittiin strategisen suuntaviitoituksen mukaisesti rakentamaan järjestösektorin tukiratkaisujen mallia. Käytännössä edettiin järjestösektorilla toimivan tukipalvelu-ohjaajan avulla yksilöllisten maksusuun-

nitelmien ja -sopimuksien kautta. Luovien ja vaihtoehtoisten polkujen kehittämistä pidettiin tärkeänä.

7) Kustannusvastuu on toiminut periaatteiden ja käytännön sopimusten suhteen eri tavoilla. Helsingissä vankeusaikaiset kustannukset käytännössä jakaantuvat Vankeinhoitolaitoksen ja Helsingin sosiaaliviraston kesken, sillä vankeinhoito maksaa vuosittain määriteltävän korvauksen vankityöpäivien perusteella. Käytännössä vankityön järjestämisen kustannukset ylittävät merkittävästi vankeinhoidon korvaussumman. Hämeenlinnan seudulla taas nojattiin perinteiseen työnjakoon, jossa vankeinhoito maksoi työsiirtolamäärärahasta vankien palkat ja ylläpidon. Projektikaudella vankeinhoito ei maksanut toiminnan järjestämisestä lainkaan korvausta, sillä projektityöntekijä kantoi selkeästi päävastuun ohjelman käytännön toteutuksesta. Luotsi-säätiö tosin sai pientä korvamerkittyä tukea Hämeenlinnan kaupungilta ohjelman toteuttamiseksi. Projektin vakinaistuessa Luotsi ja vankeinhoito sopisivat vankeuskauden toiminnan järjestämisen kustannuksien korvaamisesta.

4. OVATKO KUVA-MALLIT ELINKELPOISIA TOIMINTAIDEOITA?

Käsittelen mallinnusta kolme eri perspektiiviä kattavien kysymysten pohjalta. 1) Mitkä ovat olemassa olevien Kuva-sovellusten toimintaedellytykset jatkossa? 2) Voidaanko Kuvan toimintaideoita suoraan soveltaa joissakin muissa vankeinhoidon yksiköissä? 3) Voisiko Kuvan toimintaideoita käyttää hyväksi jollakin tavalla muokattuna?

4.1. NYKYISTEN KUVA-TOIMINTOJEN SÄILYMINEN

Kerrataan edellisessä luvussa koottuja ominaisuuksia:

1. Kuva-toiminnot rakennetaan työhönkuntoutuksen menetelmien perustalle. Näkökulma on kohderyhmälähtöinen; työhönkuntoutuksen ja -valmennuksen menetelmät ovat vain yksi aspekti.
2. Konkreettinen vankeuden ja vapautumisen jälkeisen toiminnan yhdistävä jatkumorakenne, joka perustuu vankeinhoidon ja muiden toimijoiden sopimuksella vahvistettuun yhteistoimintaan.
3. Kohderyhmä koostuu ”avolaitoskelpoisista” vangeista. Vangit on voitu sijoittaa avolaitokseen, josta käsin voi käydä samoissa töissä tai toiminnoissa kuin vapautumisen jälkeen. Avolaitosyksikön on siten sijaittava lähellä vangin kotiseutua. Käytännössä kyse on ollut työsiirtoloista.
4. Kyseessä on kuntaperustainen jatkumotyörakenne, joten kotikunta määrittää edellytykset osallistua ohjelmajatkumoon.
5. Käsitys vankityöhön liittyneiden tavoitteiden päivittämisen tarpeesta. Yleisesti nähdään sekä vankien lähtökohtien että vapautumisen jälkeisten tavoitteiden vaikeutuneen.
6. Mallissa yhdistetään avolaitostyön ja kuntoutuksen ajattelua yhtäaikaiseksi toimintakokonaisuudeksi.
7. Toimintojen luonne on työperustainen. Pääasiallinen toimintaperuste on työsiirtolatyössä. Vapautumisen jälkeen jatkumon päämuoto on työllistämistuen avulla toteutettu työ.

Helsingissä Kuva-toiminta on vakinaistettu yhteistyörakenne vankeinhoitolaitoksen ja Helsingin kaupungin välillä. Tällä hetkellä ajankohtainen kysymys on Helsingin työsiirtolan avoin tilanne. Vaikuttaako tämä Kuva-toimintaan? Laajempaa kysymysnippua 1.10.2006 voimaan astuvan uuden vankeuslain ja vankeinhoidon rakenneuudistuksen merkityksestä käsittelen myöhemmin.

Helsingin Kuva-mallin sisällöllisistä haasteista oleellisimpia ovat seuraavat. Jopa Helsingin kokoisessa toimintaympäristössä ohjelmassa on ajoittain tilanne, jota voidaan pitää alitayttönä. Alitayttö seuraa kahdesta lähteestä. Ohjelmaan on vaikea saada kohderyhmämääriytykset täyttäviä hakijoita ja ohjelman keskeyttämisaste on vankeusaikana ja sen jälkeen suhteellisen korkea. Lähtökohtana on kuntouttamisen näkökulma silloinkin, kun se aiheuttaa epäonnistumisen riskin.

Toinen ja ehkä vieläkin vakavampi kysymysten nippu liittyy ohjelman antamiin valmiuksiin. Ohjelman oman seurannan perusteella voidaan arvioida, että korkeamman asteen työmarkkinatavoitteet vaikuttavat toteutuvan harvemmin. Ohjelma ei näytä aina riittävän voimakkaalta viedäkseen vapautuvia vankeja avoimille työmarkkinoille, ammattiopintoihin jne.

Tähän liittyy kysymys siitä, millä keinoilla ohjelman vaikuttavuutta arvioidaan. Valmistuneita tutkimuksia ovat:

- Salminen, Tomi (2001), Kohti siviilissä selviytymistä: tutkimus vankien elämänhallinnasta tuetussa projektissa
- Laurila, Anne (2001), Kuvalla kotiin: kokemuksia ja näkemyksiä Kuntouttavasta vankityökokeiluprojektista
- Bäcklund, Matti & Eriksson, Esa (2002), Selville vesille – Kuva-ohjelma helsinkiläisille
- Pihlajamäki, Maiju (2005), Vankien odotukset kuntouttava vankityö -ohjelmasta
- Alavuotunki, Petra & Virtanen, Suvi (2006), Elämää kuva-ohjelman jälkeen: Kuntouttavan vankityön vaikuttavuus siviilissä selviytymiseen.

Näiden lisäksi meneillään ja suunnitteilla on seuraavia tutkimuksia:

- Kilponen, Maija-Riitta: Tutkimus Kuva-ohjelmasta Helsingissä. Arviointitutkimus, jossa Kuvan tavoitteita ja tuloksia tutkitaan laadullisessa viitekehysessä. Menetelmänä on pääasiassa viranomaisnäkökulman analyysi.
- Tuorila, Mauri: Alustava tutkimussuunnitelma opinnäytetyöksi, jossa tavoitteena on selvittää vaikuttavuutta rikoksenuusintaan. Tavoitteena on toteuttaa tutkimus vuonna 2007 tai 2008.

Tällä erää voidaan nähdä Helsingin Kuva vakaiden perusrakenteidensa ansiosta varsin pysyvänä toimintamallina, jota arvioidaan pidemmässä juoksussa edellä mainittujen tutkimusten valossa. Tähän mennessä valmistuneiden tutkimusten sanoma on melko selkeä. Ohjelmassa pysyneet vangit löytävät ohjelmasta hyvin vähän korjattavaa. Toisaalta tutkimusasetelmien luonne on ollut valikoiva, jolloin voidaan olettaa, että ohjelmasta pudonneet ehkä antaisivat toisenlaisia arvioita. Näissä tutkimuksissa ei ole keskitytty niihin kysymyksiin, jotka tässä kirjoituksessa ovat keskeisellä sijalla. Sisällöllisesti ansiokkaan ohjelman käyttökelpoisuus saattaa olla vähäinen silloin, kun se asetetaan rakenteellisten kysymyksenasetteluiden perspektiiviin.

Hämeenlinnan toimintamalli rakentuu seutukuntatasoisen yhteistyörakenteen kattavaksi projektiksi, jonka vakinaistamisen mahdollisuuksia selvitetään. Lähtökohtana on säilyttää perusajattelu, jossa toiminnan järjestää järjestömuotoinen yhteistyökumppani Hämeenlinnan Seudun Työvalmennussäätiö Luotsi. Tällöin muodostuu useita kuntia yhtäaikaaisesti palveleva toimintamuoto, jossa tilaaja määrittyy suoraviivaisesti prosessin vaiheen mukaan. Vankeinhoito kantaa vastuun vankeusaikaisesta toiminnasta ja vapautumisen jälkeisiä palveluita hankitaan Hämeenlinnan seudun työvoiman palvelukeskuksen välityksellä.

Hämeenlinnan seutukunnan mallissa on mietitty projektin alusta lähtien mahdollisuuksia laajentaa tai muuttaa kohderyhmänäkökulmaa, koska projektikaudeksi määritelty kohderyhmä havaittiin pieneksi. On mietitty seuraavia kohderyhmälaajennuksia:

- 1) Hämeenlinnan seutukunnassa asuvat Kriminaalihuoltolaitoksen yhdyskuntarangaistusten piirissä olevat henkilöt, joilla on tarvetta myös työvoima- ja sosiaalipalveluihin.
- 2) Ojoisten työsiirtolaan sijoitettavat eteläsuomalaiset vangit, joille olisi mahdollisuus rakentaa määritelty vapautumisen jälkeinen toimintajatkumo kotikuntansa työllisyys- ja sosiaalipalveluissa.
- 3) Vankeinhoidon yksikköön integroitava valmennus vapautuville vangeille, jolloin jatkumorakenteiden toteuttamista lähestyttäisiin vankeinhoidosta käsin. Tällöin lähinnä Etelä-Suomen kuntiin vapautuvat vangit olisivat pääasiallisena kohderyhmänä.

Ensimmäistä vaihtoehtoa kokeiltiin projektissa kesästä 2005 alkaen. On vaikea saatujen kokemusten perusteella arvioida, löytyykö Kriminaalihuoltolaitoksen asiakaskunnasta kohderyhmää, joka hyötyisi työllisyysvalmennuksen tukipalveluista. Yleensä kysymyksenasettelu voisi liittyä siihen, millaisia tukitoimintoja yhdyskuntapalvelurangaistusten suorittajat ja palvelupaikat tarvitsevat tämän rangaistusmuodon kehittämiseksi. Yhdyskuntapalvelu vaikuttaisi kaipaavan nykyistä voimakkaampaa yhteyttä työllisyys- ja elämänhallintakysymyksiin.

Kuva-toiminnan kannalta merkityksellisempi keskustelun aihe liittyy toiseen kohderyhmälajennukseen. Jospa säätiöity tai yhtiöitetty toimija voisi toimia vapaasti eri kotikunnista kotoisin olevien vankien palvelujatkumoiden välittäjänä? Vankien kotikunta ratkaisee usein hankalalla tavalla palveluiden onnistumisen. Laajennus olisi mahdollistanut päätoimisesti vapautuviin vankeihin keskittyvän valmentajan toiminnan Luotsin puitteissa. Miksi tämä rakenne ei osoittautunut mahdolliseksi? On hyvä tiedostaa kuntien näkökulmia yhteistyön rajoihin. Tilaaja-tuottaja -asetelma ei välttämättä synnytä vapaata palveluiden tuotannon rakennetta. Kuva-projektissa havaitut kokemukset saattavat toistua muuallakin. Suurimman tilaajatahon mahdollisuus määrätä palvelutuotannon linjoja on kuitenkin monilla paikkakunnilla varsin ratkaiseva.

Vankeinhoidon sisään kääntyvä näkökulma on kiinnostava, koska jatkumon rakentaminen vapautuvalle vangille voisi onnistua myös suoraan vankeinhoidolta. Mitään systemaattista näyttöä tästä ei tosin ole. Onko kummallakaan osapuolella kiinnostusta sitoutua todella sitovaan sopimusrakenteeseen, jos aina viime kädessä voidaan vetäytyä sen ”leikkurin” taakse, jossa vankeinhoito vastaa ainoastaan vankeusaikaisista tapahtumista. Äärimmäisen helposti käy niin, että tehdään yhteisesti suunnitelmia, jossa kuitenkin yhteinen vastuu hämärtyy vangin vapautumispäivänä. Organisaatioiden rajat ylittävä palvelu on usein havaittu epäuskottavaksi, mikäli rajoja ei ylitetä palvelutuotannon muodoissa.

Voidaan arvioida, että tämän pienimuotoisen, seutukunnan rajojen sisällä toimivan toimintamuodon juurruttaminen on järkevä tavoite vuonna 2006 toteutettavaksi. Malli voi toimia esimerkkinä vapautuvien vankien kuntoutusjatkumoajattelusta. Tällä hetkellä ei vaikuta realistiselta tavoitella toiminnan laajentamista. Toimintaa voidaan yhdistää Hämeenlinnan kriminaalihuollon aluetoimiston asiakaskuntaan. Tätä ei ole erityistä tarvetta korostaa, koska nämä asiakkuudet voidaan nähdä myös työvoiman palvelukeskuksen asiakkuuksina. Toki Kuvan piirissä saatu kokemus antaa lisäarvoa näiden henkilöiden palveluihin.

Kuntarakenteen näkökulmasta vapautuvat vangit ovat marginaalinen sosiaali- ja työllisyyspalveluiden kohderyhmä. On hyvä selvittää, miten heidän kuntoutuspalveluitaan voidaan integroida suoraan suurempien kohderyhmien palveluihin.

4.2. KUVA-MALLINNUKSEN SOVELTAMISESTA

Lähtökohtana on siis malli, jonka ytimessä on mahdollisuus toteuttaa jatkumorakenne vankeusrangaistuksen aikana käynnistyvästä toiminnasta vapauteen.

- 1) Prosessi käynnistyy ehdotonta vankeusrangaistusta suoritettaessa.
- 2) Ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittaminen tapahtuu vankilassa vankeinhoidon lainsäädännön mukaisesti.
- 3) Vankeinhoidossa on käytettävissä kahdenlaisia vankeusyksiköitä: suljetut ja avoyksiköt. Avoyksiköitä ovat vankiloiden avo-osastot, avovankilat ja työsiirtolat.
- 4) Tulevan vankeuslain perusteella maa jaetaan viiden eri vankilan alueiksi. Vankila sisältää sijoittajayksikön ja vankiloita. Sijoittajayksikkö vastaa vangin rangaistusajan suunnitelman tekemisestä (sisältää myös ehdonalaisen vapauden) ja vangin sijoittamisesta vankilayksikköön.
- 5) Aluevankila määrittää vankeusprosessin toteuttamisen nykyistä itsenäisemmin. Käytännössä uudistukset toteutetaan olemassa olevan laitosten verkoston puitteissa.

Kuvassa toteuttamispaikkana on ollut työsiirtolamuotoinen vankeusyksikkö. On otettu annettuna lähtökohta, jossa toimintajatkumo edellyttää avoyksikön. Käsittelen maassamme toimivat muut avoimet vankilayksiköt, jotka voivat siis olla nykyisessä organisaatiotekniikassa itsenäisiä avovankiloita tai jonkin vankilan avovankilaosastoja. Seuraavassa luvussa käsittelen radikaalimpia näkökulmia, jotka liittyvät aluevankilajärjestelmän ennakoitaviin vaikutuksiin.

Käsittelin jo päälinjat maamme työ- ja vankisiirtolahistoriassa. Voidaan muistuttaa tässä yhteydessä, että maassamme on toiminut puolisoista sataa työsiirtolaa. Enimmillään niitä on ollut yhtäaikaista toiminnassa useita kymmeniä. Nykyisin toimii enää neljä työsiirtolaa. Enimmillään työsiirtoloihin on sijoitettu noin 1300 vankia, kun nykyisin lukumäärä sijoittuu 200 vangin paikkeille. Työsiirtolan ja muiden avovankilayksiköiden erottaminen on käynyt hyvin epäselväksi. Nykyisin toiminnassa olevat työsiirtolat ovat ominaisluonteeltaan pysyväisluonteisia.

Neljästä työsiirtolasta kahdessa on Kuva-mallia jo ehditty kokeilla. Toinen jäljellä olevista työsiirtoloista (Suomenlinna) sijaitsee myös Helsingissä. Lisäksi Suomenlinnan työsiirtolan toiminta on varsin pitkälle sidottu Suomenlinnan hoitokunnan kanssa sovittuihin tehtäviin. Nykyisen Haminan työsiirtolan toiminta siirtyy lähivuosina Kymminlinnan linnoituksen entisöintitöihin ja tulee sijaitsemaan hankalien yhteyksien päässä. Nykyisen työsiirtolaverkon sisällä ei Kuvalla ilmeisesti ole laajentumispotentiaalia.

Käydään sen vuoksi lävitse muut avoimet vankilayksiköt. Erottelu työsiirtolan ja avovankilan välillä ei muodosta ratkaisevaa määrittystä Kuvan toimintaedellytyksille. Huomautettakoon kuitenkin, että tällä tietoa työsiirtolajärjestelmän erillisrahoitus ja palkkausjärjestelmä säilynevät myös tulevassa vankilajärjestelmässä.

Avoimet vankilayksiköt poikkeavat toisistaan useilla eri tavoilla. 1) Hallinnollinen määrittely erottaa ”itsenäiset” avovankilat ja suljettujen vankiloiden alaiset avo-osastot toisistaan. 2) Kuvanäkökulmasta keskeisempi erottelu liittyy yksikön sijaintiin. Hallinnollisesti eroteltuna saadaan seuraava jaottelu:

Avovankilat

- Laukaan vankila
- Satakunnan vankila
 - Köyliön osasto
 - Huittisten osasto
- Vilppulan vankila
- Naarajärven vankila
- Sulkavan vankila

Vankiloiden avo-osastot

- Vanajan avovankilaosasto
- Jokelan vankilan avovankilaosasto
- Lounais-Suomen vankilan avovankilaosasto
- Käyrän avovankilaosasto
- Kuopion vankilan avovankilaosasto
- Ylitornion avovankilaosasto
- Kestilän avovankilaosasto
- Juuan avovankilaosasto
- Iskolan avovankilaosasto

Kuva-mallin kannalta on keskeisempää tarkastella avoimen vankilayksikön fyysistä sijaintia suhteessa vankien kotikuntajakaumaan. Tällöin asutuskeskuksissa sijaitsevia vankiloita ovat:

- Lounais-Suomen vankilan avovankilaosasto
- Kuopion vankilan avovankilaosasto
- Jokelan vankilan avovankilaosasto
- Vanajan avovankilaosasto

Muut edellä luetellut avoimet vankilayksiköt sijaitsevat haja-asutusalueilla tai syrjäseuduilla.

Avovankilayksikön sijainti on keskeistä. Ensinnäkin konkreettisen työvalmennusjatkumon rakentaminen edellyttää, että vanki on sijoitettu lähelle hänen kotiseutuaan. Toiseksi tähän mennessä toteutetuissa Kuva-toiminnoissa on havaittu, että on otettava huomioon myös vankilayksikön ja valmennusorganisaation fyysinen välimatka. Kulkeminen täytyy kyetä järjestämään siten, ettei siihen kulu tarpeettomasti aikaa eivätkä kustannukset kohoa. Käytännössä nämä kaksi edellytystä (kotiseutuperusteisuus ja työmatka) menevät varsin pitkälle yhteen, koska valmennusyksiköiksi soveltuvia potentiaalisia yhteistyökumppaneita on löydettävissä lähinnä sellaisista asukaskestittymistä, joissa enemmistö vangeistakin vapauduttuaan asuu. Vaikkapa Ylitornion avovankilaosaston vangeista varsin harvan kotikunta on Ylitornio. Ylitorniossa ei myöskään ole mittavaa verkostoa työvalmennusyksiköitä.

Kuvan mallintamiseksi vankeinhoidon avoyksiköiden toimintamallina voidaan muodostaa seuraava jaottelu:

1. Yksiköt, joissa Kuva on toteutettavissa alkuperäisessä muodossa. Yhteistyö sen kunnan tai seutukunnan kanssa, jossa vankilayksikkö sijaitsee.
2. Yksiköt, joissa on edellytyksiä soveltaa Kuva-toiminnasta muokattua toimintamallia.
3. Yksiköt, joissa ei ole edellytyksiä Kuva-toimintaideoiden soveltamiseen.

1. Ensimmäiseen ryhmään lasken mukaan yksiköt, joissa Kuva on toiminut: Helsingin ja Ojoisten työsiirtolat. Hämeenlinnan seudun Kuva-projekti antoi yhden selkeän kriteerin määrittää yksiköt, joissa Kuvan perusideaa voidaan soveltaa alkuperäisessä muodossa. Väestöpohjan täytyy olla suurempi kuin Hämeenlinnan seudun 88 000 henkeä. Tällaisessa kunnassa tai seutukunnassa sijaitsevat seuraavat avoyksiköt: Suomenlinnan työsiirtola, Lounais-Suomen vankilan avovankilaosasto ja Kuopion vankilan avovankilaosasto.

2. Voidaan edelleen pitää väestöpohjan kriteeri mielessä. Sovelluksien mahdollisuuksia sisältävät yksiköt eivät sijaitse kunnissa, joiden oma väestöpohja riittäisi Kuvan perusmallin toteuttamiseen. Ne sijaitsevat kuitenkin lähellä suuren väestöpohjan keskittymiä. Käytännössä näiden etäisyyksien arviointi edellyttää keskusteluja. Luetellaan potentiaaliset ehdokkaat: Jokelan vankilan avovankilaosasto, Käyrän avovankilaosasto ja Laukaan vankila.

3. Valitettavasti yksikön sijaintikunnan ja realististen kulkuyhteyksien mukaisessa jaotellussa suurin ryhmä yksiköitä jää ryhmään kolme. Näihin yksiköihin alkuperäinen Kuva ei sovi. Vilppulan, Sulkavan ja Naarajärven vankilat sekä Satakunnan, Ylitornion, Kestilän, Juuan ja Iskolan avovankilaosastot sijaitsevat Kuvan kannalta epäuskottavien yhteyksien päässä sekä vankien kotikuntajakauman että potentiaalisten yhteistyökumppanien löytämisen näkökulmista.

4.3. VANKIEN TYÖ, KOULUTUS JA MUUT TOIMINNOT

Nykyisen laitosverkon puitteissa Kuvalla ei ole juurikaan laajentumispotentiaalia. Ainaakaan siitä ei ole yleispäteväksi vapautuville vangeille soveltuvaksi toimintamalliksi. On mietittävä mahdollisuuksia muunnella toimintaedellytyksiä. Kuvan määrittelyn ja laajentamisen haasteiden mukaan voidaan muodostaa kolme tarkastelupintaa. 1) Onko vankeusaikaisen toiminnan järjestämis- ja kustannusvastuu yksinomaan vankeinhoidossa? 2) Onko kohderyhmänäkökulma kotikuntasidonnainen? 3) Onko toimintaidea jatkumo vankeudesta vapauteen? Ensimmäistä ja toista kysymystä tarkastelen vertailemalla keskenään työn ja koulutuksen järjestämisen mahdollisuuksia. Seuraavissa kahdessa alaluvussa käsittelen jatkumovaihtoehtoja suhteessa vankeinhoidon rakenteeseen.

Vankilassa järjestetään koulutusta yhteistoiminnassa ulkopuolisten oppilaitosten kanssa. Päivittäin opiskelee noin 10 % vangeista. Tämä tarkoitti vuonna 2004 sitä, että opiskelevia oli keskimäärin 353. Vuoden 2004 aikana laitoksissa ("aitojen sisäpuolella") opiskeli yhteensä 1 665 vankia, joista noin 50 % suoritti ammatillisia opintoja ja 24 % perusopetuksen oppimääriä. Ohjaavan ja valmentavan koulutuksen osuus oli 9 %. Vangit voivat tietysti edellytyksin käydä opiskelemassa rangaistuslaitoksen ulkopuolella opintoluvalla. Vuonna 2004 rangaistuslaitoksen ulkopuolella opiskeli 170 vankia.

Verrataan näitä tietoja vankityön tilastoihin. "Tavanomaista vankityötä" (tuotanto, kiinteistö, taloushuolto ja työsiirtolatyö) tekee keskimäärin päivittäin noin 40 % vangeista eli 1420. Siviililyössä kävi vuonna 2004 keskimäärin 30 vankia päivittäin. Työn osuus on pitemmän aikavälin tarkastelussa laskenut. Tilastollisessa tarkastelussa luvut ovat kuitenkin laskeneet melko loivasti. Erilaisiin vankilan järjestämiin töihin osallistuvien kokonaisluku on jopa hiukan kasvanut kokonaisvankiluvun kasvaessa. Vertailuluvut vankiloissa järjestetyissä toiminnoissa olivat siis päivätasolla keskimäärin 353 opiskelevaa ja 1420 työtä tekevää vankia. Otetaan mukaan vielä mm. kuntoutukseen käytetyt keskiluvut,

joiden mukaan tämänkaltaisissa ”muissa aktiivi-toiminnoissa” oli 298 vankia eli noin 8 %. Ensin silmään pistävä piirre vertailussa on vankeinhoidon ulkopuolisessa työssä käyvien pieni osuus verrattuna ulkopuolella opiskeleviin. Eikä ulkopuolella opiskelevien osuus ole kuitenkaan kovin merkittävä, jos sitä verrataan vaikkapa Tanskaan, jossa opiskelulupia myönnettiin noin seitsemän kertaa useammalle.⁷⁸

Peruslähtökohdat järjestelmissä poikkeavat toisistaan oleellisesti. Voidaan yleistää, että koulutuksen järjestäminen toteutetaan yhteistyössä koulutusorganisaatioiden kanssa, mutta työtoiminnan vankila järjestää hyvin itsenäisesti ja omavaraisesti. Miksi työtä ei ole mahdollista koulutuksen tapaan järjestää yhteistyössä vankeinhoidon ulkopuolisten organisaatioiden kanssa? Ensimmäinen vastaus saattaisi olla yksinkertaisesti siinä, että koulutukselle on vähemmän kysyntää. Väitettä voidaan perustella yksinkertaisesti vertaamalla työhön ja koulutukseen osallistuvien määriä vankilassa. Tämä perustelu on kuitenkin riskialtis. Vangeilla on osallistumisvelvoite, joka tosiasiaassa täytetään yleensä siten, että jos yhteistyötä edellyttävää koulutusvaihtoehtoa ei saada järjestettyä, täytyy ”tyytyä” vankeinhoidon itse järjestämään vankityöhön. Olisi vaikeata löytää riittävästi koulutusyhteistyötahoja, jos vangeilla olisi subjektiivinen oikeus aina halutessaan osallistua koulutukseen vankityön sijaan. Vankityö on yksinkertaisesti helpompi järjestää, koska se ei yleensä vaadi vankikohtaisia neuvotteluja ulkopuolisten kanssa.

Toinen puoli vastauksessa liittyy rakenteellisiin kysymyksiin. Koulutus on luonteeltaan valtakunnallista; opiskelemaan voi hakeutua mihin maan osaan hyvänsä. Opetushallitus määrittelee oppilaitosten rahoituksen perusjärjestelmän seuraavasti:

”Käyttökustannusten valtionosuus myönnetään laskennallisina perusteina, jotka vahvistetaan vuosittain oppilasta, opetustuntia tai muuta yksikköä kohti. Keskeisin valtionosuuden vaikuttava tekijä on oppilasmäärä. Laskentamenettely siirtää kunnan maksuosuuden opiskelijan mukana, opiskelipa hän missä osassa maata hyvänsä. Kunnan osuus määritellään osuutena koko maan laskennallisista koulutuskustannuksista kunnan asukasta kohti. Valtionosuus taas maksetaan koulutuksen järjestäjälle opiskelijakohtaisen yksikköhinnan mukaisesti. Valtionosuutta ei ole korvamerkitty tiettyyn tarkoitukseen käytettäväksi.”⁷⁹

Yksinkertaistaen: Oppilaitokselle ei ole merkitystä, minkä kunnan asukkaita vangit ovat. Vankeusaikaisen yhteistyön edellytykset ovat siis edullisemmat koulutusjärjestelmässä. Kuvan toinen määritelmällinen piirre – tavoite välittömästä jatkumosta – ei kuitenkaan ole ollut kovin luotettavasti järjestettävissä myöskään koulutuksessa. Tavoitteena on yleensä korkeintaan koulutuksen modulointi, jolloin ei välttämättä luoda vapautumiseen liittyviä varmistusmekanismeja.

Vankeinhoidon kannalta koulutusjärjestelmän logiikka on toisaalta sikäli hankala, että sopimukset täytyy neuvotella aina kunkin oppilaitoksen kanssa kerrallaan. Valtionosuus uudistusten jälkeen vankilat ja oppilaitokset eivät kuitenkaan heti oppineet itsenäisempää toimintatapaa, jossa perusmääritykset tulevat suoraan Opetushallitukselta. Eri osissa maata sijaitsevat vankilat ja siten vangit joutuvat eri asemiin. Helposti tarraudutaan aikaisemmin neuvoteltuihin menettelyihin eikä päästä tarveperusteisesti suunnitelmalliseen koulutusvaihtoehtojen kehittämiseen.

Kuntouttavan vankityön logiikkaan kuuluu vaatimus vankeinhoidon ulkopuolisen yhteistyötahon kanssa neuvoteltavasta sopimuksesta. Koska toinen piirre on suoran jatku- moajattelun kehys, mahdolliset neuvottelukumppanit täytyy rajoittaa siten, että jatkumo työhön on toteuttamiskelpoinen. Siksi käytännössä vankeusaikainen työ täytyy järjestää

vangin kotikunnassa tai lähellä. Näillä tekijöillä on sellainen myönteinen vaikutus, että halu tehdä yhteistyötä jo vankeusaikana löytyy luontevasti; tiedostetaan vangin myös joskus vapautuvan. Kääntöpuolena on määreiden vaativuus.

Kuva-projektia mietittäessä ajateltiin, että kuntien ”ulkoistaessa” työhönkuntoutuksen ja sosiaalisen työllistämisen toimintaa, esimerkiksi kolmannen sektorin palveluntuottajat pitkässä juoksussa rinnastuvat koulutuspalveluiden tuottajiin. Sosiaalisen työllistämisen palveluntuottajat voisivat vapaasti ja itsenäisesti neuvotella palveluiden järjestämisestä eri kohderyhmille riippumatta kotikunnasta. Esimerkiksi nuorten yhteiskuntatakuun ajatuksessa on mukana nuorten työpajajärjestelmän vakinaistaminen, jonka voi ajatella tarkoittavan muutoksia myös rahoituksen perusjärjestelyissä. Työpajat alkavat rinnastua ja integroitua koulutusjärjestelmään. Pitkäaikaistyöttömien yhteiskuntatakuu sisältää samankaltaisen ajatuksen. Työvoiman palvelukeskukset organisoivat palveluiden tilaamisen työhönkuntoutuksen palveluntuottajilta.

Vuoden 2005 alussa julkaistussa Sosiaalisen työllistämisen työryhmän raportissa⁸⁰ selvitettiin ”heikossa työmarkkina-asetmassa olevien ja vaikeasti työllistettävien ryhmien” työllisyyttä ja toimintakyvyn ylläpitoa. Nykyinen järjestelmä on monimutkainen, sektoroitunut ja lukuisia eri tukimuotoja sisältävä kokonaisuus. Tuetun työn ja työtoiminnan asema on selkiintymätön ja terminologia vakiintumatonta. Työryhmä erotteli fyysisesti vaikeavammaiset, kehitysvammaiset, mielenterveyskuntoutujat, päihdeongelmaiset, ihmiset joiden elämänhallinta ja toimintakyky on alentunut sosiaalisista syistä, koulupudokkaat, pitkäaikaistyöttömät ja toistuvaistyöttömät, ikääntyneet, osittain maahanmuuttajat. On melkoisella varmuudella löydettävissä vanki jokaisessa näistä ryhmistä. Usein vangit ovat moniongelmaisia, jolloin ei kerta kaikkiaan voida pudottaa heitä yhteen luokkaan, vaan palveluiden täytyy nimenomaisesti perustua moniongelmaisuuuden lähtökohtaan. Kysymykseen kuntasidonnaisuudesta liittyy lisäksi se, että toimintojen järjestäminen on suurimmaksi osaksi harkinnanvaraista.

Itse olen jaotellut mahdollisuuksia siitä näkökulmasta, mikä on toiminnan suhde henkilön perustoimeentuloon. Ensimmäisen ryhmän muodostavat tällöin työosuusrahan tai vastaavan avulla työllistyvät. Esimerkkinä toimivat työtoiminta tai avotyötoiminta sosiaalihuoltolain 27 e § tai kehitysvammalain nojalla. Tähän voidaan lukea myös kuntouttavan työtoiminnan lain mukainen toiminta. Palkkaperusteisia toimintamuotoja ovat työsuhteinen työ, avotyö tai muu työllistymistä tukeva toiminta sosiaalihuoltolain 27 d § mukaan sekä tuetun työllistymisen ja siirtymätöiden ratkaisut. Kolmannen luokan muodostavat työvoimapolitiittiset toimenpiteet kuten työllistäminen ja työmarkkinatoimenpiteet. Näissä on tärkeätä muistaa toimenpiteiden suhde etuusjärjestelmän perusjakeon: päiväraha ja työmarkkinatuki. Jaolla on suora vaikutuksensa myös vankien ja vapautuvien toimenpidevaihtoehtoihin. Lisäksi on vielä sekalainen joukko toimintaa, joita olen niputtanut nimellä ”muut työmarkkinaperusteiset tukimuodot”. Näitä ovat mm. vakuutuskuntoutus, vammaispalvelulain mukaiset tukitoimet, erityisopiskelu jne.

Voidaan esittää työvoiman palvelukeskusjärjestelmän olevan lähes ainoa suunta, josta lähteä liikkeelle. Ensinnäkin laajimmin vankeja yhdistävä tekijä on päihdeongelma ja yleinen työmarkkinoilta syrjäytyminen. Työvoiman palvelukeskuksilla on valmiuksia reagoida myös enemmän taustalla piileviin sosiaalihuoltolain, vammaispalvelulain tai jopa kehitysvammalain suunnassa liikkuviin haasteisiin. Vankien ja vapautuvien palvelu olisi tarpeen keskittää mahdollisimman pitkälle työvoiman palvelukeskuksiin ilman tarpeetonta kierrosta työvoimatoimistojen kautta. Työhallinnon kanta tähän ei ole kuitenkaan yksiselitteisen myönteinen.

Voidaan nähdä tämän järjestelmän muodostavan varsin kattavan verkoston. Yhteistyön ensin ratkaistavat ongelmat ovatkin vankeinhoidon puolella. Vankeinhoidon yksiköt eivät sijoitu kohderyhmän jakauman kannalta mielekkäästi eikä vankisijoittelu perustu ensisijaisesti ulkopuolisen yhteistyön näkökulmiin.

4.4. AJATUS VAPAUTTAMISYKSIKÖISTÄ

Kokeiltujen Kuva-mallin jatkumorakenteiden toinen ominaisuus on niiden toteuttaminen avoimissa vankilayksiköissä. Vankeinhoidon näkökulmasta pyritään mahdollisimman kirkaslinjaiseen eroon suljettujen ja avointen yksiköiden välillä siten, että ulkopuoliseen työhön ja koulutukseen osallistuminen edellyttää sijoittamista avoimeen vankilayksiköön. Tällöin Kuva-mallin ja sitä muistuttavien jatkumomallien soveltamisalan laajentamiseksi täytyy käydä läpi kaksi eri vaihtoehtoista kehittämissuuntaa. Voidaanko avolaitosjärjestelmän kattavuutta kehittää? Voidaanko jatkumoyhteistyön muotoja kehittää suljettujen vankiloiden puitteissa? Nämä kysymykset kohtaavat ”vapauttamisyksiköiden” käsitteessä.

Voimaan astuva lainsäädäntö määrittää erikseen perusteet, joiden tulee täytyä siirrettäessä vankia suljetusta avolaitokseen. 1) Avolaitokseen siirtäminen edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista; 2) vanki soveltuu avolaitoksessa järjestettävään tai muuhun avolaitoksen hyväksymään toimintaan; 3) voidaan pitää todennäköisenä, että vanki noudattaa avolaitoksen järjestystä, ei syyllisty rikokseen eikä poistu avolaitoksesta luvatta; 4) vanki sitoutuu olemaan käyttämättä päihdyttäviä aineita ja dopingaineita sekä sitoutuu päihdeettömyyden valvontaan.⁸¹ Sen sijaan suoraan vapaudesta tulevien sijoittamisen lainopillinen logiikka toimii siten, että tulee erikseen perustella sijoittaminen suljettuun laitokseen. Tosin tässä kohdassa löytyy merkitsevä lisämääritys: Tuomittu tulee sijoittaa suljettuun vankilaan myös, jos avolaitoksissa ei ole tilaa.⁸² Verrattuna vuonna 2001 kirjoitettuun Vankeusrangaistuskomitean mietintöön, myös suoraan vapaudesta avolaitokseen sijoittamisen ensisijaisuudessa on siis tapahtunut kevennystä.⁸³ Ei ole helppo nähdä suoraan, miksi perustelulogiikka on kirjoitettu eri päin vapaudesta ja suljetusta vankeudesta avolaitokseen sijoitettavien välillä. Sen sijaan on helppo nähdä tämän heijastuvan laajemminkin käytännöissä. Halutaanko avolaitosmahdollisuuksien käytössä painottaa vapautuvien vankien yhteiskuntaan integroitumista vai muiden vankien asemaa?

Lain perusteluissa todetaan myös, että suomalaisen avolaitosjärjestelmän työ- ja palkkausjärjestelmällä on varsin ainutlaatuinen mutta vakiintunut asema. Muualla Euroopassa vankeinhoitolaitokset eivät yleensä itse järjestä avolaitostyötä. Suomessa avolaitosjärjestelmää perustellaan normaalisuusperiaatteen mukaisena vapauttamista edeltävänä vaiheena – osana suunnitelmallista vankeusprosessia.⁸⁴ Kuva-toiminnassa on tiettyjä piirteitä, joita liittyy myös mahdollisuuteen sijoittaa vapautumista lähestyvä vanki ulkopuoliseen laitokseen päihdehuoltoon tai hänen selviytymismahdollisuuksiensa parantavaan muuhun tavoitteelliseen toimintaan.⁸⁵

Mitä toimintaa Kuva siis on, ja millaisissa vankeusyksiköissä kuntouttavaa vankityötä on mahdollista järjestää? Uuden vankeuslain tekstissä ja perusteluissa lähtökohtana on ”osallistumisvelvollisuus”. Vuonna 2003 aktiivitoimintoihin osallistui 57 % vangeista.⁸⁶ On parasta avata relevantit vaihtoehdot uuden vankeuslain käsitteistöissä: ”ammattityö”, ”valmentava työ”, ”siviilityö”, ”oma työ”, ”koulutus”, ”opintolupa”, ”sijoitus ulkopuoliseen laitokseen” ja ”lupa valvottuun ulkopuoliseen toimintaan”.

Kuva-toimintamallin kannalta merkittävä huomio on siinä, että lakitasolla ei erotella työsiirtolatyön palkkausta vaan ammattityöstä maksetaan avolaitoksessa käypä palkka ja suljetussa vankilassa toimintaraha. Valmentavaan työhön, koulutukseen tai muuhun vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan osallistuvalla maksetaan toimintaraha. Vangille joka on vapautettu osallistumisvelvollisuudesta, maksetaan käyttörahaa. Kuva-mallit ovat siten ilmeisesti ammattityötä, sillä siitä maksetaan työsiirtolapalkka eli käyvä palkka.

Voisiko Kuva olla ”siviilityötä”? Työ suoritetaan ja työn tuotto jää vankeinhoidon ulkopuolisen organisaation laskuun. Siviilityö määritellään vangin lupana varsinaisena työaikana tehdä työtä tai osallistua työharjoitteluun vankilan ulkopuolella. Tämä sanamuoto toteutuu myös kuntouttavassa vankityössä. Siviilityöluvan ehtona on se, että palkkaus tai muut työhön liittyvät ehdot eivät saa olennaisesti poiketa asianomaisessa työssä yleisesti noudatettavista ehdoista. Siviilityön tulee lisäksi olla työpaikkaan tai työnantajan taloudelliset ja sosiaaliset tekijät huomioon ottaen tavanomaista taloudellista toimintaa. Jälkimmäiset määritykset eivät kovin luontevasti täyty Kuva-työssä, sillä vangit eivät tee yksilöllistä työsopimusta. Kuva on vankeinhoidon järjestämää ammattityötä pikemminkin kuin siviilityötä. Määritystä vahvistaa se, että tähän mennessä kokeiluissa sovelluksissa toiminta alkaa kuntouttavalla jaksolla, joka määrittyy lähinnä valmentavaksi työksi. Jakson ajalta maksetaan vankeinhoidossa määritelty toimintaraha.

Omaa työtä Kuva ei ole, sillä sitä ei suoriteta ”omaan lukuun”. Kuva ei ole myöskään koulutusta eikä opiskelua, sillä sitä ei ole määritelty missään koulutukseksi. Sen sijaan sijoittaminen ulkopuoliseen laitokseen ja erityisesti lupa valvottuun ulkopuoliseen toimintaan on Kuvaan sisältyvien voimakkaiden kuntoutuselementtien vuoksi käsiteltävä vakavammin. ”Lupa valvottuun ulkopuoliseen toimintaan” voidaan nähdä mahdollisuutena osallistua toimintaan, jota ei ole määritelty em. tavoilla. Silloin vangille voidaan antaa lupa osallistua riittävän valvonnan alaisena vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan, joka tukee vangin kuntoutumista, yhteyksiä ja sijoittumista yhteiskuntaan. Kuva on kuitenkin tyydyttävästi onnistuttu määrittelemään valmentavana ja ammatillisena työnä, joten tähän käsitteeseen ei ole tarvetta turvautua, joskin erityisesti Kuva-projektissa osallistuminen erilaisiin kuntoutuspalveluihin työaikana nousi käytännössä esille.

Voidaanko Kuva-toimintaideaa soveltaa suljettujen vankiloiden puitteissa? Sisällöllisesti asia ratkeaa lähinnä jatkumon määrittämisen edellytyksiä vasten. Voidaanko Kuvan idea riittävän samankaltaisesta työstä vankeudessa ja vapautumisen jälkeen toteuttaa tästä lähtökohdasta? Se onko ”työnantaja” vankeinhoito vai (vankilan sisällä toimiva) muu organisaatio, ei ole keskeinen määrittäjä. Palaan tähän kysymykseen käsitellessäni ulko- maisten esimerkkien antamia näkymiä.

Kuva-ideat soveltuvat suoraan vain avoimiin yksiköihin. Tämä rajoittaa fyysisen vankilarakenteen osalta ulos sellaiset, joihin ei erikseen perusteta avo-osastoa. Voidaanko perustaa uusia avo-osastoja tai avoimia yksiköitä? Tulevan vankeuslain toteuttamissuunnitelmien ajattelutavassa aluevankiloiden määräysvalta vankeusprosessin toteuttamisessa on suuri. Rikosseuraamusviraston keskusjohto määritellään ”tulosohjaukseksi”. Tavoitteena on aluevankilan kyky vastata koko vankeusprosessin järjestämisestä oman alueensa sisällä. Aluevankilan sijoittajyksikkö vastaisi vankien sijoittelusta alueella ja vankipaikkakapasiteetin käytöstä. Toisaalta uudistukset tulisi voida toteuttaa ”ilman merkittäviä muutoksia vankeinhoitolaitoksen investointiohjelmaan”⁸⁷ ja siten, että kehittäminen ”rakentuisi Vankeinhoitolaitoksen olemassa olevan laitostakan varaan”⁸⁸.

Näiden määritysten perusteella voidaan arvella, että väestörakennetta paremmin vastaavan avolaitoskannan perustaminen ei ole lyhyellä tähtämellä odotettavissa. Tähän viittaa myös avolaitossijoituksen ensisijaisuusmäärittelyn poistaminen lopullisista lain perusteista. Epäselväksi jää tosin se, miten toimitaan tilanteessa, jossa aluevankiloissa havaittaisiin tällaisen laitoskannan perustamisen suuri tarve.

Vankeuslain suunnitteluvaiheen keskusteluissa nousi esille ajattelu erityisten vapauttamisyksiköiden perustamisesta tai tiettyjen yksiköiden erikoistumisesta vapautumisen valmisteluun. Lopullisessa lakitekstissä tai sen perusteluissa ei nähdäkseeni löydy määrittäviä vapauttamisyksiköille. Kun vankeinhoidon rakenneuudistus- ja kehittämishankkeessa, RAKE-hankkeessa on määritelty vankeusprosessin koostuvan tulo- ja sijoitteluvaiheesta, toiminta- eli suorittamisvaiheesta sekä vapauttamisvaiheesta, ei tuon vapauttamisvaiheen luonnetta ole haluttu sitoa mihinkään yksikkörakenteeseen. On tosin haarukoitu sillä tavalla, että vapauttamisvaihe toteutetaan ”mahdollisuuksien mukaan avolaitoksissa” samoin kuin yleisenkin periaatteen mukaan pyritään sijoittamaan vanki ”mahdollisimman avoimiin oloihin”.⁸⁹

Miten vapauttamisyksiköt toimivat suhteessa peruserotteluun avointen ja suljettujen vankiloiden välillä? Voidaan muodostaa karkea akseli vapauttamisvaiheen järjestämisen luonteeseen liittyvistä vaihtoehdoista, joissa ”vapauden aste” kasvaa. Vapauttamissuunnitelma voidaan siis toteuttaa:

- 1) missä tahansa vankeusyksikössä
- 2) vapauttamisyksiköksi määritellyssä suljetussa osastossa
- 3) vapauttamisyksiköksi määritellyn avolaitoksen normaalitoiminnassa
- 4) vapauttamisyksiköksi määritellyssä avolaitoksessa, jossa toiminta järjestetään yhteistyössä ulkopuolisten organisaatioiden kanssa (esim. Kuva)
- 5) sijoittamalla vanki ulkopuoliseen laitokseen tai muuhun hänen selviytymismahdollisuuksiaan parantavaan toimintaan (esim. Silta-Valmennus)
- 6) valvotussa koevapaudessa

Vapauttamisyksikköajattelu on vapausasteiden ajattelussa välillä 2–4. Sijoittaisin Kuva-toiminnan lähinnä tähän vapauttamisyksikköajatteluun, sillä kokeiluissa versioissa toimintaan osallistutaan vankilan yksiköstä käsin. Vertaan kuitenkin Kuvaa seuraavassa luvussa myös luokkien 5 ja 6 vaihtoehtoihin.

4.5. VALVOTTU KOEVAPAAUS

Entä jos olisi mahdollisuus kiinnittää huomio laitossijoituksen kiemuraisten edellytysten ja laitosrakenteen rajoitettujen mahdollisuuksien tarkastelun sijaan pelkästään mahdollisuuden järjestää kuntouttavaa työtä, joka käynnistyy vankeustuomion kuluessa ja jatkuu vapautumisen jälkeen? Yksi tulevan vankeuslakikokonaisuuden merkittävimpiä yksittäisiä uudistuksia sisältyy vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevan lain 8 § valvottuun koevapauteen. Vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi hänet voidaan sijoittaa vankilan ulkopuolelle valvottuun koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Suoraan lakitekstiä mukaillen kannattaa heti luetella ehdot:

- 1) koevapaus perustuu rangaistusajan suunnitelmaan
- 2) koevapauden ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä
- 3) vanki sitoutuu olemaan käyttämättä päihteitä ja päihteettömyyden valvontaan

- 4) vanki sitoutuu noudattamaan yhteydenpitovelvoitetta sekä liikkumiseen ja toimintaan osallistumiseen liittyviä ehtoja
- 5) koevapauden ehtojen noudattamista voidaan valvoa
- 6) vanki suostuu vankeinhoitoviranomaisten yhteydenpitoon muihin viranomaisiin, yhteisöihin tai henkilöihin.

Koevapaus voidaan peruuttaa, antaa varoitus tai peruuttaa koevapaus määräajaksi. Nämä muodolliset määritykset ovat tällä hetkellä aika pitkälle se, mitä tästä vaihtoehdosta voidaan kertoa. Käytäntöjä ja soveltamisalan mittaluokkaa ollaan vasta haarukoimassa. Määritykset eivät juuri linjaa sitä, kuinka laajan vankijoukon kohdalla ratkaisu käytännössä voidaan toteuttaa. Yksi viittaus on lain perusteluissa mainittu ”oletus”, että alkuvaiheessa järjestelmän piiriin voisi tulla 10 prosenttia vapautuvista vangeista.⁹⁰ Helmikuussa 2006 valvottua koevapautta suunnitteleva työryhmä antoi väliraportin, jossa alkuvaiheen toimintavolyymiksi arvioitiin noin 50 vankia, josta määrät kasvaisivat vuositasolla noin 500:aan, mikä tarkoittaisi noin 10–15 % vangeista.⁹¹ Millaisia vankeinhoidon ulkopuolisen yhteistyön rakenteita valvottu koevapaus edellyttää? Edellyttääkö koevapaus aina aktiivitoimintoja? Mikä on koevapaudessa olevien vankien status esimerkiksi työmarkkinoilla? Aivan yleisimmän tason määritelmäkysymys voidaan ilmaista seuraavalla kysymyksellä: Henkilö on valvotussa koevapaudessa. Onko hän vanki?

Ajatushistoriallisesti koevapauden perustelu liittyy elektroniseen valvontaan perustuvien rangaistusten versioihin. Ruotsissa elektronisella valvonnalla voidaan korvata korkeintaan kolme kuukautta kestäviä vankeustuomioita. Tämän kirjoituksen kannalta on keskeistä, että Suomessa valvonnan yksityiskohtaiset kysymykset eivät ole lainsäädännön perustana vaan vapautumisen porrastaminen. Suhde kysymyksiin vankeinhoidon ja muiden organisaatioiden yhteistoiminnoista sekä erilaisista jatkumorakenteista on ilmeinen.

4.6. VANKEINHOIDON UUDET TAVOITTEET JA MAHDOLLISUUDET

Kotikuntaperusteella määrittyvä kohderyhmä on todettu toiminnallisesti hankalaksi lähtökohdaksi. Tässä ja seuraavassa luvussa esitän kaksi tienviittaa Kuva-projektissa havaitun rakenneongelman ratkaisemiseksi. Tällöin luodaan katse tulevaisuuteen ja samalla mahdollisuuksiin irrottautua Kuvan sinänsä vähäisistä ”ei-normaalista” ominaisuuksista. Kuva-projektin kokemukset ovat ohjanneet päähuomion rakenteellisiin haasteisiin. Toimintamallin ideologiaan ja vankeinhoidon perinteisiin on kiinnitetty niukasti huomiota. Kuitenkin vasta nämä avaavat tärkeimmän polun: kysymykset mahdollisuuksista vankeinhoidon vaikuttavuuden parantamiseen.

Kuva on vankeinhoidon kannalta melko radikaali ohjelma. Käytännössä tämä ilmenee yllättävinä haasteina. Millainen on perinteisesti erittäin voimakkaasti painotettujen turvallisuusriskien ja toiminnan järkevän sisällöllisen toteuttamisen välinen suhde? Miten itse ohjelman toimintatavat vaikuttavat? Tätä on ilmeisen vaikea tutkia. Kysymyksen luonne korostaa satunnaistettujen vertailuasetelmien merkitystä. Suomessa tällaisia asetelmia on kyetty luomaan Paavo Uusitalon jo hyvin vanhaan materiaaliin perustuvassa suljetun vankilan ja työsiirtolan vaikuttavuutta vertaileessa tutkimuksessa sekä Marja-Liisa Mui-luvuoren tutkimuksessa, joka vertaili vankeuden ja yhdyskuntapalvelun vaikuttavuutta.⁹² Yksittäisen ohjelman vaikuttavuutta aidosti satunnaistetun tutkimusasetelman pohjalta tutkivaa analyysiä täytyy hakea ulkomailta.

Esitän yhden esimerkkitutkimuksen, joka soveltuu Kuvan vaikuttavuutta koskevien ky-

symysten taustaksi. Ortmann tutki saksalaisissa vankiloissa toteutetun ”sosiaalisen terapian” vaikuttavuutta aidosti satunnaistetun vertailun avulla. Hänen tulkintansa mukaan vaikuttavuus oli melko vähäistä. 60,4 % ohjelmiin osallistuneista uusi rikoksen ja verokiryhmässä 67,9 %. Kotimaassa on äskettäin tutkittu Cognitive Skills -ohjelman vaikuttavuutta, joskin vain osittain satunnaistetun tai kvasi-satunnaistetun vertailuasetelman avulla. Tämän tutkimuksen tuottamat arviot vaikuttavuudesta ovat suuruusluokaltaan ja vaikuttavuuden suuruuden arvion suhteen samankaltaisia Ortmannin havaintojen kanssa.⁹³

Itse tulosta tärkeämpiä ovat Ortmannin esittelemät vaikuttavuuden selittäjät. Hänen mukaansa voidaan yleistää merkittävimäksi vaikuttavuustekijäksi itse vankeuden toteuttamiseen liittyvät tekijät: vangin suhtautuminen henkilökuntaan ja laitokseen, oman autonomian koettujen rajoitusten taso sekä suhtautuminen vankitovereihin. Ohjelmien luonteella voitiin vaikuttaa näihin tekijöihin ja sitä kautta rikoksenuusintaan. Jonkin verran ennustettavuutta näyttivät lisäävän myös vangin oma arvio tulevasta käyttäytymisestään, tulevaisuudennäkymät työllistymisen osalta, yleinen asenne koulutukseen ja työhön sekä vangin suhtautuminen lainkäytön oikeudenmukaisuuteen.⁹⁴

Voidaan sanoa Kuva-toiminnan näkyvien ideoiden kohdistuvan jälkimmäiseen vaikuttavuustekijöiden nippuun. Kuva-projektissa mietittiin kuitenkin paljon vankeusaikaisiin toimintatapoihin liittyviä tekijöitä, kuten vankien inhimillistä tasavertaisuutta, omaa itsearviointia ja voimaannuttamista. Helsingin Kuvan henkilökunnan puolelta on usein tuotu esille keskeisenä tekijänä vaikeasti määriteltävä ja hallittava ”hyvä henki”. Ohjelmissa uskotaan siihen, että vaikuttamalla nimenomaan vankeusajan olosuhteisiin ja tuomalla mukaan mahdollisimman paljon normaaliyhteiskunnan luonteisia tekijöitä, voidaan parhaiten saada aikaan vaikuttavuutta.

Kuva-ohjelmissa kysymys on ollut kaikesta huolimatta vankilaolosuhteista, joten suurimmasta osasta vankeuden aiheuttamista haittavaikutuksista on käytännössä vaikea päästä eroon. Tästä syystä on syytä tarkastella valvotun koevapauden luonnetta.

Kuva-ohjelma voidaan yhdistää valvottuun koevapauteen kahdella eri tavalla:

1. Muokataan Kuva-ohjelmarakennetta kolmiportaiseksi, jolloin valvotussa koevapaudessa toteutettu työhönvalmennus asettuu keskimmäiseksi vapautumisen portaaksi.
2. Toteutetaan jatkumo kaksiportaisesti siten, että avoimessa vankilayksikössä toteutettu vaihe jää kokonaan pois. Tällöin edelleen kysymys on jatkumosta vankeudesta vapauteen.

Ensimmäisessä vaihtoehdossa on yleensäkin valvotun koevapauden perusteisiin liittyviä etuja, sillä kysymys on päihdeongelmasta kärsivän kohderyhmän työllistämismenettelyistä. On hyvä, jos voidaan koetella päihdeettömyyttä vankilaa normaalimmassa elinympäristössä ennen vapautumista.

Molempiin laajennusvaihtoehtoihin sisältyy valvotun koevapauden kannalta laajemmin avoin kysymys. Kuvassa vankeusaikana vankien palkka perustuu avovankien palkkausmenettelyihin ja vapautumisen jälkeen työllistämistuella tuettuun tavanomaiseen palkkatyösuhteeseen. Entä valvotussa koevapaudessa? Kuka maksaa palkan? Miten järjestetään elämisen välttämättömät olosuhteet? Kuva-ohjelmassa vapautuneet on ollut mahdollista työllistää tavanomaisten työllistämistukien avulla. Jos valvotussa koevapaudessa olevan vangin vankistatus riittää nykykäytännön mukaan tulkitsemaan hänet työmarkkinoiden

ulkopuoliseksi, tätä mahdollisuutta ei ole. Tällöin jää kaksi vaihtoehtoa: joko vankila maksaa hänelle käyvän palkan tai sitten kotikunta tai kolmannen sektorin työvalmennusorganisaatio maksaa palkan ilman työhallinnon tukipäätöstä. Kuva-malleissa ei ole kyetty järjestämään työtä, joka olisi tuotannollisesti kannattavaa ilman tukirahoitusta.

Aikaisemmin olen jo määritellyt Kuvan mallina sen toteuttamispaikan vuoksi astetta konservatiivisemmaksi kuin sijoittaminen ulkopuoliseen päihdehuollon yksikköön tai varsinkin valvottu koevapaus. Kuvassa esimerkiksi vangin status vankina ja työmarkkinoilla on koko ajan selvä ja ongelmaton. Kuvassa on kuitenkin voimakkaampi jatkumoajatus kuin ulkopuoliseen laitokseen sijoittamisessa.

Millaisia ovat valvotun koevapauden käytännössä toteutettavat sisällöt ja soveltamisalueet? Ovatko vangit työmarkkinoiden käytettävissä? Voiko vanki olla työtön työnhakija? Vastaako vankeinhoito heidän toimeentulostaan? Nykyisin vallitsevassa työvoimapalveluiden tulkinnan käytännössä vaikuttaisi, että jo nimikkeestä ”vanki” seuraa automaattisesti määrittäminen työvoiman ulkopuolelle ja työvoimapolitiittisten toimenpiteiden ulottumattomiin. Tässä näyttää piilevän jopa täydellisen väliinpuotoamisen mahdollistava kuilu, joka uhkaa aiheuttaa riitaa kahden hallinnonalan tulkintojen välille vankeuslain astuessa voimaan. Ongelma on myös käytännöllinen. Kuvitellaan vaikka koevapaudessa työtä tekevä vanki. Työ päättyy ”tuotannollisista ja taloudellisista syistä” ennen koevapauden päättymistä. Joutuuko hän vankilaan koevapauden edellytysten muuttuessa? Kiistan tausta on sikäli hankala, että jos työvoimapoliteissa muutetaan tulkintaa siten, että pelkästään nimike ”vanki” ei asiaa ratkaise, niin silloin todella joudutaan selvittämään myös esimerkiksi avoimissa vankeusyksiköissä olevien vankien asema jne.

Huomioitavaa on, että työvoimatoimikuntien ja työttömyysturvalautakunnan linjauksen perusteella yhdyskuntapalvelu ei estä toimimasta työmarkkinoilla. Laki julkisesta työvoimapoliteesta vetoaa työmarkkinoilla olemisen esteissä työttömyysturvalain määritelmiin, joiden mukaan (2. luku, 3 §) henkilöllä ei ole oikeutta työttömyysetuuteen, jos hän on esimerkiksi vapausrangaistuksen johdosta estynyt olemasta työmarkkinoilla. Työttömyysturvalain (2. luku 11 §) mukaan tällainen este on myös pätevä syy olla pois työmarkkinoilta. Lain hengen mukaista olisi nähdäkseni kysyä vankeuden toimeenpanon todellista luonnetta. Tällöin *vain jos* vapausrangaistuksen toimeenpano todella estää työmarkkinoilla olemisen, henkilö katsotaan työmarkkinoiden ulkopuoliseksi. Jos näin katsotaan olevan valvotussa koevapaudessa, on kysyttävä todellista määrittelyä myös esimerkiksi avoimissa vankeusyksiköissä olevien osalta.⁹⁵

Eriyisen vaikeaksi ongelman tekee se, että työmarkkinoilla olemiseen liittyvät määritykset haetaan työttömyysturvaan liittyvien oikeuksien määrittämisen kautta. On nähdäkseni varsin epätarkoituksenmukaista lähteä hakemaan uutta ratkaisua tavallaan työhallinnon ulkopuolelta työvoimatoimikunnan, työttömyysturvalautakunnan ja hallinto-oikeuden välityksellä, sillä työttömyysturva ei ole varsinaisesti keskustelun aiheena vaan se, millaisia tukipalveluita työvoimapoliteilla perusteilla on mahdollista järjestää vangin statuksella toimivalle henkilölle.

Olisi huomattavasti hedelmällisempää edetä suoraan palveluiden saatavuuden linjauksiin liittyvien keskusteluiden kautta. Onko edes avattu keskustelua koevapaudessa olevien vankien oikeuksista palveluihin? Järjestelmiltä vaaditaan erityistä rohkeutta, kun tullaan tämän kaltaisiin kulminaatiopisteisiin. Merkittäviä näköaloja vankeuteen liittyviä haitta-vaikutuksia ehkäisevänä mahdollisuutena omannut koevapauden ajatus kutistuu liiankin helposti kovin merkityksettömäksi. Oman arvioni mukaan kutistuminen olisi konkreettisesti

ta, koska toimenpiteen määrät jäisivät paljon ennakoitua vähäisemmiksi – kohtalo, jonka ovat aiemmin kokeneet mm. vankien siviilityö ja avolaitosten osuuden kasvattamisen tavoitteet.

Muistutetaan toisessa luvussa käsittelemiäni työsiirtolan ja vankisiirtolan välisiä historiallisia yhteyksiä. Nykyisin myös työsiirtolaan sijoitettu henkilö on selvästi vanki ja työntekijät vanginvartijoita. Mikä merkitys tällä käsitteellisellä heilahduksella on ollut? Jos työsiirtolassa olevat henkilöt olisivat edelleen työntekijöitä eivätkä vankeja, niin riittäisikö silloin vankeinhoidon määrittäminen siitä, että henkilö saattaa siirtyä työsiirtolan työkohteesta ulkopuoliseen kohteeseen, kun vain löytyy soveltuva työpaikka?

Yhden näköalan muodostaisi ”koevapauttamisyksiköiden” mahdollisuus. Ne olisivat vankiloiden ulkopuolisia toimintayksiköitä, joiden ilmeinen tarve liittyy sekä vapautuvien asutuskysymyksiin että toimintasisältöihin valvotussa koevapaudessa. Niiden toimintasisällön mahdollinen alue ulottuu palveluohjauspisteistä aina kaikki elämän perustarpeet järjestäviin järjestelmiin. Kuvan tavoin tällaiset yksiköt sijaitsisivat jossakin vankeinhoidon vapauttamisosastojen ja valvotun koevapauden välimaastossa. Ajatus yhdistyy mielenkiintoisesti äskettäin julkaistun vankien jälkihuoltotyöryhmän raportin esittämään ensihuoltajärjestelmään, joka käytännössä nojaisi ensihuoltopisteiden koko maan kattavaan verkostoon.⁹⁶

”Koevapauttamisyksiköissäkin” kohdattaisiin statusmäärittelyjen mahdollisesti lainsäädäntötasolle ulottuvat ongelmat, joiden todellinen tausta on taloudellisissa vastuukysymyksissä. Säädannössä koevapauden määrittely perustuu voimakkaasti vankeinhoidon lainsäädännön perusteisiin, jotka eivät juuri ”siviileille” aukea. ”Valvotun koevapauden aikaiseen työhön, asumiseen, koulutukseen ja muihin näiden kaltaisiin seikkoihin sovelletaan yleistä lainsäädäntöä, kuten on tehty jo aikaistamiskäytännön vallitessa.” ”Koevapauden edellytykset vastaavat vankeuslain säännöstä, joka koskee siviilityölupaa, opintolupaa, sijoitusta ulkopuoliseen laitokseen ja valvottua ulkopuolista toimintaa” ...”niiltä osin kuin tilanteet ovat toisiinsa verrattavia”.⁹⁷

”Valvotun koevapauden toteuttamiseen ja sen jälkeisen tilanteen suunnitteluun tarvitaan yhteistoimintaa eri toimijoiden kesken. Koevapautteen tulisi liittyä samat tukipalvelut kuin yhdyskuntaseuraamuksiin.”⁹⁸ Tällöin on jo pakko kysyä, että mihin todella olemassa oleviin toimintamalleihin näissä viitataan. Mitä ovat esimerkiksi yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvät tukipalvelut? Vaikuttaa siltä että valvottu koevapaus on epäselvä jopa suhteessa seuraamusjärjestelmän sisäisiin työnjakoihin.⁹⁹ Käytännössä näiden määritysten voidaan tulkita sanovan ainoastaan sen, että ainakaan vankeinhoito ei näitä toimenpiteitä järjestä eikä kustanna.

Samalla kuitenkin lähdetään siitä, että koevapauden suunnitelmassa voidaan velvoittaa osallistumaan erilaisiin yhteiskunnan palveluihin. Koevapauden vankimäärien arvioidaan kasvavan muutamassa vuodessa alun 50 vangista aina 500 vangin tasolle. Ymmärryksen mukaan lähtökohtien yhteensopivuus on äärimmäisen hypoteettista. On mahdollista ja ehkä todennäköistä, että joillekin vangeille ilmaantuu monenkirjavia työpaikkoja silloin, jos ne asetetaan koevapautteen pääsemisen edellytykseksi. Moniongelmaisuuuden tunnus-tava kuntoutusnäkökulma saattaa tällöin useimmiten jäädä vähemmälle huomiolle.

Jos dialogia vankeinhoidon ja muiden järjestelmien välillä ei käynnistetä, ajaudutaan kaipaamaan mahdolliseen soveltamisalaan. Vastuu koevapauden kustannuksista määritellään yksitellen sijoittajayksiköissä, joilla ei ole käytännöllistä vaikutusvaltaa vankeinhoi-

don ulkopuolisiin organisaatioihin. Tällöin käytännössä ainoastaan vangit, joilla on kyky järjestää itsenäisesti asumisensa ja toimeentulonsa, voivat päästä valvottuun koevapauteen. Siviililyön löytäminen on ollut kiven takana. Miten käy koevapauden edellyttämille toiminnoille?

Kysymyksiä on hyvä verrata vankilan ulkopuoliseen kuntoutukseen sijoittamisen edellytyksiin. Nämä voidaan suoraan nähdä eräänlaisina ”koevapauttamisyksiköinä”. Yksikkö voi olla hoitolaitos tai muu rikosseuraamusalalla toimiva yksikkö, jonka Rikosseuraamusvirasto hyväksyy. Näitä toimintoja koskeva perusongelma kasvaa mittasuhteiltaan valvotun koevapauden kysymysten realisoituessa. Taloudellinen vastuunjako on ollut epäselvä. Jatkossa kaikki sijoittajayksiköt joutuvat pätkäilemään sen kanssa, miten aina kussakin yksittäisessä tilanteessa voisi saada siviilitoimijat kustantamaan palveluita.

4.7. SOSIAALINEN TYÖLLISTÄMINEN

Toinen suunta Kuva-toimintaidean haasteiden ratkaisemiseksi voi löytyä tarkastelemalla sen suhdetta työvoimapolitiikan mahdollisuuksiin. Valvotun koevapauden ja vapauttamisyksikköajattelun yhdistävissä ideoissa ongelmana olivat kustannukset, joiden jakamisesta ei ole sovittu. Kuva on työmarkkinanäkökulmasta liikkeelle lähtevä malli, joten voidaan miettiä sitä, onko muita mahdollisuuksia ratkaista jatkumon toteuttaminen. Esimerkiksi vuoden 2006 alussa sosiaalisen yritystoiminnan forumin julkaisemassa manifestissa¹⁰⁰ sanotaan, että ”Kun nykyisten säännösten mukaisesti tuettavat kohderyhmät rajataan vajakuntoisiin ja pitkäaikaistyöttömiin, ulkopuolelle rajautuu tärkeitä ryhmiä... sosiaaliset yritykset voisivat tukea vankilasta vapautuvien henkilöiden yhteiskuntaan kiinnittymistä...”

Kuinka ”sosiaalinen” yrityksen täytyy olla, jotta voisi löytyä yhteinen näkökulma vapautuvan vangin palkkaamiselle työhön? On mahdollista löytää kansainvälisiä esimerkkejä vankilasta vapauteen ulottuvista työllistämisyhtymistä, joiden toteuttajina ovat markkinoilla kilpailevat työnantajat. Kun Kuvassa mahdollisuuksia jatkumoon on tarkasteltu lähinnä ”työpajanäkökulmasta”, niin esimerkiksi Iso-Britanniassa vankiloissa puhtaanapito ja ruokahuolto tarjoava yritys on voinut ottaa vankeja omiin toimintoihinsa. Tällöin yleiseen vankeinhoidon kanssa tehtävään palvelusopimukseen liitetään idea vankien työllistämisestä saman yrityksen ”siviilikohteisiin” vapautumisen jälkeen. Kysymys saattaa olla yrityksestä, joka toimii erittäin laajamittaisesti, jolloin työvaihtoehtoja ainakin periaatteessa löytyy eri puolilla maata. Kuvan ja erittäin monen muun mallin ratkaisevin ongelma tulee ratkaistuksi. Aluesidonnaisuudesta ja vankien joutumisesta eri aseemiin kotipaikkakuntansa takia voidaan päästä eroon. Toinen puoli asiasta on sitten siinä, että käytännössä useimmiten on tarpeen liittää vapautumiseen monenlaista muutakin sosiaalista tukea, jota sinänsä yritys ei järjestä.

Jos ajatellaan vankien pääjoukkoa, onko kuitenkin realistisempaa lähteä työllistämiskäytännöstä? Viime vuosina on paljon toiveita suunnattu sosiaalisen yritystoiminnan lain määrittämien työllisyysratkaisujen mahdollisuuksiin. Pekka Pättiniemen väitöskirjassa 2006 esitettiin kolme kansainvälisesti yleistä sosiaalisen yrityksen ominaispiirrettä: 1) toiminta perustuu jatkuvaan tuotteiden ja/tai palvelujen tuotantoon, 2) johon sisältyy taloudellinen riski ja 3) niillä on ilmaistu pyrkimys hyödyttää lähiyhteisöä. Yleisesti Pättiniemen mukaan kotimainen lainsäädäntö suosii hyvin voimakkaasti tuotannollisista lähtökohdista ponnistavia yrityksiä, kun potentiaalisesti kiinnostuneista toimijoista suurin joukko on palveluita tuottavia yhdistyksiä, joiden ”päätuote” on itse kuntoutuminen.¹⁰¹ Kaksi ensimmäistä luonnehdintaa määrittävät pesäeron perinteiseen yhdistystoimintaan.

Kolmas on Kuvan haasteiden kannalta kiinnostavin. Tarkoituksenaan on ratkaista rakenteellisia ongelmia ja kotikuntasidonnaisuus. Toistaiseksi perustetut sosiaaliset yritykset ovat leimallisesti paikkakuntasidonnaisia, jolloin näihinkin kuntoutusjatkumoihin voisi edetä vain marginaalinen joukko vankeja. Ongelma ei ole määritelmällinen. Joku päivä voidaan perustaa laajoilla toiminta-alueilla toimivia sosiaalisia monialayrityksiä, joilla saattaa olla jopa valtakunnallinen toimintakenttä. ”Lähiyhteisyydellisyyden” voimakas painottuminen jatkossakin tuntuu käytännössä todennäköisemmältä.

Joka tapauksessa on pidettävä mielessä ulkomaisen esimerkin antama mahdollisuus luoda jatkumorakenteita myös yrityspohjaisesti. Tällöin tulee kahden eri edellytyksen osua yhteen. Yrityksen tuotanto kohdistuu vankilan tarvitsemiin palveluihin, kuten puhtaanapitoon tai ruokahuoltoon. Lisäksi yritys toimii monilla paikkakunnilla ja sellaisilla aloilla, joihin töihin myös vapautuneita vankeja on mahdollista työllistää. Kyse olisi normaalia voimakkaammin jatkumoajattelua painottavasta, oppisopimuskoulutuksen kaltaisesta yhteistyösuhteesta. Tällöin vankeuden järjestämisen ulkoisia peruspalveluita ja vankien työllistäminen yhdistettäisiin jonkinasteisella sopimuksellisella sidoksella yhteen. Tämä ajatus sisältää tietenkin suuria ongelmia.

Vapautuvien vankien työllistymisedellytysten näkökulmasta laki sosiaalisista yrityksistä antoi kaksi keskeiseksi katsottavaa työllistämistukeen liittyvää etua. Sosiaaliselle yritykselle voidaan myöntää työllistämistukipäätös myös määräaikaiseen työsuhteeseen. Toiseksi sosiaalinen yritys saattaa saada työllistämistukea vajaakuntoisten työllistämiseen jopa kolmen vuoden ajan. Ensin mainitun suhteellisen edun sosiaaliset yritykset tavallaan menettivät saman mahdollisuuden ulottuessa yleensä palkkatukeen vuoden 2006 alussa. Jälkimmäinen, vajaakuntoisten työllistämistä koskeva suhteellinen etuus ei ole kovinkaan merkittävä, sillä tuskin montakaan rekrytointipäätöstä tehdään sillä perusteella, voi-ko työllistämistukea saada kaksi vai kolme vuotta.

On tarpeen käsitellä yleisellä tasolla vajaakuntoisuuden määrittämisen kysymystä. Onko vapautuva vanki tyypillisesti vajaakuntoinen? Vankityön näkökulmasta yllättävän moni on työkykyinen. Päihdeongelma *sinänsä* ei tee vajaakuntoiseksi useimmissa ratkaisevissa määritelmässä sen enempää kuin rikollisuuskään. Kuitenkin kaikki tietävät akuutin päihdeongelman estävän tai alentavan työtehoa tehokkaammin kuin juuri mikään vika, sairaus tai vamma, joilla perusteilla vajaakuntoisuus voidaan määrittää. On perusteltua esittää vaatimus palata aikaisempaan, harkinnanvaraisuutta korostavaan käytäntöön vajaakuntoisuuden määrittelemisessä silloin, jos sillä on todellista merkitystä työmarkkinoille pääsemisessä. Voidaan hyvin sanoa päihdeongelmaisen, rikolliseksi leimatun henkilön tarvitsevan vähintään yhtä paljon tukea työmarkkinoille etenemiseksi kuin jostakin lääketieteellisestä vammasta kärsivän henkilön.

Tuntuu edelleen siltä, että työvoiman palvelukeskusten kehityssuuntia seuraamalla voidaan todennäköisimmin yhdistää johtolankoja myös vapautuvien vankien uudenlaisien kuntoutusjatkumoiden osalta. On yleisesti tiedossa, että työvoiman palvelukeskuksissa on törmätty moniin vaikeuksiin. Keskeisin on siinä, että palvelu on mennyt monin paikoin hyvin radikaalisti tukkoon, eli odotettua kiertoa kohti avoimia työmarkkinoita ei ole toteutunut riittävästi.

Paljolti tätä solmua laukaisemaan on Tupo 2 -työryhmä esittänyt melko pitkälle etenevää välityömarkkina-ajattelua, jossa työvoiman palvelukeskukset toimivat hallinnollisina työnantajina. Tällöin avoimen sektorin työnantajille syntyy mahdollisuus riskittömästi kokeilla uutta työvoimaa. Millainen sopimusnäkökulma toiminnan kustannuksien kor-

vaamiseen muodostetaan, jos kysymyksessä on vuokratyöhön rinnastaminen? Mahdollisuuksien haarukka on niin laaja, että sen puitteissa vasta käytännössä ratkaistaan, keihin tämä uusi mahdollisuus kohdistuu.

Pääasiallinen kohderyhmä olisi henkilöt, joiden toimintakyky on alentunut sosiaalisista syistä. Tällaisia olisivat Tupo 2 -työryhmän mukaan työmarkkinoilta syrjäytyneet henkilöt, joiden motivaatio, toimintakyky ja sosiaalinen selviytyminen ovat heikentyneet pitkäaikaisen työttömyyden seurauksena. Keskeinen tunnusmerkki on vanhentunut tai puutteellinen koulutus työmarkkinoiden tarpeisiin nähden. Henkilöillä voi olla myös elämänhallinnan vaikeuksia, lieviä mielenterveyden ongelmia tai taipumusta päihteiden liikkakäyttöön, mutta ne eivät ole pääasiallisena syynä työttömyyteen. Välityömarkkinoilla parannettaisiin myös työkykyä ja osaamista, jotta siirtyminen avoimille työmarkkinoille olisi mahdollista. Osalle työnhakijoista välityömarkkinat tarjoaisivat todennäköisesti pysyväisluonteisen työmahdollisuuden.¹⁰²

Vastaavankaltaisista toimintamuodoista on kansainvälisiä, hyviä ja huonompia, kokemuksia. Esimerkiksi Ruotsin Samhäll AB on joutunut voimakkaan kritiikin kohteeksi käytettyihin resursseihin nähden alhaisista tuloksista avoimille työmarkkinoille sijoittamisessa. Vankeja koskevan keskustelun kannalta keskeiseksi nousee se, mihin kohderyhmään toimintaa kohdistetaan. Toisaalta sanotaan tarkoituksena olevan ”vaikeimmin työllistyvien välityömarkkinoiden” luominen, mutta samalla halutaan vetää jonkinlainen raja, jonka mukaan ”elämänhallinnan vaikeudet, mielenterveyden ongelmat tai taipumus päihteiden käyttöön” eivät ole kuitenkaan pääasiallinen syy työttömyyteen. Nähdäkse- ni tällainen muotoilu on lähinnä osoitus todellisuudesta vieraantumisesta. Edelleen kuvitellaan liikoja mahdollisuuksista luokitella ja ryhmitellä ihmisiä yhä täsmällisemmin lokeroihin. Tämä ennakoi käytännön vaikeuksia myös esimerkiksi vapautuvien vankien kohderyhmään kohdistuvien mahdollisuuksien kannalta.

5. TYÖMARKKINAPAINOTTEISIA JATKUMOITA

Kovin lukuisasti ei maassamme ole testattu työmarkkinanäkökulmisiin tavoitteenasetteluihin perustuvia jatkumomalleja. Usein toimintamallien erottelu perustuu pikemminkin toimijaan ja rahoituslähteeseen kuin itse toimintasisältöön. Tuskin monenkaan vapautuvan vangin ainoa ongelma on työhön pääseminen.

Työllisyyskysymyksien ratkaisemiseen on kehittynyt erilaisia järjestelmiä, jotka kykenevät reagoimaan myös moniongelmaisuuden näkökulmiin. Tässä luvussa on hyväksytty riittäväksi määritelmäksi ”työmarkkinanäkökulmasta” toimintamallin itse ilmoittama sanallinen tulkinta. Käytännössä havaitaan monien hankkeiden keventäneen tavoitteenasetteluja matkan varrella juuri työmarkkinatavoitteiden osalta.

Tämän luvun tarkastelut kohdistuvat ainoastaan kohtuullisen tuoreisiin menetelmiin, joiden yhteinen piirre on projektimuoto. Luvussa 2 käsitellin historiallista kehitystä. Kävin lävitse vankeusaikaisen työnteon historiaa sekä työsiirtola-, vankisiirtola- ja työleirijärjestelmiä. Voidaan arvioida toimintaideoiden olevan reaktiivisia kehityskulkuun, joka on johtanut edellisillä vuosikymmenillä sovellet-tujen mallien kuihtumiseen. Tilalle ei ole tullut mitään. Hankkeissa on lähdetty etsimään apua yhteistyöstä ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Näin varmasti palveluiden ”normaalistamisen” linjan mukaan tuleekin olla. Onko löydetty mitään kantavia ratkaisumalleja?

5.1. VALTTI-PROJEKTI

Tampereella 1996–2000 toiminut hanke sisältää työmarkkinanäkökulman ja sen veran jatkumoajattelua, että sitä voidaan tarkastella tässä luvussa.¹⁰³ Asiakkaiden projektia edeltänyt tilanne oli 70 %:lla ehdoton vankeusrangaistus. Hankkeen toteuttaja oli Kriminaalihuoltoyhdistyksen Tampereen toimintakeskus / Silta-Valmennusyhdistys ry. ja toteuttamiskausi 1995–2000. Projektin kohderyhmään kuuluivat rikoksiin syyllistyneet ja pitkään työttömänä olleet, joista 2/3 oli alle 30-vuotiaita.

Projektin laadullisia tavoitteita olivat

- I) Palvelurakenne: Tavoitteena oli rakentaa kohderyhmälle sopiva palvelumalli ja koulutuskokonaisuus, joka mahdollistaa lainrikkajille yksilölliset asiakaspolut normaalipalveluihin, koulutukseen ja työelämään.
- II) Palvelutuotanto: Tuottaa moniammatilliseen osaamiseen ja yhteistyöhön perustuvia, asiakkaiden ja sidosryhmien tarpeista lähteviä räätälöityjä palveluja. Tavoitteena oli tuoda työvoimapalvelut kiinteäksi osaksi palvelukokonaisuutta.

Projektin toiminta keskittyi Kriminaalihuoltoyhdistyksen Tampereen toimintakeskukseen (nyk. Silta-valmennus). Yhteistyökumppaneita olivat mm. Pirkanmaan työvoima- ja elinkeinokeskus, Tampereen työvoimatoimisto, Tampereen kaupungin sosiaali- ja terveystoimi, Tampereen A-klinikkatoimi, Merikosken ammatillinen koulutuskeskus, KHY:n aluetoimistot ja vankilat. Rahoitus koostui Euroopan Sosiaalirahaston, työhallinnon kansallisesta rahoituksesta ja projektin tuotteiden ja palvelujen myynnistä saadusta rahoituksesta. Kokonaisvolyymin osalta projekti oli mittava: aloittaneita kirjattiin lähes neljä sataa.

Hankkeessa oli huolellisesti määritelty kolme perustyömuotoa: työkokeilu, avainkoulutus ja tukityöllistäminen, joiden välille pyrittiin luomaan polkurakenne. Mallintamiskökökulmasta palvelurakenteen keskeisenä ominaisuutena oli se, että kaikki palvelut ovat saman sateenvarjon alla.

Työkokeilun keskeiset tavoitteet olivat työ- ja toimintakyvyn selvittäminen ja yksilöllisen jatkosuunnitelman tuottaminen. Työkokeilun kesto oli neljästä kuuteen viikkoa. Avainkoulutus oli työvoimapoliittinen ohjaava koulutus, jossa pyrittiin kehittämään välineitä koulutukseen ja työhön sijoittumiseksi. Projektin alkupuoliskolla avainkoulutus oli mahdollista suorittaa jo vankeudessa silloisen Hämeen lääninvankilan Toijalan osastolla. Tämä mahdollisuus kuitenkin päättyi kesken projektin, kun osasto suljettiin.

Projektin raportoinnissa todetaan asetettujen määrällisten tavoitteiden toteutuneen joiltakin osin heikosti. Valtti-projektin hyväksyttävästi suorittaneista 19 % työllistyi suoraan ja 28 % siirtyi ammatilliseen koulutukseen – pääasiassa Mellam-tuotantokoulun eri koulutuslinjoille. 11 % siirtyi toimintakeskuksen ulkopuoliseen koulutukseen. Sijoittuneiden osuus on siis 58 % ohjaavan vaiheen hyväksyttävästi suorittaneista. Tätä nyt ei voida pitää mitenkään pienenä prosenttina, joskin lukujen taakse piiloutuu aina paljon asioita. Tulkinassa painottuu kysymys siitä, oliko tavoitteita asetettu realistisesti. Työkokeiluvaiheessa todettiin akuutin päihdeongelman varsin tehokkaasti estävän työmarkkinanäkökulmasta lähtevät työkyvyn arvioinnit. Raportoinnissa esitetään suositukseksi työkokeilun yhdistäminen päihdehuollon rakenteisiin. Työkokeilu ei ollut oikea tapa lähteä liikkeelle.

Avain-kurssien suorittamisaste jäi alle puoleen. Noin kuudelle kymmenestä kurssin suorittaneesta voitiin kuitenkin luoda kunnollinen jatkokoulutus- tai työllistymissuunnitelma. Koulutuksen yhteydessä nousi esille koulutuksen opettajaresursseja sitova erityisluonne, jolla on myös suora rakenteellinen sidos kustannusnäkökulmiin. Ohjelmassa tuli esille keskeisiä seikkoja vankilajärjestelmän ja työhallinnon välisen yhteistyön rakenteellisista esteistä, jotka johtivat Toijalan avoimen vankilayksikön sulkemiseen. Vangit suljettiin työmarkkinatukioikeuden ulkopuolelle koulutuksen aikana.

Alkuperäisistä työllistämistavoitteista jäätin reippaasti. Projektin raportoinnissa ongelmien syitä pohditaan kolmesta näkökulmasta: kohderyhmä, työn tuottavuusvaatimukset sekä työvoimapoliittisen järjestelmän säännökset. Koulutus- ja työhistorian heikkoudesta johtuen työn tuottavuus on alhainen ja työllistymiskynnys korkea. Säännökset eivät mahdollistaneet työllistämistukiratkaisujen ja muiden toimintojen joustavaa yhdistämistä.

Yleisenä johtopäätöksenä loppuraportti toteaa polkuajattelun toteuttamisen olevan käytännössä hyvin haasteellista. Kohderyhmän tavoittaminen on erittäin vaikeata, mikä ilmenee määrällisenä vajauksena. Keskeisin ongelmakenttä on päihteisiin ja rikollisuuteen liittyvät arvot ja asenteet. Ratkaisuksi esitettiin vaihteellisuuden kehittämistä vapautumisvaiheessa.

Rakenteiden tasolla toimivan yhteyden puuttuminen esti jatkumot. Projektiraportoinnissa kyseenalaistetaan työmarkkinanäkökulman mielekkyys asiakastarpeen määrittelijänä. ”Palvelukokonaisuuden kehittämisessä on kuitenkin kohdattu useita yhteiskunnan palvelu- ja toimeentulojärjestelmistä johtuvia yllättäviäkin ongelmia, jotka ovat vaikeuttaneet huomattavasti projektin toimintaa”.¹⁰⁴ Pysyvien toimintaedellytysten ja mallin levittämispotentiaalin osalta voidaan sanoa hankkeen tulosten olleen negatiivisia, mutta analyttisen raportoinnin ansiosta negatiivisetkin tulokset ovat arvokkaita.

5.2. NEP 2000

Network Employment Project NEP 2000 -projektiin osallistuivat Pelson keskusvankila (ja Kestilän avovankilaosasto), Riihimäen keskusvankila, Oulun lääninvankila sekä Sul-kavan kurssikeskus. Projektin tavoitteena oli auttaa vapautuvien vankien sijoittumista työelämään ja sitä kautta alentaa rikosten uusimisriskiä.¹⁰⁵

Hakemusasiakirjan mukaiset tavoitteet projektille olivat

- auttaa vapautuvaa vankia sijoittumaan työelämään tai tuettuun työhön ja sitä kautta pa-rantaa hänen elämänlaatuaan, ehkäistä syrjäytymistä ja vähentää uusimisriskiä
- luoda vapautuvalle vangille toimiva tukiverkosto kotikunnan viranomaisista, kansalais-järjestöjen jäsenistä ja vangille tärkeistä henkilöistä
- rakentaa toiminta- ja hoitojatkumoa Pohjois-Suomen yhteistyövankiloiden sisälle ja edelleen vankiloiden ja vankien kotikuntien välille
- kerätä ja jakaa ulkomaisten partnereiden kokemuksia vastaavasta toiminnasta
- kehittää vankiloiden työmenetelmiä ja henkilökunnan ammatillisia valmiuksia.

Toiminnan toteuttaminen vaihteli vankiloiden toimintamallien mukaan. Lähtökohta oli noin kuuden kuukauden mittainen jakso vankilassa toteutettua toimintaa ennen vapautu-mista. Keskeisiä keinoja olivat työelämävalmennus, tuetun työn tai koulutuksen ratkaisut ja verkostotyö mm. työnantajien suuntaan. Keskityttiin lähipiiristä ja kotikunnan viran-omaisista koostuvan tukiverkostojen rakentamiseen. Yksi menetelmä oli työelämään mo-tivoiva ja orientoiva työnhakukoulutus. Ohjelmassa oli työllistymistavoite avoimen sek-torin työhön ja toissijaisesti tuettu työllistäminen tai työvoimatoimenpiteet. Ohjelma oli vaiheistettu siten, että vapautumisvalmennusta toteutettiin liukuvasti muiden toimintojen ohella. Tavoitteena oli luoda vankiloihin vastuuhenkilöverkosto, joka huolehtii tiedotta-misesta, valinnasta, työelämään valmentavan koulutuksen järjestämisestä, vastuukoulu-tuksesta ja seurannasta. Tavoitteena oli sitouttaa koko henkilökunta ohjelman taakse.

Valintamenettely oli vankilan sisäinen mutta moniammatillinen. Ohjelma käynnistyi (joustavasti) viisipäiväisellä toimintaan valmentavalla koulutuksella, jolla pyrittiin lähin-nä vankityön kautta kehittämään vangin valmiuksia ja asennetta työhön nähden – ”vas-tuullisuutta”. Tämän jälkeen edettiin työelämään ohjaavaan koulutukseen, jota voidaan pitää mallina vankinäkökulmaisesta työnhakuvalmennuksesta. Avolaitoksissa tavoitteek-si asettui myös siviililyön löytäminen jo vankeusaikana. Vapautumisvalmennuksessa an-nettiin tietoa ainakin velkaneuvonnan, toimeentulon mahdollisuuksien, sosiaaliturvan, verotuksen, asunnon järjestämisen, päihdehuollon, perhe- ja ihmissuhteiden sekä harras-tusten ja terveydestä huolehtimisen asioissa.

Projektiin osallistui kaikkiaan 1998–2000 noin 150 vankia, joten hanketta voidaan pitää kohtuullisen mittavana. Projektin omat kuvaukset esittävät tuloksista suhteellisen negatiivisia arvioita. Keskeyttäminen vankeusaikana koettiin yleiseksi, 1/3 keskeytti. Kol-manneksella vapautuneista oli välittömästi vapautumisen jälkeen työ-, työharjoittelu tai opiskelupaikka. Ohjelman seurannassa havaittiin, että puolen vuoden kuluttua työhön tai opiskeluun osallistumisen aste oli jo alhaisempi. On pidettävä jatkossa mielessä se, että ei ole olemassa mitään yleisesti hyväksyttyä mittaria siitä, mitkä ovat hyviä tuloksia.

Yleisesti tuloksia tulkittiin hankkeessa siten, että työelämään kiinnittymiseen tarvitaan pitempi kuin kuuden kuukauden valmentautumisaika. On syytä kyseenalaistaa tämä tul-kinta ja esittää vaihtoehtoinen hypoteesi. Ehkä kyse on ennemminkin siitä, että jatku-moajatteluun ei luotu sektorirajat ylittävää perustaa, jossa organisaatioiden keskinäinen

yhteistyö olisi keskeisellä paikalla. On toistuvasti havaittu, että vankien itse voimakkaaksi kokema tahtotila joutuu kovaan myllyyn vapautumishetkellä, kun ulkoiset olosuhteet muuttuvat radikaalisti. Jos asiakasprosessin ja verkostoyhteyden väliin jää liian suuri väli, syntyy helposti katkoksia.

Voidaan arvioida hankkeen ainakin jollain aikavälillä edistyneen yhteistyön kehittymistä sekä hallintotasolla (työhallinto, kunnat, lääni, oikeusministeriö jne.) että kunnan sosiaalityöntekijöiden, työvoimatoimiston työntekijöiden, kriminaalihuollon ja vankilan työntekijöiden välillä. Ei voida kuitenkaan väittää hankkeen onnistuneen levittämään toimintamallejaan välittömän toimintaympäristönsä ulkopuolelle.

5.3. DUUNI-PROJEKTI

Duuni-projekti toteutettiin Raha-automaattiyhdistyksen tukirahoituksen avulla 2000–2002.¹⁰⁶ Sen päämääränä oli edistää huumeriippuvuudesta toipuvien ja vankilasta vapautuvien työelämään sijoittumista. Hanke jatkoi osittain aikaisemman Huumenuorten paluu tulevaisuuteen -projektin havaintojen pohjalta. Tässä projektissa oli havaittu, ettei pelkikkeen hoitopalvelujen järjestäminen riitä päihderiippuvuudesta toipumiseen. Kuntoutuksen tueksi tarvitaan työtä, koulutusta ja ammatillisia valmiuksia. Vapautuviin vankeihin kohdistui vain yksi osa hankekokonaisuudesta, mutta tarkasteluni painottuu tähän Suomenlinnan työsiirtolan osuuteen.

Projekti toteutettiin 2000–2002 ja sijoittui hallinnollisesti Helsingin Diakonissalaitoksen Huumetyön kehittämysyksikköön. Työmalli perustui palveluohjauksen ideoille ja toteuttamisessa korostui työpari- ja verkostotyön ajattelu. Projekti ei kustantanut asiakkaiden koulutuksia eikä työllistämistä, vaan niissä nojaututtiin normaalipalveluihin. Projektin tavoitteet olivat:

1. kohderyhmälle sopivien työ- ja koulutuspaikkojen löytäminen
2. työllistymisedellytysten ja -valmiuksien parantaminen
3. viranomaisverkoston kokoaminen
4. mallin kehittäminen ja siirtäminen vakinaisiin toimintoihin.

Kynnys huumeriippuvaisten omaehtoiseen työllistymiseen on korkea. Hoidon ja työelämän välimaastoon tarvitaan vaihe, joka sisältää myös sosiaalista ja ammatillista kuntoutusta. Pää tavoitetta jouduttiin tarkistamaan ja laajentamaan. Viidenneksi tavoitteeksi lisättiin huume kuntoutujien työ- ja toimintakyvyn arvioinnit.

Suomenlinnan työsiirtolaan sijoitettu erityisohjaaja ja päihdetyöntekijät olivat keskeisiä toimijoita. Työsiirtola voitiin nähdä toimivana vaiheena vankeudessa toteutetun kuntoutuksen ja vapauden välissä, mikäli päihdeohjelmat voitaisiin saada vakiinnutettua ja soveltuvan kohderyhmän löytyminen varmistettua.

Duuni-projektin havainnoissa korostui työelämätavoitteiden väistyminen hoidollisempiin tai elämänhallinnan kokonaisuuteen liittyvien tavoitteiden edessä. Yleisenä havaintona todettiin reittien olevan yksilöllisiä ja etenevän ainoastaan asiakkaan valmiuksien ja tahtotilan määrittämien ehdoin. Työkykyyn liittyvät kuntoutustutkimukset edellyttävät onnistuakseen päihdeettömyyttä.

Käytännössä projektin asiakastyö havaittiin oleellisesti ennakoitua haastavammaksi. Asi-

akkaille näytti löytyneen sopivia alkuvaiheen koulutus- ja työkokeilupaiikkoja. Erilaisia mahdollisuuksia nähtiin olevan paljon. Oleellisempaa oli kuitenkin löytää oikeaan aikaan oikeat asiakkaat. Työmallin suurimpana heikkoutena nähtiin sen raskaus ja tiedonkulun puutteet sekavassa palvelujärjestelmässä. Useissa palautteissa korostettiin mallin toteuttamisen vaativan joko siihen keskittyvän työntekijän tai ulkopuolisen koordinaattorin. Yleistyksen huumeongelmaisten asiakkaiden hoitomotivaation puutteesta ja sitoutumattomuudesta eivät kuitenkaan todentuneet.

Projektin määrälliset tavoitteet saavutettiin sekä asiakasmäärän että sijoittumistavoitteiden suhteen. Projektin kokemus oli, että kohderyhmä voi työllistyä, mutta työllistymistä pitää edeltää pitkäkestoinen, vaiheittainen ja tuettu kuntoutuspolku. Päämäärä ei ole saavutettavissa yksin työvoimahallinnon toimenpitein eikä pitkälläkään työllistymispoluilla. On kiinnitettävä huomiota kokonaiskuntoutukseen ja konkreettiseen tukeen päihdehoitossa sekä toimeentuloturvasa. Kuntoutusprosesseissa tulee paljon katkoksia, joihin tarvitaan koordinaatiota ja sosiaalista tukea.

Projektikuvausten perusteella työsiirtolatoiminnassa asetettuja tavoitteita ei kyetty saavuttamaan. Raportoinnissa esitetään arvio, että vankeinhoidon organisaatiossa ja sen suhteissa muihin toimijoihin ei löytynyt yhteistä käsitystä ohjelman tarkoituksesta. Monet keskeiset ongelmat liittyivät itse jatkumon rakentamisen haasteellisuuteen – miten tavoitetaan vapautumisvaiheessa olevia vankeja, jotka ovat osallistuneet päihdekuntoutukseen? Lisäksi tukea kaivattaisiin myös pidempiaikaisesti itse työssä tai koulutuksessa olemiseen. Pitkälle työhönkuntoutuksen näkökulmista määritelty tarvelähtökohta osoittautui epärealistiseksi.

Työmallilla kokonaisuudessaan ei näytä olevan päihdehoitopaikoissa jatkuvuutta. Hankkeen aikaisia toimintamalleja ylläpidetään reippaasti supistetussa muodossa Suomenlinnan työsiirtolassa, joten voidaan varauksin arvioida toimintamallin siirtämisen peruskenteisiin onnistuneen. Ohjelma kohdistetaan vankiloiden päihdeettömiltä osastoilta tai päihdeohjelmista saapuville vangeille. Projektissa sovellettuja toimintamalleja ei ole systemaattisesti siirretty muihin vankeusyksiköihin.

5.4. YOUTH RISE JA POMO

Kajaanin seudulla on pitkä projektien historia, jota kannattaa tarkastella peräkkäin. Tarkasteluissani mukana seuranneista kahdesta peruskriteeristä Mestari–Kisälli-hanke (1999–2002) ei itsessään toteuta kumpaakaan. Kyse ei ole varsinaisesti vankeinhoidon yhteistyörakenteesta eikä etenkin jatkumoperusteisesta rakenteesta. Mainitsen kuitenkin hankkeen, koska siinä oli selkeä työmarkkinanäkökulma rikoksiin syyllistyneiden ohjaukseen. Tätä hanketta edelsi Kajaanin ja Iisalmen kaupunkien hanke, jossa jo yhdistyi rikosseuraamus- ja työmarkkinakuntoutuksen näkökulmia: ”Kokeiluohjelma rikoksista syyllistyneille nuorille Iisalmen ja Kajaanin käräjäoikeuksien alueella.” Mestari–Kisällin auttamiskeinoja olivat työllistäminen, koulutus ja kokonaisvaltaisten tukimenetelmien kehittäminen erityistyöpajahankkeessa. Pyrittiin rakentamaan yhteys ammattitaitoisen aikuisen ja alle 25-vuotiaan nuoren välillä. Toimenpiteet koostuivat työllistämisestä ja työllisyyskoulutuksesta. Toimintaan osallistui 86 mestari–kisälliparia.

YOUTH-RISE:n (2002–2005) kohderyhmistä toinen kuuluu tämän tutkimuksen aihepiiriin: vankilasta vapautuvat ”muutoshaluiset”, joiden ikä on 18 ja 30 välillä. Rahoitus perustui Euroopan sosiaalirahaston Equal-yhteisöaloiteohjelmaan. Tarkastelen jatkumo- ja

vankilayhteistyön näkökulmasta ”Tukivaihe vankilasta vapautuville nuorille” osahanketta. Ohjelma oli 10 kuukauden mittainen vapautumisen jälkeinen intensiivisen tuen ja palveluohjauksen kokonaisuus. Jatkumotavoitetta ei voi pitää määritelmällisenä. Ohjelman lähtökohdaksi oli vangin yhteistyösopimukseen perustava sitoumus, joka pyrittiin nivoamaan vankilan työ-, koulutus- ja kuntoutusvaihtoehtoihin. Kyseessä ei ollut sitoumusperusteinen yhteistyö kuntien kanssa, vaan selvittelyitä tehtiin asiakasperustalta. Hankkeen työntekijärakenne koostui hankkeen ohjaajista ja tukihenkilöistä eli mentoreista.

Välittömästi vapautumisen jälkeen pyrittiin intensiiviseen sitoutumisvaiheeseen, jossa toimintaa suunniteltiin päivätasolla eteenpäin. Luotiin peruskoordinaatio tarvittaville tukipalveluille ja kartoitettiin työkyky ja työmarkkinaedellytykset. Toimintamuotoja saattoivat olla kuntouttava työtoiminta, työpajavalmennus tai muut työvoimapalvelut. Työhön tutustumisessa käytettiin työvoimapolitiittisia keinovalikoimia ja tukimuotoja, jolloin erityispiirteenä oli mentorin tarjoama valmennuksellinen tuki. Jatkumonäkökulmasta mielenkiintoinen ohjelman käsite oli irtaantumisvaihe, jossa pyrittiin asteittaiseen itsenäisemmän vastuun kasvattamiseen.

POMO -projekti (Polulle Oman Mentorin Ohjauksessa 2005–2007) voidaan nähdä suorana jatkohankkeena. Edelleen kyse on Equal-yhteisöaloiteohjelmasta ja hallinto on edelleen Kriminaalihuoltolaitoksen Kajaanin aluetoimistossa. Ohjelmaan valittavilla on ohjelma-rahoituksella palkattu tukihenkilö/mentori. Uutena innovaationa voidaan pitää erityisen huomion kiinnittämistä mentorien aseman kehittämiseen. Heille järjestetään mahdollisuuksia opiskella oppisopimuksella sosiaali- ja terveysalan tutkintoa varten. Yleensäkin hanketta voidaan tarkastella myös vertais- ja ammattitukihenkilötukimalleja kehittävä kokonaisuutena. Ohjelman tavoitteet ovat

- nuorten elämän kokonaisvaltainen tukeminen
- arkirytmien löytäminen
- päihteettömän ja rikoksettoman vapaa-ajan tukeminen
- päihteiden käyttämisen ja uusintarikollisuuden vähentäminen
- koulutusmotivaation nostaminen ja työmarkkina-aseman kehittäminen (koulutukseen ja työelämään kiinnittyminen).

Jatkumonäkökulma on löydettävissä. Projektissa laaditaan vankeuden loppuajaksi erillinen suunnitelma, jota tuetaan vankeusaikana säännöllisillä yksilötapaamisilla. Siviilissä jokaisella on mentori, joka tukee vankeusaikana tehdyn suunnitelman toteuttamisessa vähintään kolmen kuukauden ajan. Toisena tukena toimii palveluohjaaja, joka keskittyy erityisesti asumiseen, koulutukseen, toimeentuloon ja työn hankkimiseen liittyviin kysymyksiin.

Tarkastelen näiden kolmen projektin piirteitä yhteisesti. Kohderyhmänä ovat rikoksiin syyllistyneet ja voimakkaan syrjäytymisuhan alaiset nuoret. Rahoitus ja työvälineistö ovat työmarkkinanäkökulmaisista. Hankkeissa kehitetään tukihenkilö-mentori -menetelmiä. Interventiot ovat suhteellisen pitkäkestoisia ja kokonaisvaltaisia.

Mestari–Kisällihankkeen johtopäätöksissä on kiinnitetty huomiota asiakaskunnan tavoitettavuuden ja sitouttamisen problematiikkaan. Toiseksi painottuu ”epävirallisen” projektin ja virallistettujen organisaatioiden yhteistoiminta. Kolmanneksi nousee sitouttavan interventiovaiheen jälkeinen jatkotyöskentely ja sen resurssit. Neljäs painotus on osallistuvan tutkimusmenettelyn soveltaminen jo projektiaikaisena tukena.¹⁰⁷ Youth-Risen kohdalla todettiin, että kumppanuudet rajoittuivat lähinnä verkostonäkökulmaan. Erityi-

siä rakenteita jatkumoille ei kehittynyt. Asiakastyö todettiin haasteelliseksi, mikä ilmeni mm. hankkeeseen varatun työvoimapolitiittisen toimenpiderahoituksen alikäyttönä. Yleisesti merkittävin hankaluus liittyi päihdeproblematiikkaan. Ohjelmaan rekrytointi ja sitouttaminen osoittautuivat haasteelliseksi. Vain noin kolmannes infon saaneista osallistui ohjelmaan vankeusaikana ja osallistuneista merkittävä osa keskeytti. Pomo-projektissa liikkeellelähtö on ollut reipasta työntekijöiden rekrytoimisen, toimintaolosuhteiden järjestämisen ja projektin hankkeistamisen osalta. Asiakaskunnan rekrytointiin ja sitouttamiseen liittyviä haasteita tulee heti näkyviin.

Youth-Rise ja Pomo-hankkeissa on vankeudesta vapautteen ulottuva määritelmällinen jatkumonäkökulma, joka toteutetaan projektiin sidotun erityishenkilöpanoksen avulla. Institutionaalista näkökulmasta voidaan sanoa, että tämä rakenne on kovin projekti-sidonnainen ja haasteellinen ”juurrutettava”. On myös suhteellisen vaikea nähdä, mitä toimintaideoita voitaisiin levittää nykyisen toimintaseudun ulkopuolelle ilman erillishoitoa. Asiakkuuden ”vapaaehtoisuus” tarkoittaa, että organisaatioiden tasolla toimivia sitouttavia rakenteita ei siirtymävaiheeseen ole rakennettu. Työmarkkinatavoitteet on määritelty melko yleisellä tasolla.

5.5. BEHMO JA VALTAVIRTA

Behmo-projekti käynnistyi vuonna 2002 ja sen välittömäksi jatkohankkeeksi nähtävä Virkavalta-hanke vuonna 2005.¹⁰⁸ Vapautuvien vankien jatkumot on hankekokonaisuuden yksi osa. Rahoitus perustuu ESR (Equal) -ohjelmaan. Käytännöt keskittyivät kierrätyspalveluiden ympärille, mihin liittyi tavoite sosiaalisen yritystoiminnan kehittämistä.

Yksilöiden kannalta tavoitteena oli mm.

- tarjota osallistujalle mahdollisuus elämönhallintaresurssien ja itsemääräytymiskyvyn kehittämiseen sekä muiden asioiden kuntoon saattamiseen
- motivoida osallistuja yhteistyöhön ja oman elämäntilanteensa kartoittamiseen
- rakentaa osallistujan koko elämäntilanteen huomioiva henkilökohtainen toimintasuunnitelma eri tahojen yhteistyöllä
- helpottaa ja edistää osallistujien integroitumista yhteiskuntaan

Projektin/toimijoiden kannalta tavoitteena oli mm.

- kehittää viranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden yhteistyötä vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien aktivoimiseksi ja työllistämiseksi
- kolmannen sektorin toimijatahojen yhteistyön kehittäminen
- kolmannen sektorin osaamisen ja kokemusten hyödyntäminen
- kohderyhmän näkökulman esiin tuominen
- asioiden nostaminen yhteiskunnalliseen keskusteluun
- kierrätyskeskuksen toimintojen kehittäminen kohti sosiaalisen yrityksen mallia

Käytännön työstä vastasi kaksi projektiin palkattua ohjaajaa, jotka aloittivat työnsä elokuussa 2002. Projektin yhteistyötahot informoivat asiakkaitaan Behmo-projektista ja ilmoittivat kiinnostuneista projektin ohjaajille. Ohjaaja laati yhdessä osallistujan ja yhteistyökumppanien kanssa toimintasuunnitelman ja yhteistoimintasopimuksen, joka mahdollisti tietojen vaihtamisen eri yhteistyötahojen välillä.

Behmo-projektin alkuperäinen tavoite oli pyrkiä luomaan ns. aktivoivan ja sosiaalisen työllistämisen malli. Projektin ohjaajien kokemuksen mukaan kuitenkin projektiin van-

kilasta tulleilla ongelmat olivat kuitenkin niin monitahoiset, että ensisijaisena tavoitteena oli tukea heitä elämänhallintaresurssien palauttamisessa. Tavoitteena oli, että osallistujia voisi saada tarvitsemansa tuen moniammatillisesti normaalipalvelujen piiristä.

Vankilasta vapautuvien kohdalla palveluohjausmalli merkitsi käytännössä sitä, että vapautumisen edellytyksiä kartoitettiin yhteistyössä asiakkaan kanssa. Verkostojen luominen yhteistyötahoihin (kuten Kela ja työhallinto) pyrittiin aloittamaan ennen vapautumista. Vankilan opinto-ohjaajan ja työvoimatoimiston yhteistyönä alkoi vapautumiseen valmentava kurssi syksyllä 2003 Pyhäselän vankilassa. Projektin toimintamuotoihin liittyi myös vapautuvien vankien noutaminen vankilasta.

Projektissa havaittiin pian, että työttömyyttä ongelmana ei voi erottaa muista. Havaittiin välttämättömäksi kiinnittää erityistä huomioita päihdeongelmiin alkuaastattelusta lähtien. Toisaalta päihdeongelman taakse saattaa piiloutua joukko muita ongelmia. Tarvittiin huomattavan paljon tukea, ennen kuin henkilö kykeni itsenäisesti löytämään mahdollisuutensa palveluverkostoissa. Vuoden 2003 alussa kaupunki perusti asunnottomuustyöryhmän. Projekti saikin hankittua välivuokraussopimuksella tukiasuntoja sellaisille osallistujille, jotka eivät muuten olisi saaneet kaupungilta vuokra-asuntoa.

Behmo-projektista saatujen tietojen perusteella määrälliset tulokset eivät ole kovin rohkaisevia. On kohtuullisesti onnistuttu vankien ohjaamisessa erilaisiin työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin, mutta avoimelle sektorille työllistymisen tavoitteella mitattuna menestys on vähäistä. Perussyinä tuloksiin projektin oma raportointi näkee asiakaskohderyhmän vaikeat päihdeongelmat sekä motivaation puuttumisen. Projektissa oli mukana kaikkiaan 27 osallistujaa, joista 21 erilaisissa työvoimahallinnon toimenpiteissä: kolme kuntouttavassa työtoiminnassa, neljä työelämävalmennuksessa, neljä työharjoittelussa, neljä yhdistelmätukityössä, kaksi työkokeilussa, kaksi ammatillisessa koulutuksessa ja kaksi eläkeselvittelyissä.

Valtavirta-hankkeen tavoitteena on Behmo-projektissa kehitettyjen toimintamallien valtavirtaistaminen siten, että levitetään ja juurrutetaan palveluohjauksen toimintakäytäntöjä. Vankilayhteistyö keskittyy ennen kaikkea Pyhäselän vankilaan. Perusmallina on käynnistää yhteinen suunnittelu noin kolmesta kuuteen kuukautta ennen vapautumista. Suunnittelua toteutetaan ensisijaisesti yhteistyössä vangin ja hänen kotikuntansa sosiaalityöntekijöiden kanssa, mihin liitetään työvoimahallinnon mukanaolo. Vapautuvat vangit ohjataan keskitetysti Joensuun työvoiman palvelukeskuksen asiakkaiksi. Toinen jatkumoyhteistyön kannalta mielenkiintoinen tieto liittyy Joensuun seudun työvoimatoimiston kaksi kertaa vuodessa vankilassa järjestämään työnhakukoulutukseen. Mallissa ei kuitenkaan ole esimerkiksi Kuva-mallin kaltaista rakenteellista jatkuvuutta, vaan pyritään yksilöllisesti perusteltujen etenemispolkujen luomiseen.

Behmo-projektin kuluessa tavoitteita on palvelutarvenäkökulmasta hilattu voimakkaasti ”aktivoivan ja sosiaalisen työllistämisen mallin” kehittämistä yleisen elämänhallinnan ja erityisesti päihdekuntoutuksen tavoitteiden suuntaan. Voidaan arvioida sisällöllisten toimintojen olevan melko vahvasti projektityövoiman varassa, mutta toisaalta mallissa on kiinnitetty tavallista enemmän huomiota normaalipalveluihin integroimisen kysymyksiin. Samalla on saatu edistettyä varsinaiseen hankkeeseen sisältymättömiä yhteistoimintoja kuten vankilassa järjestettävät työnhakukoulutukset. Muualle maahan mallit eivät ole levittäytyneet.

5.6. YLEISTYKSIÄ KOKEMUKSISTA

Millainen jatkumonäkökulma on ollut tyypillinen työmarkkinalähtöisissä, vapautuviin vankeihin kohdistuneissa hankkeissa? Voidaan yleisesti todeta, että Kuvan kaltaista painavaa ja vaativaa jatkumotavoitetta ei ole ollut missään muussa ohjelmassa. Jatkumot määritellään asiakasprosessin tasolla. Kuvassa lähtökohtana on jatkaa heti vapautumisen jälkeen ”siitä, mihin vankeusaikana jäätiin”. Muiden hankkeiden jatkumonäkökulmat voidaan jakaa kahteen perusluokkaan:

- 1) Vankeusaikainen vapautumissuunnitelma vangin, hanketyöntekijän ja mahdollisesti muun verkoston välillä (Duuni, Nep 2000, Youth-Rise, Pomo, Behmo, Valtavirta)
- 2) Vankeusaikana toteutettu koulutus tai kuntoutusjakso pyritään ennen vapautumista tehtävän suunnitelman avulla sitomaan toimenpiteeseen vapautumisen jälkeen (Valtti, Duuni, Nep 2000).

Kysymystä työmarkkinanäkökulman käyttökelpoisuudesta vapautuviin vankeihin kohdistuvien toimintojen keskeisimpänä määrittäjänä kannattaa tässä kohdassa tarkastella. Voidaan nimittäin yleistää väite, että kaikissa hankkeissa alkuperäiset projektimääritykset ovat painottaneet työllistymistavoitteita enemmän kuin mihin toteutettu käytäntö on antanut aihetta. Yleensä jo projektia toteutettaessa on havaittu, että alkuperäisiä työllistymistavoitteita ei saavuteta. Epäsuhta alkuperäisten tavoitteiden ja onnistumisten välillä on ollut hyvin merkittävä. Niinpä hankkeissa on tyydytty tavoittelemaan ennemminkin valmiuksien kehittymistä kuin välitöntä työllistymistä.

Näissä malleissa on tullut esille myös yleinen epäsuhta suunniteltujen ja toteutuneiden osallistujamäärien välillä. Projektit ovat nähdäkseni poikkeuksetta kärsineet osallistujavajauksesta. Osallistujamääriin liittyneet tavoitteet vaikuttavatkin melko ylimitoitetuilta. Voidaan perustellusti arvioida, että takaa löytyy syvällinen rakenneongelma.

Minkälainen organisatorinen perusta on näille malleille ominainen? Kaikki toimintamallit ovat projekteja. Projektin hallinta jakautuu siten, että vankeinhoito hallinnoi Nep 2000 -projektia, kriminaalihuolto Youth-Rise- ja Pomo-hankkeita sekä Valtti-projektia, työtoimintaa järjestävä yhdistys Behmo- ja Valtavirtahankkeita ja päihdealan yhdistys Duuni-projektia. Voidaan siis sanoa, että intressi työmarkkinanäkökulmaiseen toimintamalliin saattaa löytyä eri tahoilta. Tärkeä erityisnäkökulma on kenties siinä, että kuntajärjestelmä ei ole toiminut aktiivisimpana osapuolena. Tästä poikkeuksena on Helsingin Kuva-malli.

Edellinen huomio epäilemättä liittyy myös kaikkein tärkeimpään kysymykseen. Onko hanke onnistunut vakiinnuttamaan toimintansa alueellaan tai peräti levittämään toimintatavoitteen? Mallin levittämistavoite ei ole onnistunut yhdessäkään hankkeessa. On hankalampaa määritellä sitä, milloin voidaan sanoa toimintamallin elävän rakenteissa. Voidaan kuitenkin todeta, että suoraan alkuperäisen mallin mukaisia toimintarakenteita ei juuri ole jäänyt elämään. Toki tietyt opit ja työmallit elävät myöhemmissä toimintarakenteissa (Valtti, Nep 2000, Duuni) tai on syntynyt jatkohanke (Youth-Rise, Behmo). Voidaan silti sanoa, että levittäytymiskelpoista, työmarkkinatavoitteista jatkumomallia ei tähän mennessä ole pystytty kehittämään.

6. MUITA JATKUMOMALLEJA

Kuva-mallit ja edellisessä luvussa käsitellyt muut työmarkkinanäkökulmaiset kokeilut lähtevät liikkeelle perinteen katkeamisesta. Työn näkökulma on tavallaan aina ollut mukana vankeuteen liittyvässä ajattelussa. Muista tarveperusteista lähtevät toimintaideat ponnistavat puhtaammalta pöydältä.

Tarkastelen näitä jatkumoidoita neljässä pääluokassa: päihdekysymykseen painottavat jatkumo-rakenteet, sosiaalisen elämänhallinnan kysymyksiin liittyvät jatkumot, kriminaalihuollon valvontatyötä kehittäneet hankkeet sekä vertaistukitoiminta. Näiden mallien tarkastelun keskeinen peruste on taustaperspektiivin luomisessa ja ”työhönkuntoutuksen” asemoinnissa.

6.1. PÄIHDEKUNTOUTUSJATKUMOT

Päihdekuntoutukseen liittyvä tarkastelu on perusteltua jakaa kahteen luokkaan. Käsittelem ensin nykyisessä lainsäädännössä esiintyvää vapautumisjatkumon määrittelyä ja sen käytännön toteuttamista. Tällöin puhutaan 1999 voimaan tulleen lakiuudistuksen mukaisesta vankeinhoidon ja muiden toimijoiden yhteistyöstä vapautuvien vankien päihdekuntoutuksessa. Puhutaan sijoittamisesta ulkopuoliseen laitokseen. Toimintaidea säilyttää asemansa myös 1.10.2006 voimaan astuvan lainsäädännön puitteissa. Tämän jälkeen käsittelem erillisiä, hankkeen tai ohjelman muotoisia toimintamalleja, joita on viimeisten reilun kymmenen vuoden aikana kokeiltu. Esittelyt on nähtävä esimerkinomaisina hahmotelmina, joiden tarkoitus on tuoda näkyviin jatkumoajattelun kirjo. Varsinaista sisältöä tai ajankohtaista tilannetta ei ole tässä mahdollista esitellä.

Sijoittaminen ulkopuoliseen laitokseen

Vankeinhoitolaitoksen kuvauksen mukaan päihdekuntoutukseen sitoutunut ja siinä edennyt vanki voidaan sijoittaa tietyin edellytyksin määrääjäksi rangaistuslaitoksen ulkopuolelle päihdehuollon laitokseen.¹⁰⁹ Sijoittaminen pyritään tekemään yhteistyössä vangin kotikunnan kanssa ja ajoittamaan niin, että vangin vapautuessa kuntoutus voisi jatkua laitoksessa. Vanki osallistuu päihdehuoltoon tai muuhun hänen selviytymismahdollisuuksiaan parantavaan tavoitteelliseen toimintaan.

Kaiken kaikkiaan toimintamalli on vakiintunut uomiinsa, joissa toiminta jakautuu kahteen sijoitusten luokkaan. Noin puolet sijoituksista on toteutettu Silta-Valmennusyhdistyksessä Tampereella ja loput jakautuvat yksittäisiin päihdehuoltopaikkoihin eri puolilla maata. Ulkopuoliseen laitokseen on sijoitettu vuoden aikana yleensä noin 40 vankia. Noin puolet vapautuvista on jatkanut hoidossa vapautuessaan. Vankeuden aikana kaikki rahoitusvaihtoehdot ovat mahdollisia: vankeinhoidon rahoitus, vangin kotikunnan rahoitus ja kustannusten jakaminen. Hyvin merkittävä toimintamallin kehittämistä määrittävä seikka on siinä, että vankeinhoidon rahoitus toteutuu Rikosseuraamusviraston erityismäärärahan puitteissa. Vankeinhoidon ohjeistuksen mukaan rahoitus myönnetään silloin, jos rahoitusta ei voida muilla tavoilla järjestää. Tämä aiheuttaa käytännössä tietynlaisen solmutilan, josta on usein työlästä edetä toimintaan.

Sijoitusprosessi on koettu usein hankalaksi. Perusrahoitus on vahvistettava vuosittain ja sijoitukset täytyy päättää yksittäin. Ulkopuolista sijoittamista toteuttavien toimijoiden lähtökohdat ovat suhteellisen vaihtelevia. Voidaan yleistää yhteiseksi piirteeksi yhteisö-

menetelmien soveltaminen. Osa toimii kuntaperustalla, osa kuntayhtymäperustalla, osa valtakunnallisen asiakaspohjan perustalta.

Silta-Valmennusyhdistys

Silta-Valmennusyhdistys on Tampereella toimiva kuntoutuksen, koulutuksen ja työelämään ohjauksen monipalvelukeskus. Yhdistys toimii sosiaalisen työllistämisen toimialalla.

Silta-Valmennusyhdistyksen nykyinen toimintakonsepti on kattaa erilaisia toimintamuotoja, mutta yhdistyksen historiallinen tausta on kriminaalihuollossa. Kriminaalihuoltoyhdistyksen Tampereen toimintakeskus oli Suomen ainoa lainrikkajien erityisopetukseen keskittynyt toimintayksikkö. Yhdistyksen erityinen panostus lainrikkajiin kohderyhmänä on liittynyt osittain juuri vankeinhoitolaitoksen kanssa sovittuun ulkopuolisen sijoittamisen toimintaan. Kuntoutukseen hakeutuminen edellyttää rangaistuslaitoksen arviota kuntoutustarpeesta. Kuntoutuksen tavoiteaika on kuusi kuukautta. Toiminta nivoutuu psykososiaalisen kuntoutuksen ja valmennuksen palveluihin, joissa on muita samantyyppisiä kohderyhmiä. Lähtökohtana on elämänhallintataitojen ja sosiaalisen toimintakyvyn lisääminen. Jatkumoperuste ei ole määritelmällinen edellytys, mutta kylläkin sekä vankeinhoidon että palveluntuottajan selkeä yhteinen tavoite. Vankeinhoitolaitos maksaa käytännössä kaikki Silta-Valmennuksessa toteutetut vankien sijoitukset.¹¹⁰

Tessio-Backa

Ulkopuoliseen hoitolaitokseen sijoittamisen osalta Jyväskylän katulähetys ry:n Tessio-Backa on usein ollut Silta-valmennuksen jälkeen yleisin sijoituspaikka. Tessio-Backassa vankilasta vapautuvien, riippuvuusongelmista kärsivien vankien ja laitostaustaisten henkilöiden kuntoutus on keskeisintä toimintasisältöä ja erityisosaamisen alue. Toiminta perustuu yhteisöllisyyden periaatteisiin. Toiminnassa vaikuttaa myös ratkaisu- ja voimavara- lähtöinen sekä kognitiivinen näkökulma. Tessio-Backassa on korostettu vapautumiseen liittyvän jatkumon toteuttamista. Tavoite on, että vapautuvat jatkavat kuntoutusta kotikunnan maksusitoumuksen avulla.

Mikkeli-Yhteisö

Mikkeli-Yhteisö on Vapaan alkoholihuollon Kannatusyhdistys ry:n ylläpitämä hoitolaitos. Se edustaa pitkäkestoista yhteisöhoitoa ja -kasvatusta. Mikkeli-yhteisön toiminta on valtakunnallista ja sen lähtökohtana on mahdollisimman lääkkeetön toiminta.

Kankaanpään A-koti

Kankaanpään A-koti on Vapaan Alkoholihuollon Kannatusyhdistys ry:n ylläpitämä päihdekuntoutuslaitos. Laitoksessa pidempiaikainen, noin puolen vuoden – vuoden pituinen kuntoutus perustuu yhteisökasvatuksellisiin periaatteisiin.

Kiviharjun kuntoutumisklinikka

Oulun kaupungin päihdeyksikön Kiviharjun kuntoutumisklinikalla kuntoutushoito toimii kiinteällä ryhmäperiaatteella. Hoitajaksot ovat neljän viikon mittaisia. Keskeisiä työmuotoja hoidossa ovat ryhmäistunnot, yksilökeskustelut, terveyden kohentaminen, tietoa jatkavat luennot, toiminnalliset ryhmät ja jatkohoidon suunnittelu.

Mainiemen kuntoutumiskeskus

Hämeen päihdehuollon kuntayhtymän jäsenkuntien omistama päihdehuollon erityispalveluyksikkö Mainiemen kuntoutumiskeskus sijaitsee Lammilla. Kuntoutumiskeskuksen tarjonta sisältää katkaisuhoidosta pitempiaikaiseen kuntoutukseen sekä asiakkaan tarpeiden mukaisesta työkokeilusta tukiasumiseen. Sen kuntoutustoiminta perustuu yhteisöhoidon periaatteisiin.

Pyhänsivun Kan-hoitokoti

Kristillisen alkoholisti- ja narkomaanityö ry:n (KAN) ylläpitämä Pyhänsivun Kan-hoitokoti on päihdeongelmaisille miehille tarkoitettu hoitoyhteisö. Hoidon jälkeen Kan-hoitokodista asiakkaat pyritään ohjaamaan tuen piiriin.

Ridasjärven päihdehoitokeskus

Ridasjärven päihdehoitokeskus on Uudenmaan päihdehuollon kuntayhtymän ylläpitämä hoitolaitos alkoholi-, huume- ja lääkeriippuvaisille. Sen perushoitoa täydentävät psyykinen, sosiaalinen ja ammatillinen kuntouttaminen.

Tervalammen kartanon kuntoutuskeskus

Tervalammen kartanon kuntoutuskeskus on Helsingin kaupungin ylläpitämä päihdehuollon kuntoutuskeskus, jossa käytetään erilaisia kuntoutusohjelmia mm. yhteisökuntoutusta.

Tuustaipaleen kuntoutumiskeskus

Itä-Suomen päihdehuollon kuntayhtymä ylläpitää Tuustaipaleen kuntoutumiskeskusta. Hoitoyksikössä on kaksi miesten osastoa, naisten ja perheiden osasto, huumausaineiden käyttäjien osasto ja yhteisökoti. Keskuksessa järjestetään työtoimintaa ja toimintaterapiaa.

Kisko-yhteisöhoito

Vankeinhoidon ja Kalliolan klinikoiden yhteistyönä toteutettu Kisko-yhteisöhoito on ohjelmakokonaisuus, joka jakautuu kolmeen vaiheeseen, joista kaksi ensimmäistä voidaan toteuttaa vankeusaikana. Ohjelma voidaan nähdä selkeästi jatkumona.

I. Vaihe: Keravan ja Pelson vankilat. Päihderiippuvainen henkilö voi hakeutua hoitoon mistä tahansa vankilasta. Hoitoon pääsyn edellytyksenä on sitoutuminen hoito-ohjelman periaatteisiin sekä pitkä jäljellä oleva rangaistusaika (1–2 vuotta). Ensimmäisen vaiheen kesto on kuusi kuukautta. Ohjelmaa edeltävä katkaisuhoido voidaan toteuttaa esimerkiksi vankisairaalaissa, mutta yhteisöhoitoa varten tarvitaan oma suljettu asuinosa. Koko hoitojatkumo on lääkkeitön. Hoito sisältää hoitoryhmiä, luentoja, omaehtoista työskentelyä, jatkohoitoryhmiin (AA/NA) tutustumisen ja toipumisohjelmaan kiinnittymisen.

II. Vaihe: Helsingin työsiirtola ja Kestilän avovankilaosasto. Toinen vaihe kestää 6 kuukautta ja se sisältää yhteisöhoitoa. Menetelmänä käytetään muutoskeskeistä ryhmätyöskentelyä, kirjallisia tehtäviä, luentoja ja yksilökeskusteluja. Palkallinen työnteko on jakson oleellinen osa.

III Vaihe: Vapautumisen jälkeen hoitoa jatketaan Kalliolan Klinikoiden jatkohoitoyksikössä tai yksilöllisesti rakennettuna kotipaikkakunnalla. Vaihe sisältää suunnitelmallisen siirtymisen yhteisöstä itsenäiseen omaehtoiseen elämään. Tavoitteina on järjestää toimeentulo-, työ-, opiskelu- ja asuntoasiat sekä jatkaa muutostyötä omaehtoisessa toipumisohjelmassa.

Kalterit taakse®

1990-luvun lopulla toiminut vankeinhoidon päihdehuoltoa kehittänyt VP-projekti jätti jälkeensä mm. Kalterit taakse® -toimintamallin, jonka eri sovelluksissa on kehitetty vapautumiseen liittyvää jatkumoajattelua päihdekuntoutuksessa. Järvenpään sosiaalisairaalan ja vankeinhoidon yhteistyönä kehitetty hoito-ohjelma on antanut perusteet mm. Keravan vankilan ohjelmalle.

Yhteisöhoidollinen jatkokuntoutus ja vapautteen valmennus

Keravan vankilassa toteutetaan Yhteisöhoidollinen jatkokuntoutus ja vapautteen valmennus -ohjelmaa, jonka kohderyhmä koostuu alle 25-vuotiaista päihdeongelmallisista. Ohjelman tavoitteena on kokeilla päihteettömyyttä ja selvittää elämäntilannetta. Sen kesto on neljästä kuukaudesta vuoteen. Ohjelmassa yhdistetään Kalterit taakse -ohjelmaan muita kognitiivisen käyttäytymisterapian metodeja. Tavoitteena on luoda hoitojatkumo siviiliin.

Kalterit taakse®-jatkojakso

Lounais-Suomen vankilan Kalterit taakse® -jatkojakso keskittyy jatkokuntoutusmahdollisuuksien etsimiseen vankeudesta vapautuville. Sen perustana on kognitiivinen lähestymistapa. Ohjelman teemoina ovat päihderiippuvuus ja sen seuraukset, epäsosiaalisen elämäntavan ilmenemismuodot, riskitilanteiden analysointi ja erilaiset harjoitukset. Ohjelmaan osallistuvat opettelevat ohjelman aikana ongelmanratkaisutaitoja, arkielämän selviytymistaitoja, riskitilanteiden hallintakeinoja sekä suunniteltua ajan käyttöä. Lisäksi ohjelmassa kehitetään heidän seuraamusajattelua ja sosiaalista tukiverkkoa. Kuntoutusjakson jälkeen heille pyritään järjestämään jatkokuntoutuspaikka.

Helsingin vankilan ohjelmat

Helsingin vankilan päihteettömän osaston kuntoutusohjelma

Helsingin vankilan päihteettömän osaston kuntoutusohjelmassa annetaan tukea päihdeongelman hoitoon ja se toteutetaan päihteettömässä ympäristössä. Ohjelmaan valitaan vankeja, joilla on vankeusaikaa vähintään neljä kuukautta ja enintään vuosi. Kuntoutusohjelman tavoitteena on antaa valmiuksia siviilielämää varten, mahdollisuuden löytää uusia keinoja parempaan elämänhallintaan ja tietoa päihderiippuvuudesta. Siinä on pääosin kognitiivinen ja ratkaisukeskeinen viitekehys.

Helsingin vankilan päihteettömän tukiosaston ohjelma

Helsingin vankilan päihteettömän tukiosaston ohjelmassa annetaan valmiuksia siviilielämää varten sekä tietoa päihderiippuvuudesta. Ohjelmaan voivat hakea vangit, joilla on vankeusaikaa vähintään kaksi kuukautta ja enintään vuosi. Osasto on eristetty muusta vankilasta. Ohjelma sisältää ohjattua kuntoutustoimintaa neljä tuntia viikossa ja työtä

omana ryhmänä puusepänverstaalla neljänä päivänä viikossa. Ohjelman lähityöntekijä on työmestari. Päähteettömällä tukiosastolla on omat vartijat.

Selvä-elämä se -kurssi

Kylmäkosken vankilassa järjestetään Selvä-elämä se -kursseja päihdeongelmallisille vankeusvangeille noin 6–12 kuukautta ennen heidän vapautumistaan. Kurssin tavoitteena on hoitojatkumon luominen. Sen taustalla on kognitiivinen käyttäytymisterapia ja ratkaisukeskeisyys.

Vapautuvien naisvankien kurssi

Vapautuvien naisvankien kursseja järjestetään Vanajan avovankilaosastolla. Kurssin kesto on neljä kuukautta, ja se sisältää 20 viikoittaisia toimintatunteja. Kurssi on tarkoitettu naisvangeille, jotka ovat motivoituneita käsittelemään päihteiden käyttöään ja suunnittelemaan vapautumistaan. Ryhmämuotoinen päihdetyöskentely perustuu kognitiiviseen päihdeterapiaan ja se sisältää neljä pääjaksoa: motivointijakson, retkahduksen estämisen, elämänhallintajakson ja vapautumista käsittelevä jakson.

Vapauteen valmentavat kurssit

Vapauteen valmentavia kursseja järjestetään Riihimäen, Konnunsuon ja Sulkavan vankiloissa. Ne kestävät noin kuusi viikkoa. Kurssit ovat päihdekuntoutuspainotteisia vapauteen valmennuksia, joissa opetellaan myös arkielämän taitoja. Kurssit voivat sisältää jonkin päihdeohjelman läpikäynnin tai päihdeinfon.

Vapauteen valmentavia ohjelmia avovankiloissa

Vapauteen valmentava ohjelma

Ylitornion avovankilaosastolla järjestetään vapautumista lähestyville vangeille suunnattua Vapauteen valmentavaa ohjelmaa, johon liitetään motivoivia haastatteluja ja verkostotyötä. Ohjelma sisältää siviilielämän suunnittelu-osiossa ohjausta mm. asunnon, työ- tai koulutuspaikan hankkimisessa, työn hakemisessa tai toimeentuloasioissa.

Juuan avovankilaosaston vapauteen valmentava ohjelma

Juuan avovankilaosaston vapauteen valmentavassa ohjelmassa tavoitteena on päihderiippuvuuden tiedostaminen ja muutosmotivaation herättäminen, elämänhallintataitojen kehittäminen sekä yksilöllisen jatkohoitosuunnitelman ja tukiverkoston rakentaminen.

Elämäni purjehdus

Elämäni purjehdus -ohjelmaan valitaan vankeja Vankisairaalan päihdehoitojaksolta. Ohjelman tavoitteita ovat päihderiippuvuuden työstäminen sekä yksilöllisen jatkohoitosuunnitelman ja tukiverkoston rakentaminen. Se kestää 4–6 kuukautta, ja sen aikana tutustutaan päihdekuntoutuksen avo- ja laitoshoitopaikkoihin ja sosiaalista kuntoutusta tukeviin kohteisiin.¹¹¹

6.2. SOSIAALISEN KUNTOUKSEN JATKUMOT JA PALVELUOHJAUS

Tässä osiossa sovelletaan alajaottelua, jossa ensin esitellään konkreettisen, ”fyysisen” asumisjatkumon tarjoavat ohjelmat, seuraavaksi lähinnä palveluohjauksen käsitteen alle sopivat toimintamallit ja lopuksi muut. Viimeinen ryhmä sisältää vankilasta vapautumisen valmistelun ja verkostojen kehittämisen toimintamalleja. Vankilasta vapautuvien asumisen problematiikkaan liittyvät mallit on sisällytetty sosiaalisen kuntoutuksen jatku-moihin, silloin kun painotus on todella enemmän itse asumisessa eikä korosta erityisen voimakkaasti päihdekuntoutuksen näkökulmaa.¹¹²

6.2.1. Asumisen tuki

Asumispalvelut

Kriminaalihuollon tukisäätiön (Krits) Vapautuvan tukiohjelman laajin kokonaisuus on asumisen tukikokeilu vaikeimmalle kohderyhmälle, Tukiasuntojen hankinta vankilasta vapautuville 2004–2006. Kokonaisuuteen sisältyy asuntojen hankintaa pääkaupunkiseudulta sekä asumisen tuen jatkumonäkökulmaisen tuen kehittämistä. Tukipalveluiden kehittäminen liittyy yhden naisille ja yhden miehille suunnatun välittömästi vapautumisen jälkeiseen asumiseen tarkoitettun asumisyhteisön sekä yksittäisten asuntojen asukkaiden tukemista.

Hanke on määritelmällisesti jatkumotavoitteinen ja siinä polku asumiseen alkaa jo vanke-usaikana. Tavoitteena on vaiheittainen eteneminen tuetusta asumisesta omaan asuntoon. Asumispalvelu edellyttää asiakkailta sitoumusta asumisen tukipalvelusuunnitelmaan, päihdeettömyyteen sekä tarpeenmukaisiin tukipalveluihin.

Hankkeessa on kolme asumisohjaajaa, jotka vastaavat asiakastyön ja tukipalveluiden suunnittelusta sekä toteuttamisesta. Yksilöllisten palveluiden ohella hankkeessa koros-tuu viranomaisverkostoja rakentava työ ja muiden yhteistyötahojen kanssa toteutettavien palveluiden koordinaatio. Tavoitteena on, että ennen vapautumista vangilla on selvillä tukiasunto, vuokranmaksuun ja toimeentuloon liittyvät ratkaisut sekä tarpeenmukaiset hoitokontaktit.

Entisen elämän vanki

Oulun seudulla toteutettiin Entisen elämän vanki -projekti vuosina 2003–2004. Sitä hal-linnoi Merimajakka ry.¹¹³ Jatkumonäkökulmasta tarkasteltuna malli on rajatapaus, sillä siinä konkreettisin toimintaosuus käynnistyi vasta vankilasta vapautumisen jälkeen. Pro-jektin asiakas kävi vankilasta vapauduttuaan kuukauden arviointijakson laituskuntoutus-yksikkö Poijussa. Tämän jälkeen hän siirtyi avohoitoon tuettuun asumispalveluyksikköön Luotsiin. Asumisen tuki, työharjoittelu ja esimerkiksi oppisopimuskoulutus liittyivät oh-jelmaan. Projekti jäi varsin pienimuotoiseksi ja mukana oli viisi vapautunutta.

Mallissa korostettiin jatkumonäkökulman merkitystä yksilöllisessä arvioinnissa. Hank-keessa todettiin, että yhteiskunnalliset odotukset vapautuneiden vankien mahdollisuuk-sista palata työelämään olivat usein epärealistisen korkeita. Työharjoittelun mahdollisuus kuitenkin nähtiin vapautuneiden keskuudessa myönteisesti ja päihdeettömyyttä pyrittiin tukemaan mm. intervalli-jaksojen, katkaisujaksojen ja varhaisen puuttumisen menetelmi-en avulla. Tekemisen ja mielekkään toiminnan avulla rakennettiin asiakkaille päivärytmiä

ja konkretisoitiin arkirytmää.

Yleisesti todettiin, että vankilassa vielä erittäin motivoitunut vanki saattoi menettää vapautuessaan kiinnostuksen hoitaa päihdeongelmaa. Keskeisiksi epäonnistumisten syiksi todettiin sosiaaliset suhteet ja päihteiden käyttämisen suhteet kaveripiiriin. Suurin haaste asiakkaalle oli päästä eroon kuntoutumisen kannalta haitallisista sosiaalisista yhteyksistä. Vanhoista tuttavuuksista luopuminen on vaikea prosessi. Hankkeessa havaittiin myös rakenteellisia ongelmia, sillä kuntien sosiaalityöhön sidottujen maksusitoumusten saaminen oli hankalaa. Projektin alhainen osallistujamäärä johtuikin merkittävältä osalta siitä, että kuntoutusjatkumon mahdollistavia maksusitoumuksia ei saatu. Keskustelua herätti vapautuvien vankien asiakaskohderyhmä suhteessa muihin asiakasryhmiin.

6.2.2. Palveluohjaus

WOP – Work Out Project

WOP on vuonna 2001 käynnistynyt Keravan vankilan hallinnoima ESR-rahoitteinen projekti, jonka laajennettu toimintamuoto sai jatkorahoituksen vuosille 2004–2006.¹¹⁴ Erityisesti projektin jälkimmäinen jakso on kiinnostava vapautuvien vankien sosiaalisen kuntoutumisen jatkumorakenteena. Projektin tavoitteena on myös kehittää vapautumisvalmennuksen ja vapautuvien tuen keinovalikoimia. Vankeusaikana verkostotyönä tuotettu realistinen, elämänhallinnan kokonaisvaltaisiin edellytyksiin sekä koulutus- ja työnsaantimahdollisuuksiin keskittyvä suunnitelma toteutetaan vapaudessa annettavan tuen avulla. Kohderyhmä koostuu alle 26-vuotiaista pääkaupunkiseudun vangeista.

Ensimmäisellä projektikaudella 2001–2003 havaittiin ongelmaksi se, että asioiden sujussa vankeusaikana hyvin, vapautumisen jälkeen ja ehkä jo vankilomilla syntyi ongelmia. Jatkumoajattelu ei ollut riittävää. Palkattiin projektityöntekijä, joka toimii osan työajasta vankeja valmistelemissä toiminnoissa vankilassa ja osittain tukee vapaudessa vapautuneita. Tällöin toimintamuotoon liittyi samalla ammatillisen tukihenkilötoiminnan piirteitä, palveluohjausta, asumisohjausta, perhetyötä ja ehdonalaisvalvontaa. Pääasiallinen toimintamuoto on tiiviisti järjestetyt tapaamiset erityisesti vapautumisen jälkeisinä kuukautena ensimmäisenä kuukautena. Kaikki ohjelmassa vapautuneet sitoutuvat ehdonalaisen vapauden valvontaan, jonka toteuttaa vapaudessa toimiva projektityöntekijä.

Projektissa havaittuja haasteita ovat kiinnittymisen ja yleensä pitkäjännitteisen työskentelyn edellyttäminen. Ennen kaikkea käsitykset omista kyvyistä ja mahdollisuuksista ovat usein nuorilla vangeilla ylioptimistisia. Keskeinen rakenteellinen haaste on muokata yhtenäinen vankeudessa ja vapaudessa työskentelyyn perustuva työnkuva sekä tällaisen työmallin sijoittaminen perusrakenteisiin.

Polku-projekti

Polku-projektin taustalla voidaan nähdä vankeinhoidon päihdetyön kehittämishankkeen (VP-projekti) ja Tyynelän kuntoutus- ja kehittämiskeskuksen suunnitelman. Sisällöllisesti hanke piti sisällään kolme eri kehittämiskohdetta: 1) jatkokuntoutuspolkujen kehittäminen, 2) koulutus- ja työllisyyspolkujen kehittäminen sekä 3) verkosto- ja tukiasumisen työryhmätoiminnan kehittäminen.

Polku-projekti käynnistyi ensimmäisenä vuonna 2001 Konnunsuon vankilassa, jossa koh-

deryhmänä oli Imatralle ja Lappeenrantaan vapautuvat vangit. Vuonna 2002 käynnistyi Naarajärven vankilan osahanke, jossa kohderyhmä koostuu Mikkeli–Jyväskylä -akselilta kotoisin olevista vangeista ja samana vuonna Sukevan vankilan hanke, jossa kohteena olivat Kuopio–Iisalmi -linjan vangit. Kotikuntalähtöisen jatkumoprosessin kehittäminen oli ohjelman määritelmällinen osa.

Tavoitteena oli rakentaa yksilöllisiä, verkostotyöllä tuettuja selviytymispolkuja vankeudesta siviiliin. Painotus oli vankeinhoidon ja siviiliviranomaisten välisten toimintamallien kehittämisessä.

On voitu todeta, että vankien rekrytoiminen mukaan ei ole helppoa. Vain pieni osa vangeista, joille hankkeesta informoitiin, osallistui projektiin. Vankien kotikunnan määrittelyissä ja vankilasijoittelun yleisissä käytännöissä oli tekijöitä, jotka vaikeuttivat rekrytoimista. Vankiloiden ja muiden toimijoiden välille onnistuttiin tuottamaan jonkin verran pysyvämpiä malleja. Hankkeen toimintamallin avain oli kuitenkin projektityöntekijä, jollaisia ei ole palkattu projektin jälkeen.

Palveluohjausta verkossa – Pave

Kriminaalihuollon tukisäätiön hallinnoimassa Vapautuvan tuki -ohjelmakokonaisuudessa Tampereella toteutettava Palveluohjausta verkossa -projekti (Pave) on kansalaisjärjestöjen ja viranomaisyhteistyön palveluohjausmalli. Kohderyhmä muodostuu vapautuvista tamperelaisista vangeista. Projektin toimintakausi on kevästä 2004 vuoden 2006 loppuun ja se toimii tiiviissä yhteistyössä Silta-Valmennusyhdistys ry:n kanssa. Yhteistyökumppaneista keskeisiä ovat olleet Kylmäkosken vankila, Kriminaalihuollon Tampereen aluetoimisto, Tampereen sosiaalitoimi, Kris-Tampere sekä YRE-Tampere.

Pave-hankkeen työstämä tamperelainen palveluohjausmalli kehitetään pitkälti käytännön asiakastyön kautta. Projektin muina tavoitteina on kartoittaa lainrikkajille soveltuvan palvelutarjonnan puutteita sekä rakentaa järjestötoimijoista koostuva paikallinen palveluverkosto.

Paven toiminnassa on mallinnettu jatkumonäkökulma. Asiakassuhde käynnistyy Vapari-kurssien muodossa. Kurssipäivillä on eri teemoja (velkajärjestelyt, asuminen, työllisyys jne.) ja teeman mukaan kutsuttuja asiantuntijavieraita. Kriminaalihuoltolaitoksen valvontaan määrättyjen kohdalla valvoja koordinoi jatkotoimintaa, mutta muilla yhdyshenkilönä toimii palveluohjaaja. Lisäksi vapautuville pyritään järjestämään tukihenkilösuhde.

Palveluohjausta nuorille – Panu

Kriminaalihuollon tukisäätiön (Krits) hallinnoima Palveluohjausta nuorille -projekti (Panu) on alle 26-vuotiaille nuorille helsinkiläisille lainrikkajille kohdistettu palveluohjauskokeilu, jonka rahoittaja on Helsingin kaupungin sosiaalilautakunta. Hanke käynnistyi syksyllä 2004. Projektin tarkoituksena on selvittää yksilöllisen palveluohjauksen merkitystä vankilasta vapautuvan nuoren yhteiskuntaan sijoittumisessa ja rikoksettoman elämän edellytysten luomisessa. Projektissa selvitetään palvelujärjestelmän paremman hyödyntämisen mahdollisuuksia. Palveluohjauksen toteuttavat kaksi osa-aikaista työntekijää.

Panussa asiakastyön perustana on kuntoutussuunnitelma, joka luodaan vankeusaikana toteutettavan kuntoutustarpeen kartoituksen avulla. Vangin vapautuessa palveluohjaaja

toimii ammattitukihenkilönä, joka ottaa vapautuneen vastaan, käynnistää suunnitelman mukaiset toiminnot ja ohjaa käytännönläheisellä otteella palveluiden piiriin.

Perheiden tuki -projekti

Perheiden tukipalvelut on tarkoitettu vankilasta vapautuville, kuntoutukseen ja päihdetömyyteen sitoutuneille henkilöille ja heidän perheilleen. Projekti on osa Kriminaalihuollon tukisäätiön vapautuvan tuki -hankekokonaisuutta vuosina 2005–2006. Projektissa on kolme tavoitetta:

1. Rakentaa vankeudesta vapauteen ulottuvaa perhetyön polkua
2. Kehittää sisällöllisesti perhe- ja parisuhdeleirejä
3. Luoda koulutus- ja tiedotuspaketti perhetyötä tekevien toimijoiden käyttöön.

Kohderyhmä muodostuu pääkaupunkiseudun vangeista ja heidän omaisistaan, jotka haluavat tukea. Vankeudesta vapauteen ulottuvia polkuja rakennetaan perhekohtaisesti vankiloiden kanssa. Perheleirit järjestetään teemoittain ja teemat ovat ”vastuullinen vanhemmuus” sekä ”solmuja parisuhteessa”. Projektissa tuotettavan tiedotuspaketin avulla pyritään levittämään tietoa vankien ja heidän perheidensä tilanteesta ja palvelutarpeista. Lisäksi projektin aikana on perustettu naisten vertaistuki-ryhmä ”linnanlesket”.

Verkostokuntoutus Janus -projekti

Verkostokuntoutus Janus -projekti oli Kanta- ja Päijät-Hämeessä vuosina 2000–2002 toiminut ESR-rahoitteinen toimintamalli. Ohjelmaan mukaan tulleet vangit olivat pääasiassa kotoisin Hämeenlinnasta, Lahdesta tai Riihimäeltä. Hankkeessa tehtiin yhteistyötä ennen kaikkea Hämeenlinnan vankilan kanssa. Yhdyshenkilö oli ammattityöntekijä, joka edusti jotakin vangin kannalta keskeistä yhteistyötahoa. Yhdyshenkilön koordinoimat tapaamiset, vertaisryhmätapaamiset, verkostokokoukset, koulutukset, kuntoutustarveselvitykset ja kuntoutustutkimukset, työkokeilut tai tuettu työllistäminen olivat keskeisiä asiakastyön muotoja. Lähtökohtana oli kuntoutujan omaa sitoutumista korostava sopimuslähtökohhta. Toimintamallin joitakin piirteitä toteutettiin Yhteistyössä Rikoksettomaan Elämään -hankkeessa (YRE).

6.2.3 Verkostotyö ja vapautumisen valmistelu

Verkkis-verkostokurssi

Naarajärven varavankilan, Sininauhaliiton ja Jyväskylän kaupunkiseurakunnan yhteishanke Verkkis-verkostokurssi liittyi VP-projektiin. Kurssin toteuttamisesta vastasivat verkostotyön kouluttaja, vastuuhenkilöt ja paikallinen seurakunta tai kristillinen järjestö. Sen pääpaino oli kolmipäiväisessä leirissä, jossa työvälineenä olivat verkostokartat. Jatkotyöskentely koostui 1–3 verkostotapaamisesta. Läheisverkoston kehittämisen ohella hankkeessa suunniteltiin myös asumisen, opiskelun ja työn suunnitelmia.¹¹⁵

Vaso-projekti

Vankien ja vankilasta vapautuneiden sosiaalityön ja viranomaisyhteistyön kehittämishanke Vaso-projekti toimi vuosina 1996–1998 Pohjois-Karjalassa. Sen aikana havaittiin, että yhteiskuntaan sijoittumista edistävät toimet eivät yleensä jatku vapautumisen jälkeen ko-

tikunnassa. Projektin tuloksena yhteistyön malliksi hahmotettiin ns. Trio-palaveri, jossa kunnan ja vankilan sosiaalityöntekijä suunnittelevat yhdessä vangin kanssa tämän sosiaalisen tilanteen kehittämistä.¹¹⁶

Kotipaikkaryhmät

Kotipaikkaryhmät oli vankeinhoidossa toiminut vapautumisen yleisiä sosiaalisia edellytyksiä ja yhteyksien luomista edistävä toimintamuoto. Ne voidaan määritellä vapautumassa oleville vangeille suunnatuksi vapautumisen valmisteluksi yhdessä kotikunnan toimijoiden kanssa. Toiminnalla haettiin palveluja mm. kotikuntien sosiaalitoimistoista ja asuntotoimistoista, työvoimatoimistoista ja Kelalta.

6.3. EHDONALAISEN VAPAUTUMISEN VALVONTATYÖN KEHITTÄMISHANKKEITA

Vaskooli-projekti

Vuosina 1996–1999 toiminut Vaskooli-projekti oli ehdonalaisen valvonnan kehittämisprojekti, jota koordinoi Kriminaalihuoltoyhdistyksen Tampereen toimintakeskus. Projektin tavoitteena oli uudistaa vankilasta vapautuneiden valvontatyötä rakenteellisesti, työorientaation, toimintamallien ja työmenetelmien osalta. Siinä kontrollin ja tuen yhdistyminen nousi keskeiseksi tekijäksi ja perusarviona esitettiin, että perinteisillä valvontasisällöillä ei ollut juuri vaikutusta uusintariskin kannalta. Projektiraportoinnissa korostuu vankiloitten ja kriminaalihuollon jatkumoyhteistyön näkökulma, jonka perusteella on korostettu valmisteluja vankeusaikana sekä valvonnan nivomista rangaistusajan suunnitelmiin.¹¹⁷

Suunniteltu vapautuminen -projekti

Suunniteltu vapautuminen -projekti oli Kriminaalihuoltoyhdistyksen Tampereella, Turussa ja Porissa sijaitsevien aluetoimistojen ja vankeinhoitolaitoksen Satakunnan vankilan välillä vuosina 1999–2001 toteutettu hanke. Se perustui Vaskooli-projektissa todettuihin havaintoihin. Projektin tavoitteena oli vangin, seuraamusjärjestelmien ja yhteistyötahojen yhteyksien kehittäminen vapautumistilanteissa. Hanke paneutui työkäytäntöihin ja sen toiminnan painopiste oli vankikohtaisten vapautumissuunnitelmien kehittämisessä. Projektin kriittiseksi kysymykseksi osoittautui kuntien palvelujärjestelmien sitouttaminen. Yleisen tason johtopäätöksenä todettiin, että vankila-aikaisen yhteistyön ulottaminen vapautumisen jälkeiseen aikaan ei onnistunut kovin hyvin.

Hankkeen yhteydessä tehdyssä tutkimuksessa kartoitettiin sosiaalityön tarvetta erityisesti uusintariskin näkökulmasta. Intensiivistä sosiaalityön tarvetta arvioitiin olevan kolmasosalla vapautuneista vangeista. Vankilassa suoritettujen haastatteluiden perusteella sosiaalityön tarvetta arvioitiin kuitenkin olevan kahdella kolmesta. Kun päihheet arvioitiin sosiaalityön tarvelähtökohdaksi 83 %:lla, niin asuminen vastaavasti ainoastaan 11 %:lla. Työ tai opinnot koettiin tarveperustaksi 50 %:lla.¹¹⁸

Valvontapolku-projekti

Pääkaupunkiseudun Kriminaalihuoltoyhdistysten yhteishankkeena vuosina 1999–2000 toteutettu Valvontapolku-projekti oli hanke, jonka kehittämiskohde oli kriminaalihuollon ja vankeinhoidon yhteistyö. Projektissa todettiin, että yleisluontoisempia käytäntöjä

ei syntynyt. Toisaalta havaittiin myös vankien sitouttaminen tällaiseen yhteistoimintaan haasteelliseksi, sillä tiivistynyt yhteistoiminta koettiin usein rangaistuksenomaisena. Häkistä verkkoon -projekti

Häkistä verkkoon -projekti oli Kriminaalihuoltolaitoksen Jyväskylän aluetoimiston hallinnoima hanke vuonna 2000, jonka tavoitteena oli selvittää vankilasta vapautuneiden jälkihuollon tarvetta sekä kehittää vapautumisen suunnitelmallisuutta ja viranomaisverkoston yhteistoimintaa. Hanke keskittyi viranomaistoiminnan tutkimukseen, eikä sisältänyt asiakasprosessin tasolla määriteltyä jatkumonäkökulmaa.¹¹⁹

Puolimatkan talo -projekti/Asumispolut 2000

Tampereen Kriminaalihuoltoyhdistyksen hallinnoima Puolimatkan talo -projekti/Asumispolut 2000 oli hanke, jossa keskityttiin kehittämään vankilasta valvontaan vapautuneiden asumisen tukea. Hankkeessa havaittiin, että asumisen järjestäminen vapautuville vangeille oli monella tapaa erittäin haasteellista. Lisäksi havaittiin, että oli tärkeää yhdistää asumisen tuki ja päihdetyö. Hankkeen mukaan tarvitaan kaksi erilaista asumisen erityisjärjestelyn muotoa. Ensinnäkin tarvittaisiin näyttöpaikka-asuntoja vapautuville, joille ei myönnetä asuntoa velkojen tai yleisen menneisyyden takia. Toiseksi tarvitaan painavammin tuettuja asumisratkaisuja.¹²⁰

Kriminaalihuollon päihdetyön kehittämishanke

Sijoitan Kriminaalihuollon päihdetyön kehittämishankkeen päihdekuntoutusjatkumoiden sijasta ehdonalaisvalvonnan kehittämishankkeiden luokkaan. Hankkeen yksi tavoite oli hoitojatkumon turvaaminen pääkaupunkiseudulle valvontaan vapautuville, vankilassa päihdekuntoutukseen osallistuneille. Sen tavoitteena oli luoda asiakaslähtöinen toimintamalli ehdonalaisesti vapautuneiden päihdeongelmaisten valvottavien kanssa työskentelyyn. Hanketta toteuttivat yhteistyössä kaikki Kriminaalihuoltolaitoksen pääkaupunkiseudun aluetoimistot. Se käynnistyi joulukuussa 2001 ja päättyi vuoden 2004 lopussa. Hankkeen asiakkaat jakautuivat kahteen ryhmään: intensiivisen asiakastyön asiakkaisiin ja motivaatio/konsultaatioasiakkaisiin. Asiakkaiden motivointityöskentely korostui.¹²¹

6.4. VERTAISTUKEA VANKILASTA VAPAUTUVILLE

Vertaistuen mahdollisuuksien etsiminen vankilasta vapautumisen jatkumorakenteena on varsin uusi ajattelutapa. Toimintaidealla on luonnollisesti aikaisempia historiallisia sukulaisia, kuten esimerkiksi uskonnollisten yhteisöjen entisten vankien tekemä vankityö jne. Viime vuosina on alettu etsiä keinoja tämän voimavaran systemaattisempaan soveltamiseen.

Kris-Suomi ry

Kris-Suomi-yhdistys käynnisti toimintansa vuonna 2003. Yhdistys kuvaa toiminta-ajatteluaan seuraavasti: ”Kris-Suomi ry on yhdistys, joka tähtää vankilasta vapautuvien vankuloiden auttamiseksi päihde- ja rikoskierteestä takaisin yhteiskuntaan vertaistukiperiaatteella – meillä jokaisella on vahva kokemus.” Kris-toiminta perustuu Ruotsissa vahvan jalansijan saaneen Kris-Sverigen malliin.

Jatkumonäkökulmaa vapautuvan tukeen Kris kuvailee seuraavasti: ”Tuemme motivoi-

tunutta jo lusimisaikana. Tulemme portille vastaan ja saatamme mukaan KRISin toimintaan. Edellytys on päihteettömyys. Tarjoamme rehellistä ja päihteetöntä toveruutta vaatien samaa.” Käytännössä tämä edellyttää, että vankiloissa tiedotetaan toiminnasta ja sovitaan vankien kanssa yhteistyöstä. Koska tämä on niin voimakas lähtökohta, voidaan Kris-toiminta lukea kokonaisuudessaan jatkumoperusteiseksi. Toinen vankilan ulkopuolisia yhteyksiä tukeva toimintaidea on vankilomatoiminta. Kris on järjestänyt lisäksi ryhmätoimintaa. Toiminta on myös levinnyt eri puolille maata, jolloin toimintamuodot vaihtelevat kaupungeittain.

Redis

Vertaistuen näkökulmia kehittävä Redis on Kriminaalihuollon tukisäätiön hanke. Siinä käytännöllinen toiminta keskittyy matalan kynnyksen päihteettömään kohtaamispaikkaan Redikseen, joka sijaitsee Helsingissä. Sen toiminta käynnistyi alkuvuodesta 2004.

Redis-hankkeen tavoitteista keskeisimpiä ovat jatkumoiden rakentaminen vankilassa käynnistyneisiin kuntoutustoimintoihin, vankien ja vapautuneiden tukihenkilö- ja vertaistoiminnan kehittäminen sekä uusien sosiaalisten suhteiden luominen vapautuville. Samalla etsitään päihteettömän ajanvieton ja harrastamisen vaihtoehtoja. Toiminnassa pyritään yhdistämään vertaistuen ja ammatillisen toiminnan hyviä puolia.

Toiminnan keskeiset työmuodot koostuvat kontaktipisteen ylläpidosta, tukihenkilötoiminnan koordinaatiosta sekä vankiloissa järjestettävistä ryhmätoiminnoista. Vankiloissa on keskitytty ennen kaikkea päihteettömille osastoille ja avoyksiköihin sijoitettuihin vankeihin. Vankeusaikaisten ryhmätoimintojen yhtenä tarkoituksena on kehittää kiinnostusta ja motivaatiota elämänmuutoksiin myös vangeissa, jotka eivät ehkä ole vielä sitoutuneet niihin. Lisäksi hankkeessa pyritään vastavuoroisen kumppanuuden hyödyntämiseen muiden järjestöjen kanssa (Sininauhasäätiö, Kalliolan settlementti).

6.5. YLEISTYKSIÄ KOKEMUKSISTA

Olemme todenneet vapautumiseen liittyvien työmarkkinatavoitteiden toteuttamisen rakkenteellisesti erittäin haasteelliseksi. Nuorten, pitkäaikaistyöttömien ja muiden vaikeasti työllistyvien kohderyhmien kuntoutuksessa käytettävät työtoiminnot pyritään integroimaan muihin välineisiin.

Vapautuvien vankien kohderyhmää ajatellen keskeiseltä vaikuttaa vuoden 2006 alussa voimaan astunut mahdollisuus myös työttömien saada kuntoutusrahaa päihdehuoltolain mukaisen yksilökuntoutuksen ajalta. Tämä on merkittävä askel realistiseen suuntaan vaikeasti työllistyvien kohderyhmien aseman todellisessa ratkaisemisessa, koska päihdelähtöinen tarkastelutapa koskee vapautuvien vankien tavoin monia muitakin. Samalla on korostettava näkökulman kaksisuuntaisuutta, sillä päihdeongelmaisten tilannetta ei useimmiten ratkaista ilman elämäntilanteen kokonaisvaltaista tarkastelua. Ilkka Taipaleen tavoin sanottuna on syytä ottaa myös ”päihdesilmälasi” välillä pois.

Palautetaan taas mieleen soveltamani peruskysymykset:

1. Pidetäänkö konkreettista jatkuvuutta palvelussa sen määritelmällisenä kriteerinä?
2. Määritelläänkö jatkumo asiakkaan palveluprosessin vai verkostoyhteistyön kautta?
3. Mikä tarveperusta muodostaa jatkumon keskeisimmät menetelmälliset lähtökohdat?

4. Minkälainen organisatorinen peruslähtökohta mallissa on?
5. Onko jatkumomallissa löytynyt pysyviä toimintaedellytyksiä?

Yleisenä linjana lävitse käytyjen toimintamallien pohjalta voidaan nostaa eräs johdonmukaiselta vaikuttava ero päihdeperusteisten ja laajempiin sosiaalisiin kysymyksenasetteluihin perustavien jatkumomallien välillä. Vankeinhoito on omaksunut päihdeongelmaan puuttuvat toimintamallit omaan toimintaperusteeseensa – monissa tapauksissa myös vapautumisen jälkeisen jatkumon rakentamisen tavoitteet hyväksyen. Sen sijaan sellainen näkökulma, jossa pyritään rakentamaan polkuja vapautuvan vangin sosiaaliseen elämäntilanteen kokonaisuuteen, on useimmiten tuotu enemmän vankeinhoidon ulkopuolelta. Tämä ero taas näyttää heijastuvan suoraan siinä, että päihdeperusteiset toiminnat ovat useammin jääneet eloon. Tässä on huomautettava, että parhaillaan on meneillään useita sosiaaliseen palveluohjaukseen painottavia kokeiluja, joiden osalta näiden arvioiden vahvistuminen on tulevaisuuden asia. Esimerkiksi Wop sosiaaliseen kokonaistilanteeseen kohdistuvana vankilalähtöisenä hankkeena ja Kriminaalihuollon tukisäätiön Vapautuvan tukiohjelman hankkeet voivat onnistua toimintojen juurruttamisessa normaalirakenteisiin.

Jatkumoista on voitu löytää esimerkkejä laidasta laitaan. Hyvin konkreettista jatkuvuus saattaa olla mm. ulkopuoliseen sijoittamiseen perustuvissa ratkaisuisissa, Kisko-mallissa ja Kriminaalihuollon tukisäätiön asumispalveluita kehittämissä toiminnoissa. Jatkumoi- ta edistäviksi ratkaisuksi voidaan toisaalta käsittää jo pelkästään yleisesti vankilan ja muiden toimijoiden verkottumista edistävät toiminnat, lähtien vankeinhoidon ja kriminaalihuollon yhteistyötä kehittävästä hankkeista.

Kysymys jatkumon tarveperustasta voidaan tiivistää kysymykseksi siitä, kuinka yksiselitteinen ja selkeä näkökulma on valittu. Aikaisemmin on havaittu, että työmarkkinanäkökulma käytännössä elää ja kuolee sen myötä, kuinka realistisesti se on osattu integroida muihin keskeisiin kysymyksiin. Koska realistista suhdetta ei ole ollut, toimintamallit ovat näivettyneet. Päihdeongelmasta lähtien asiat vaikuttavat pinnallisesti tarkasteltuna yksinkertaisemmilta. Päihdenäkökulman kysymyksissä vankeinhoidolla on suoraan omaan toimintaan liittyvä intressi: sisäinen turvallisuus.

Vaikutelma yksinkertaisuudesta alkaa hämärtyä, kun otetaan tarkasteluun organisaatiorekenteisiin liittyvät kysymykset. Päihdenäkökulma on yleensä jäänyt muurien sisäpuolelle. Todelliseen jatkokuntoutusnäkökulmaan panostavat mallit ovat jääneet marginaaliin. Näin voidaan sanoa esimerkiksi ulkopuoliseen päihdekuntoutusyksikköön sijoittamisen ja Kisko-ohjelman kohdalla. Elämä marginaalissa on tosin enemmän kuin kartalta katoaminen. Perustavaa rakenteellista kysymystä ei ole kyetty ratkaisemaan. Järjestämisvastuu ja kustannusten jakaminen valtion ja kuntien välillä on epäselvä. Tässä pitkään jatkuneessa asemasotavaiheessa on lähetetty joitakin hankkeita kaukopartiona häiritsemään ”vihollisen” elämää, ilman sen pysyvämpää vaikutusta.

Pysyviä toimintoja on muodostunut lähinnä vankiloiden hallinnoimista päihdekuntoutuksen malleista. Voidaan sanoa että ulkopuolelta käsin hallinnoituista hankkeista ei ole juurikaan jälkiä jäänyt. On mielenkiintoista, että tähän joukkoon voidaan lukea mukaan myös kriminaalihuollon koordinoimat hankkeet. Toimintamuotoja on saattanut jäädä paikallisesti eloon, mutta juuri minkäänlaista laajentumispotentiaalia niistä ei ole toistaiseksi löytynyt. Muut yksiköt muilla seuduilla eivät ole omaksuneet kokeilussa olleita malleja. Niin työhönkuntoutuksen, koulutuksen kuin erilaisten kuntoutuksen tarvelähtökohdista lähteviin jatkumomalleihin vaikuttaa pätevän tämä kyvyttömyys toimia mallintavina esi-

merkkeinä. Nähtäväksi jää, nostavatko eri toimintamalleissa hankitut kokemukset kenties päätään silloin, kun vankeinhoidon rakenneuudistusta käydään toteuttamaan.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET JA TULEVAISUUDENNÄKYMÄT

Vapautuvien vankien sosiaalisen tuen ja kuntoutuksen katsotaan nykyisin kuuluvan yhteiskunnan normaalien palvelujärjestelmien vastuulle. ”Normaalisuus” sinänsä ei määritä sitä, kuka kuntoutuspalvelun järjestää. Vankeinhoito voisi periaatteessa järjestää vangeille samanlaisia toimintoja kuin ulkopuoliset toimijat järjestävät muille kansalaisille. Rikosseuraamusjärjestelmän näkökanta näyttää kuitenkin olevan, että heille nämä tehtävät kuuluvat vain välillisenä arvona – rikossenuusinnan vähentämisen tavoitteeseen rajoittuvasta näkökulmasta.

Usein kuvitellaan vapautuvien vankien tuen kuuluvan kriminaalihuollon järjestelmälle. Käytännössä ehdonalaiseen vapautuvista vangeista vain noin neljännes määrittellään Kriminaalihuoltolaitoksen asiakkaiksi. Toiseksi Kriminaalihuoltolaitokselle määritelty tehtävänasettelu väistää huolellisesti kaikki tavoitteet, jotka eivät palaudu rikoksenehkäisyntavoitteeseen ja valvontatehtävään. Erityisesti rikollisuuden kohderyhmänäkökulmasta lähteviä vapautuvien vankien kuntouttavia palveluita ei siksi ole. Kysymys valvonnan ja sosiaalisen tuen suhteesta on osoittautunut liian vaikeaksi.

Monet kirjoittajat ovat arvioineet vankeusaikana tehtävän työn merkityksettömäksi siivilissä odottavien työelämähaasteiden näkökulmasta – joidenkin mielestä työtoiminnan perinne on jopa haitallinen. Epäsuhta vankityön ja yhteiskunnallisen todellisuuden välillä kasvaa. Vankilassa työtä yritetään järjestää vangeille, joille ei löydy tavoitteellisia vaihtoehtoja. Vangit edelleen myös kohtuullisen usein kykenevät työntekoon. Vaikea kysymys on siinä, miksi he eivät tee työtä muulloin kuin vankilassa. Räikeimmillään tämä ilmiö kärjistyy tilanteissa, joissa työkyvyttömyyden johdosta eläkkeellä oleva tekee vankityötä. Työn ja työkyvyn käsitteet ovat hyvin yhteismitattomia.

Mietittäessä vankityön merkitystä, täytyy ottaa huomioon sen kirjanpidollinen menestyneisyys. Kun pohditaan uudistuksia vankeusaikaisen ajankäytön kuntouttavuuden edistämiseksi, halutaanko myös maksaa huomattavasti enemmän kuin nykyisistä toiminnoista. Tällaisen ehdotuksen poliittiset vaikeudet ovat varsin ilmeisiä.

On luultavasti virheellistä olettaa vankien muuttuneen ”syvimmältä ominaislaadultaan” siinä määrin, kuin luvut vankien suhteesta työmarkkinoihin vaikuttaisivat kertovan. Vankien osallistuminen työhön välittömästi ennen vankeutta näyttäisi pudonneen neljännesvuosisadassa vajaasta 70 %:sta noin 20 %:iin. Nykyisellä vankipopulaatiolla ei pääosin ole suhdetta työelämään. Pienempiä haastattelumateriaaleja vapaasti yhdistelemällä näyttää syntyvän vaikutelma, jonka mukaan vankien keskuudessa ehkä halveksuvakin asenne tavanomaiseen työntekoon näyttää melko tavalliselta. Tämä seuraa jo kouluaikoina opittuja ajattelumalleja. Järjestelmä on aikoinaan vastannut samalla mitalla, korostamalla työn merkitystä rangaistuksen osana. Ajatuksena on ollut työn karaisevan vaikutuksen kautta tapahtuva tapojen parantuminen.

Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä vapautumista odottaville vangeille ja vapautuneille järjestetyt työt kuolivat luultavasti pääosin siksi, että mikä tahansa työ ei edistä asemaa ”todellisilla” työmarkkinoilla. Näiden leirimäisten ja ”ei-normaalisiin” periaatteisiin perustuvien vaihtoehtojen hiipuminen ei synnyttänyt niitä korvaavia järjestelyjä tai järjestelmiä. Se on toisaalta menetys, koska nämä käyvän palkan mahdollistavat, julkisesti järjestetyt työt kuitenkin mahdollistivat tiettyjä lähtökohtia vapautumistilanteissa. Niiden puitteissa kyettiin järjestämään palkallista työtä sellaisillekin, joilla ei ammatillista osaamista juuri löytynyt.

Näiden toimintojen hiipumista leimaa epäselvyys siitä, missä määrin kysymys oli ideologian kehittymisestä ja miltä osin taas satunnaisemmista, vuosibudjetointiin liittyvistä ratkaisuista. Avovankilajärjestelmä ei ole saavuttanut sitä osuutta vankeinhoidossa, jota sille alun alkaen kaavailtiin. Vankien siviilityö ei ole oikein missään vaiheessa löytänyt paikkaansa. Yhdyskuntapalvelu taas kohdistuu suhteessa harvemmin niihin tuomittuihin, jotka ovat jo syrjäytyneet työmarkkinoilta.

Kuntouttava vankityö on suoraviivaisimmalla mahdollisella tavalla vapautuvien vankien työttömyysongelman ratkaiseva toimintamalli. Siinä vapautuva yksinkertaisesti työllistetään sen luottamuksen varassa, jonka hän on ehtinyt saavuttaa vankeusaikana. Tätä samaa luottamusta voidaan käyttää hyväksi myös muiden tukipalveluiden järjestämiseksi. Tässä suhteessa Kuva voidaan nähdä jonkinlaisena jatkeena aikaisemmin leirimäisesti toteutettujen ratkaisujen perinteille. Sitä voi kuitenkin pitää paremmin nyky maailmaan soveltuvana, ”normaalisuuden” periaatteen toteuttavana toimintamallina. Toisaalta siinä on säilytetty vanhojen järjestelyjen vahva puoli: kyetään järjestämään vaihtoehto, joka mahdollistaa itsenäisen, työstä saatavan toimeentulon. Samalla työt kyetään järjestämään työkuoron ja -taidot realistisesti arvioivasta lähtökohdasta.

Vankilasta vapautumiseen liittyvä ambivalenssi ja suoranainen ahdistus, joita mm. Juha Kääriäinen on kuvaillut, pyritään Kuvassa ylittämään mahdollisimman voimakkaan jatkumon avulla. On toistuvasti havaittu, että nimenomaan vapautumiseen liittyvään ”irtiottoon” liittyvä kulttuuri ja välittömästi vapautumista seuraava aika käytännössä hyvin usein ratkaisevat sen, onko edessä paluu aikaisempiin kuvioihin ja sitä myöten vankilaan.

Toimintamallin keskeiset haasteet Helsingissä ja Hämeenlinnan seutukunnalla toteutettujen sovellusten perusteella ovat rakenteellisia. On osoittautunut mahdottomaksi tavoitella sellaista toiminnan volyyminä, jollaisesta alun alkaen oli keskusteltu. Helsingissä ja erityisesti pienemmässä Hämeenlinnan seutukunnassa on ollut suuria vaikeuksia ohjata järkevä määrä vankeja ohjelmaan. Ohjelman keskeytyminen on varsin yleistä. Toisaalta on osoittautunut vaikeaksi ylittää kohderyhmän kuntarajoihin perustuva määrittely palveluntuotannossa silloinkin, kun se olisi ollut toiminnallisesti mahdollista. Kolmanneksi on ollut vaikea viedä ajatusta kuntoutuksen tarpeesta ensisijaisena sijoitteluperusteena vankeinhoitolaitoksen käytännön toimintaan.

Kuva-malleissa on myös avoin sisällöllinen kysymys sen vaikuttavuudesta. Mallissa tavoitellaan kohtuullisen laajamittaista sovellettavuutta. Kuitenkin voidaan kysyä, millainen rako todellisuudessa jää tavoitteenasetteluihin silloin, kun lähtövaatimukset ovat suunnilleen sellaiset, että vangin on oltava alentuneesti työkykyinen mutta ei vallan työkyvytön.

Kuva-malliin liittyvä erityinen kiinnostavuus on siinä, että sen perusmuoto on kaikkein pisimmälle viety yhteistyön malli vapautuvien vankien kuntouttavissa palveluissa. Se perustuu täysin olemassa-oleviin normaalirakenteisiin. Toisaalta tämä ”normaalisuuden” pitkälle etenevä, kotikuntamäärittelyyn perustuva tulkinta on osoittautunut myös mallin levittäytymiskyvyn vakavimmaksi ongelmaksi. Missään muussa järjestelmässä tai kokeilumallissa ei vangin kotikunta osallistu yhtä painavasti vankeusaikaisten palveluiden järjestämiseen. Kuvan jatkumorakenne vaatii järjestelmiltä erittäin merkittävän panostuksen. Toisaalta taloudellinen vastuu jakaantuu kolmelle eri osapuolelle ja perustuu lähes kokonaan näiden järjestelmien normaaleihin toimintaperiaatteisiin ja rahoituslähteisiin. Kuva on *määritelty* näitä rakenteita hyväksi käyttäen, jolloin ei jouduta etsimään ”hyväälle käytännölle” rahoittajaa jälkikäteen. Jatkumo-yhteistyön rahoituksen perusraamit ovat

suoraan järjestelmien perustassa. Työhallinnon perustehtäviin kuuluu järjestää työllistämisen tukitoimenpiteitä henkilöille, joille ei ole osoitettavissa työtä ilman tukea. Kunnille työllistäminen nähdään toimintana, jonka kustannukset palautuvat parempana hyvinvointina ja muissa kustannuksissa.

Yksittäisten vankien kohdalla on muissakin kuntouttavissa palveluissa tavattu kotikuntien osallistumista vankeusaikaisen kuntoutuksen kustannuksiin, mutta ei järjestelmällisenä mallina. Vankeusaikaisten koulutuksen järjestämisen kustannuksiin kotikunnat epäsuorasti osallistuvat, mutta tämä ei seuraa vankeinhoidon ja kuntajärjestelmän keskinäisistä neuvotteluista vaan koulutusjärjestelmän rakennelogiikasta.

Joskus kysytään sitä, miksi vankeinhoito ei kykene rakentamaan työtoimintojaan yhteistyössä ulkopuolisten organisaatioiden kanssa, kun kerran koulutusyhteistyöhön pystytään. Selitys on joiltain osin vankeinhoidon omassa perinteessä. Työtoiminta on totuttu järjestämään itse. Tätä nykyä ratkaisevampi syy on kuitenkin koulutus- ja työllistämisyjärjestelmien toimintalogiikassa. Henkilöllä on oikeus opiskella missä hyvänsä oppilaitoksessa. Sen sijaan vaikeasti työllistyvien työllistämisen ja valmennusorganisaatiot ovat edelleen hyvin riippuvaisia kuntarakenteesta, tavalla joka määrittää niiden asiakaskunnan. Rakennetyöttömyyden ratkaisemiseksi syntyneet työhönkuntoutuksen järjestelmät saattavat olla liikkumassa kohti uuden tyyppistä rahoituslähtökohtaa, mutta toistaiseksi kuntasidonnaisuus on käytännössä ratkaiseva. Vankeinhoidon tavoiteintressit ovat näissä kehyksissä marginaalisia, joten kehittämisedellytysten täytyy seurata laajempien kohderyhmien palvelulogiikan kehitystä. Missä aikataulussa näiden palveluntuottajien toimintaperiaatteet vapautuvat kuntarajojen kahleista?

Kuvassa tavoitellaan ”normaalisinta” mahdollista lähestymistapaa vapautumisvalmennukseen. Kuten tarkastelu Kuvan mallintavista mahdollisuuksista osoitti, tämän lähestymistavan rakenteelliset ongelmat ovat kuitenkin hyvin ratkaisevia. Järjestelmien tulisi liikkua monissa suhteissa vastaan, jotta malli voisi laajentua. Nykyisin toteutettu Helsingin malli lepää kohtuullisen vakaalla alustalla, mutta vankeinhoidon ja vankilarakenteen uudistukset saattavat edellyttää siltäkin uudistuksia. Hämeenlinnan seudulla on tätä kirjoitettaessa nähtävissä täydet edellytykset jatkaa palvelujensa tuottamista projektikauden jälkeen. Kummassakaan mallissa ei ole kuitenkaan edellytyksiä laajentaa asiakaspohjaa, vaan epätasa-arvo vankien välillä jatkuu.

Perusmuotoinen Kuva-malli voisi omata potentiaalin laajentaa toimintaansa muutaman uuden vankeusyksikön ja kuntien väliseksi yhteistoimintamalliksi. Käytännössä mahdollisuudet avautuvat ainoastaan hyvin suuren väestöpohjan keskellä sijaitsevissa yksiköissä, joita ovat tällä hetkellä Suomenlinnan työsiirtola Helsingissä (jossa helsinkiläisten lisäksi kohderyhmäksi voidaan ajatella ainakin espoolaisia ja vantaalaisia vankeja), Lounais-Suomen vankilan avovankila-osasto Turussa ja Kuopion vankilan avovankilaosasto. Lisäksi mahdollisuuksien rajoilla olisivat Jokelan vankilan avovankilaosasto, Käyrän avovankilaosasto ja Laukaan vankila. Suorat Kuva-mallin soveltamisen mahdollisuudet ovat nykyisen vankilayksikkörakenteen pohjalta tässä. Näidenkin yksiköiden sijainti tai vallitsevat toimintaperusteet ovat sellaiset, että välttämättä Kuva ei mahdu niiden kokonaisuuteen.

Suomessa on koeteltu muutamia muitakin työmarkkinatavoitteiden kautta määriteltyjä jatkumo-malleja. Kuvan tavoin näissä on etsitty keinoja integroida vankien kuntoutuksen vaihtoehtoja muiden kohderyhmien palveluihin. Voidaan sanoa, että kaikissa hankkeissa odotukset nimenomaan työmarkkinamittareilla osoittautuivat vaikeiksi saavuttaa. Osit-

tain tämän aiheutti se, että työmarkkinapainotus oli alun alkaenkin enemmän rahoittavan kuin toimivan järjestelmän lähtökohta, mutta varmasti myös aitoja pettymyksiä on koettu. Näissä malleissa on tullut esille myös yleinen epäsuhta alun alkaen suunnitelmisissa olleiden ja lopulta toteutuneiden osallistujamäärien välillä. Projektit ovat nähdäkseni poikkeuksetta kärsineet osallistujavajauksesta. Tämä on yllättävää tilanteessa, jossa vankilat ”pursuilevat liitoksissaan”. Tähän arvioni mukaan syvälliseen ja kaikkia vapautumisjatkumoihin koskevaan ongelmaan täytyy paneutua jatkossa erityisellä vakavuudella. Tilanne on se, että siirtola- ja leirijärjestelmien kuihduttua mikään kokeilu ei ole kantanut. Yksikään malli ei ole kyennyt elämään projektijärjestelyn päättymisen jälkeen projektiaikaisessa muodossa ja laajuudessa eikä varsinkaan levittämään toimintamalliaan.

Olen tehnyt jaon päihdekuntoutuksen jatkumoiden ja sosiaalisen elämänhallinnan sekä uusintarikollisuuden ehkäisyn jatkumoiden välillä. Voidaan karkeasti yleistää, että päihdekuntoutuksen jatkumoissa projektin vetovastuu on ollut yleensä vankeinhoidolla ja sosiaalisen kuntoutuksen malleissa ulkopuolisilla toimijoilla. Tämä taas näyttää aiheuttaneen sen, että päihdekysymyksiin keskittyvät toimintamallit ovat onnistuneet paremmin, tai pikemminkin, ovat jääneet eloon projekti- tai kokeilujakson jälkeen. Oikeastaan voidaan sanoa, että mallit, joiden alkuperäiset lähtökohdat ovat olleet vankeinhoidon ulkopuolella, ovat kuolleet pois. Tosin on huomautettava, että meneillään on useita suhteellisen vahvalta vaikuttavia hankkeita, joiden osalta tämä yleistys jää vielä arvioitavaksi. Vertaistukiajattelun kehittämiseen perustuvien toimintaideoiden historia on toistaiseksi sen verran tuore, että on aikaista arvioida niiden kantopintaa.

Eroa mallien menestymisessä ei ole määrittänyt mikään mittauksiin perustuva vaikuttavuuden arviointi. Menestymistä selittävät rakenteelliset lähtökohdat. Vankiloilla näyttää olevan intressi nimenomaan päihdekuntoutuksen kehittämiseen. Ainoa jotenkin hallittavan kokonaisselityksen tarjoava tekijä, joka yhdistää päällisin puolin lähes kaikkia rikollisuuteen liittyviä ilmiötä, nähdään myös ilmiöiden kausaalisenä syynä.

Jatkumomalleista vankeinhoitolähtöinen sijoittaminen ulkopuoliseen laitokseen on kyennyt laajentumaan alueellisesti eri puolille maata ja eri vankiloihin, mikä johtuu sen aseman lainsäädäntölähtöisyydestä. Tällä hetkellä ei tosin vaikuta, että sillä olisi enää lisätyöntövoimaa. Tosin aivan viimeaikaisten tietojen mukaan tähän järjestelmään saatetaan sitoa nk. ”hallituksen köyhyysrahan” antamat mahdollisuudet. Tämä olisi sikäli tyypillistä edellä esittämieni näkökulmien kannalta, että tällä tavalla varmistetaan päihdelähtöisyys ja vankeinhoidon yksipuolinen päätösvalta.

Mielenkiintoinen yksityiskohta on kriminaalihuollon piirissä toteutettujen kokeilujen melko vähäinen vaikutus toimintamalleihin. Uuteen kriminaalihuollon tehtävänmäärittelyyn eivät edes päihdekuntoutuksen jatkumomallit ole vaikuttaneet mahtuvan.

Kilometrit ratkaisevat yllättävän pitkälle, nykyisen tiedonvälityksenkin aikana, vankien vapautumisen yhteydessä toteutettavan yhteistoiminnan edellytykset. Erityisesti tämä korostuu silloin, kun pyritään rakentamaan kotikuntayhteistyöhön ja sopimustasoiseen päivittäistoimintaan perustuvia hallitun vankilasta vapautumisen malleja. Kuntouttavan vankityön ja useimpien muiden toimintamallien valossa voidaan havaita, että kuntien yhdistymisen, seutukunta-ajattelun tai edes peruskuntamallin kautta ei synny kohderyhmänäkökulmasta riittävän laajoja kokonaisuuksia. Toisaalta aluevankilankin sisällä kilometrejä kertyy usein aivan liikaa. Vankeinhoito lienee viimeisiä ”korpilaitoksiin” painotuneita laitosinstituutioita, jonka edellytykset normaalipalveluiden hyödyntämiseen ovat jo lähtökohtaisesti hyvin puutteelliset.

Huvudstadsbladet-lehdessä oli äskettäin lainaus Tom Östlingilta, ja suomennettuna se menisi näin: ”Aivojen palkitsemiskeskus aktivoituu, kun päätämme rangaista henkilöä, joka on toiminut väärin. ’Kosto on suloinen’ ei vaikuta olevan pelkkä puheenparsi.”¹²² Etenemättä sen syvemmälle teorioihin rangaistusten erityisestävistä tai yleisestävistä vaikutuksesta, voidaan huomauttaa meidän helposti unohtavan, että vankilainstituution yleisesti hyväksytty tehtävä on rangaista menneisyydessä tehdyistä teoista. Voidaanko sillä vaikuttaa tulevaisuuden valintoihin, on instituution olemassaolon kannalta sivuseikka tai jopa merkityksetöntä.

Pian voimaan astuvassa uudessa vankeuslaissa on määritelty seuraavasti:

”Vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana.” Vankeuden täytäntöönpanon – ei siis vankeuden – tavoitteena on rikoksettoman elämäntavan valmiuksien lisääntyminen. Rikokseton elämäntapa ja vankeusaikainen rikoksettomuus ovat ainoat tavoitteet. Elämänhallinnan ja yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen ovat keinoja tämän tavoitteen saavuttamiseksi.

Mikä tulee olemaan koevapaudessa olevien, kotikuntaansa sijoitettujen vankien status työmarkkinoilla? Tähän liittyy kysymys mahdollisten vankien ”vapauttamisyksiköiden” luonteesta. Näiden välillä on sellainen suhde, että vapauttamisyksiköt ovat vankilassa toteutettu, vankeinhoidon kustantama toimintamuoto, kun taas valvotussa koevapaudessa vankeinhoito lähtökohtaisesti sitoutuisi ainoastaan valvontatehtävään. Taustalla on tietenkin kysymys siitä, kenen vastuulle kuuluvat toimenpiteiden järjestämisen kustannukset. Toisaalta koevapaudessa olevan henkilön status on vanki. Toisaalta vangit ovat kotonaan, josta käsin olisi mahdollista osallistua esimerkiksi työhön, koulutukseen tai kuntoutukseen. Tätä kirjoitettaessa valvotun koevapauden sisällöstä on tuotu julki hyvin niukasti sisällöllisiä määritelmiä. Vapautumisyksiköistä ei ole keskusteltu juurikaan julkisuudessa, eikä niiden mahdollista asemaa ole virallistettu myöskään lainsäädännössä.

Tällä hetkellä vaikuttaa, että koevapauden soveltamisalassa ollaan menemässä hyvin kapeaan tulkintaan, mikä aiheutuu taloudellisista kustannusjakokysymyksistä. Valvottu koevapaus johtaa kysymään, ovatko valvotussa koevapaudessa olevat (kotikuntaansa sijoitetut) vangit työmarkkinoiden käytettävissä? Vastaako vankeinhoito heidän toimeentulostaan? Vaihtoehtojen välillä ammottaa kuilu, joka teoriassa ilman eri neuvotteluasetelmaa mahdollistaa jopa täydellisen väliinpuotoamistilanteen. Tällä hetkellä vangit kirjataan työvoiman ulkopuolelle, mistä ilman erillistä sopimusta seuraisi myös koevapaudessa olevan vangin kirjaaminen työvoiman ulkopuolelle. Erillinen sopimus taas vaikuttaa edellyttävän lainsäädäntötasolle ulottuvan keskustelun. Tämä taas on hankalaa mm. siksi, että lainsäädännössä asia tavallaan tarpeettomasti sotkeutuu kysymykseen työttömyysturvasta.

Koska vankeinhoidon ja siviiliorganisaatioiden välillä ei näytä olevan halukkuutta käydä näihin sisällöllisiin neuvotteluihin, käytännössä tullaan ajautumaan koevapauden soveltamisalan tulkintaan, joka ei juurikaan edistä suurten vankijoukkojen kuntoutustarpeiden ratkaisuja. Jos lähtökohdat todella muodostuvat tällaisiksi, uskon myös arvioiden toimintamallin määrällisestä laajentumisesta jäävän perusteettomien heittojen luonteisiksi.

Monet palveluratkaisut ovat mahdollisia ja tarpeellisia. On helppo keksiä projekteja ja hankkeita. Ongelmana on tarpeellisen toimintamuodon siirtäminen pysyväksi ja oikeudenmukaiseksi käytännön toiminnaksi. Olettaen että toimintasisältö havaitaan hyödyll-

liseksi, kuka ottaa taloudellisen vastuun toiminnasta? Vankeinhoito ja rikosseuraamus, kunta vai joku muu? Tähän kysymykseen olisi syytä sitovasti vastata *ennen kuin* toimintasisältöä kokeillaan. Ei ole hyvää, mutta kannattamatonta toimintamallia. Toimintamalli on hyvä vain, jos se on mahdollinen *jonkun* pysyvän rahoittajan mielestä.

Moniongelmaisuuuden tunnustavat kuntoutuspalvelut saattavat olla yksinkertaisesti pääluvulla jakaen varsin kalliita. Toisaalta vankiloiden ylläpito on hyvin kallista ja erityisen kallis on vapautuva, rikollista elämäntapaansa jatkava vanki. Tavallaan uusi toimintamalli aina vaikuttaa kalliilta. Kerran hyväksytyt kustannukset hyväksytään jatkossakin, mutta uudet kustannukset ovat yleensä aina ongelma.

Ilmiön havainnollistamisessa voidaan lähteä vaikkapa kustannuksesta, jonka vankeudessa suoritettu tuomio aiheuttaa verrattuna yhdyskuntarangaistuksena suoritettuihin tuomioihin. Hiukan lähtökohdasta riippuen vankipäivän hinnaksi on yleensä saatu suoraan vankeinhoidon budjetista laskettuna noin 120 €. Vuonna 2004 vankeinhoito pani 154 miljoonalla eurolla toimeen 6 711 rangaistusta. Yhdyskuntarangaistuksia pantiin toimeen 13 miljoonalla eurolla 9 615 kappaletta. Keskimäärin ”asiakkaita” vankiloissa oli noin 3 600 ja kriminaalihuoltolaitoksissa noin 4500. Suoraviivaisimmin laskien vankivuosi maksaa 43 000 euroa, kun taas Kriminaalihuoltolaitoksen toimintamenot vuodessa yhtä tuomittua kohti ovat noin 2 700 euroa. Vankilan suosio rankaisemismuotona ei kuitenkaan ilmeisesti alennu ”kalleuden” johtosta. Esimerkiksi päihdehoitona suoritettava ns. sopimushoito olisi maksanut vuositasolla vajaat miljoona euroa, mikä osoittautui uutena menoeränä liian kalliiksi. Vankeinhoidon kokonaispanostus vapautumista lähestyvien vankien ulkopuolisiin kuntoutussijoituksiin on ollut vuositasolla noin 200 000 €. Vankivirrat kulkevat eri porteista.¹²³

Kustannuksista lähtevässä kysymyksenasettelussa oli mahdollista nostaa esille erilaisia ratkaisumalleja, jotka liittyvät yleensä kuntien palvelurakennemuutosten kysymyksiin. Työperusteisen jatkumon rakentaminen sinänsä saattaa olla mahdollista toteuttaa myös yrittäjä- ja tuotantovetoisten lähtökohtien pohjalta. Voidaanko siihen sitten yhdistää sosiaalisia palveluita, joiden onnistumisen varassa vapautuvien vankien työllistymisen onnistuminen ilman muuta on?

Kansainvälisesti on esimerkkejä siitä, että työmarkkinalähtöinen, vankeudessa käynnistyvä ja vapautumisen jälkeen jatkuva rakenne on mahdollista toteuttaa ilman sosiaalisen yrittäjyyden tiukkoja määrittäksiä. Esimerkkinä voi toimia Iso-Britannia, jossa valtakunnallisesti toimiva kansainvälinen monialaryitys on limittänyt normaaleihin vankiloihin toimittamiinsa ravinto- ja puhtaanapitopalveluihin vangeille toteutettavaa jatkumorakennetta, johon vieläpä liittyy vapaudessa toteutettava työsuhde. Tällaisen yhteistyökumppanin kanssa kyetään ylittämään Kuva-mallissa keskeisin ongelma, kohderyhmien kuntamäärityksen ongelma, mutta tietenkin samalla sosiaalinen tuki toimii vain siinä määrin, kuin markkinaehtoisen työn edellytykset sallivat.

Viime vuosina on oltu tosimelellä liikkeellä erilaisten vaikeasti työllistyvien ryhmien välityömarkkinoiden ja sosiaalisten yritysten suhteen. Tie on kuitenkin paljastunut kivikkoiseksi. Tällä hetkellä vallitsevassa lainsäädännössä käsite sosiaalinen yritys ei vaikuta kovin relevantilta silloin, kun määritellään vankeinhoidon mahdollisuuksia yhteistyöhön. Päinvastoin kohdataan erityisongelma vankien määrittelemisessä vajaakuntoisiksi. Vajaakuntoisuuden ja yleensä työkyvyn määrittely saattaa poiketa hyvinkin merkittävästi vankeinhoidon sisällä ja siviiliyhteiskunnassa.

Potentiaalisesti lupaava ja toteutuessaan erittäin merkittävä mahdollisuus saattaisi piileksiä Tupo 2 -työryhmän esittämien työvoiman palvelukeskusten hallinnoimien väli-työmarkkinoiden soveltamisessa vapautuviin vankeihin. Toisaalta työryhmä teki varsin vaikeasti sovellettavan linjauksen toimenpiteiden kohdejoukon suhteen. Toimintamalli kohdistuu henkilöihin, joilla saattaa olla päihde-, mielenterveys- tai elämänhallinnan ongelmia, mutta ne eivät saisi olla pääasiallinen syy työttömyyteen. Lisäksi myös tässä kohdataan kiista siitä, missä vaiheessa tukivaihe tulisi käynnistää eli kelle toimenpiteen järjestäminen ja kustannukset kuuluvat. Voivatko esimerkiksi valvotussa koevapaudessa olevat vangit päästä näiden ratkaisujen piiriin? Entä sitten avoimiin vankeusyksiköihin sijoitetut vangit?

Koko väestön työttömyysasteen, rikosasteen, vankimäärien ja vankien työttömyysasteen suhteissa ei oikein löydy suoraviivaisia yhteyksiä. Tämä sama kyvyttömyys tunnustaa tosiasioita esiintyy maassamme huomattavasti laajemminkin rakennetyöttömyyden kysymysten edessä. Työ yleisesti hyväksyttynä yhteiskuntaelämän perustana on vaikea toteuttaa hallitsemattoman rakennemuutoksen jälkeisessä Suomessa. Vangit ovat ryhmänä rinnastettavissa kaikkein vaikeimmin ratkaistavalla tavalla työmarkkinoilta syrjäytyneisiin ryhmiin, joilla kuitenkin on edelleen jäljellä, sanoisinko ”ehdollista”, työkykyä.

Kuntouttava vankityö pyrkii tuomaan vapautuvien vankien kuntoutusjatkumoihin sellaisia menetelmiä, joilla on muutenkin pyritty reagoimaan monisyisimpien selitystarpeiden takana piileviin työllisyysaasteisiin. Siinä pyritään yhdistämään työpaja-, monipalvelukeskusosaamista tai muuta sellaista osaamista vankien vapautumisen tueksi tavalla, johon voidaan yhdistää moniongelmaisuuksien lähtökohta. Kuva-mallin taustalta hahmottuu ajatus, jonka mukaan vankeuden aikana on hedelmällisemmät lähtökohdat käynnistää kuntouttava työ kuin siviilissä. Tehtävä on kuitenkin vaikea. Vankila on toisaalta paikka, jossa rangaistukset pannaan täytäntöön. Toisaalta samaa ympäristöä tulisi käyttää johonkin positiiviseen ja rakentavaan.¹²⁴

Kuvan kantavin perusidea sisältyy vaatimukseen jatkumon konkreettisuudesta. Jokainen osapuoli saa yhteistyön kautta omalle panokselleen suuremman vasteen kuin pelkästään omilla toimenpiteillä. Vankeinhoidon sijoittama panos elää konkreettisesti vielä vapautumisen jälkeen ja siviilijärjestelmät taas hyötyvät suoraan siitä panostuksesta, joka on toteutettu vankeudessa. Kyetäänkö järjestelmissä tällaiseen oman organisaation tehtävän-rajat ylittävään näkökulman avartamiseen? Kuvan mallintava arvo on epäsuorien – sanoisinko ideologisten – tulkintojen takana. Kuva sisältää toimintaperiaatteita, jotka ovat monien aspektiansa suhteen kaikkein lähimpänä valvotun koevapauden tai vankiloiden vapautumisyksiköiden ajatuksia. Sitä toteutetaan vankilaan sijoitettujen vankien kanssa, mutta toimintasisältöjen järjestäminen tapahtuu siviilitoimijoiden toimesta.

Toimintamalli osoittaa mahdollisuuden kehittää moniongelmaisuuksien vastaava, kokonaisvaltainen ja normaalirakenteisiin perustuva jatkumorakenne työvalmennuksen ympärille. Mallin jatkokehittäminen on rakenteellisten ongelmien ratkaisemista.

LÄHTEET

Avolaitostyöryhmän mietintö. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 7/1979.

Eskelinen Tuija: WOP-projektin työntekijä siviilissä. Väkiraportti vuodesta 2004. Keravan vankila, Wop-projekti, 2005.

Eskelinen Tuija: WOP-projekti vankilasta vapautumisen jälkeen 2004 – 2006. Väkiraportti. Keravan vankila, WOP-projekti, 2005.

Hallituksen esitys yhdyskuntapalvelun kokeilulaiksi HE 62/1990.

Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi HE 263/2004.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta annetun lain muuttamisesta HE 261/2004.

Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi HE 262/2004.

Haimola Maura: Viikin vankisiirtola – Tutkielma maataloustyön merkityksestä suomalaisessa vankeinhoidossa 1930 ja 40-luvuilla. Pro Gradu-tutkielma 2004. Helsingin Yliopisto, Poliittinen historia, 2004.

Hannula Ilari: Vankeinhoitoon liittyvän lainsäädännön historiaa 1881 – 1975. Teoksessa: Suomen vankeinhoidon historiaa, Osa 1: Katsauksia Vankeinhoidon kehitykseen. Toim. Elina Suominen, Valtion painatuskeskus / Arvi A. Karisto Oy, Helsinki 1981.

Heikkinen Anja: Yhdyskuntaseuraamukset. Teoksessa Vankeinhoidon perusteet, toim. Markku Salminen, Klaus Toivonen. Vankeinhoidon koulutuskeskus, Tietosanoma, 2002.

Hirvasmaa Heli: Puolimatkan talo –projekti, Tukiasumisprojektin loppuraportti 1999 – 2000 KHY:n Tampereen aluetoimistossa. Tampere 2001.

Honka Outi, Keinänen Antti & Tyni Sasu: Vaikuttaako vankeinhoito? s. 7 – 9. Haaste 1/2006.

Huhtala Johanna: Kriminaalihuoltotyön vaiheita 1870 – 1975. Kriminaalihuoltoyhdistys, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1984

Hypén Kimmo: Vankien työ- ja toimintakyky. Käsikirjoitusluonnos 25.4.2005.

Hypén Kimmo: Suomalaisten vankien työ- ja toimintakyky 1997-2005. Esitelmä seminaarissa Rikosseuraamus ja työhönkuntoutus 7.6.2005.

Jauhiainen Tuula ja Tuorila Kirsti: Duuni-projekti – Loppuraportti. Helsingin Diakonissalaitos, Helsinki 2002

Jäppinen V. ym.: Turun vankilatutkimus I. Kansanterveystieteen julkaisuja M: 42, 1978.

Järvelä Sampo: Vaskooli-projektin loppuraportti, ehdotus Suomen ehdonalaisesti vankilasta vapautuvien valvontajärjestelmän ja kuntoutuksen kehittämiseksi. Kriminaalihoiltoyhdistys. Tampere 1999.

Järvelä Sampo, Kääriäinen Juha ja Valokivi Heli: Lainrikkajien projektit 1996 – 2002 – Projektiselvitys Yhteistyössä rikoksettomaan elämään –hankkeelle. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2002, Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2002

Järvelä Sampo: Uusille Urille, yksilölliset polut muutokseen. Loppuraportti ESR:n Valtti-projektista, Silta-valmennus, raportteja, Tampere 2000.

Järvi Pirjo: Koulunpenkiltä pakkotyöhön, Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 3/1989.

Valtion painatuskeskus, Helsinki 1989.

Järvinen Tuula: Vaso-projekti Pohjois-Karjalassa. Vankien ja vankilasta vapautuneiden sosiaalityön ja viranomaisyhteistyön kehittämishanke. Loppuraportti. Itä-Suomen lääninhallitus. Julkaisu 7/1998.

Karsikas Vuokko: Kriminaalihoilto työ Suomessa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1989, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1989.

Karsikas Vuokko: Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis – Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005, Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2005.

Karsikas Vuokko ja Sunimento Kati: Vankien sijoitus ulkopuoliseen laitokseen vuonna 2003. Rikosseuraamusviraston monisteita 9/2004.

Karvonen M. ja Mohell U.: Vankien koulutus- ja työtausta. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 3/1990, Helsinki 1990.

Karvonen Mari: Vankien siviilityö. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 4/1992

Valtion painatuskeskus, Helsinki 1992.

Kopra Jaakko: Vangit normaalipalveluiden käyttäjänä. Teoksessa: Vangin sosiaalinen asema

Toim. Matti Laine, Painatuskeskus Oy, Helsinki 1993.

Koskiluoto Kari: Linnankundi luukuilla. Teoksessa: Vangin sosiaalinen asema. Toim. Matti Laine

Painatuskeskus Oy, Helsinki 1993.

Kujala Merja ja Rinta-Jaskari Sirpa: Vaihtelua kuvaan – Elämyksellistä toimintaa kuntouttavassa vankityössä. Projektiraportti. Hämeen ammattikorkeakoulu, Hämeenlinna 2005.

Kuntouttava vankityökokeilu – Seurantaryhmän raportti kokeilun pilottivaiheesta

15.11.1999 – 15.4.2000. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, Helsinki 3.4.2000.

Kurtén-Vartio Sonja: Fängslande program – En utredning över de intagnas verksamhetsprogram i fängelserna i Norden. TemaNord 1999:582, Nordisk Ministerråd, Kobenhavn 1999.

Kääriäinen Juha: Seikkailijasta pummiksi – tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista, Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994, Painatuskeskus Oy, Helsinki 1994.

Kääriäinen Juha: Miten ihmisestä tulee vanki? Teoksessa: Vangin sosiaalinen asema, Toim. Matti Laine, Painatuskeskus Oy, Helsinki 1993.

Laine Matti: Onko Suomessa jälkihuoltoa? Teoksessa: Vangin sosiaalinen asema, Painatuskeskus Oy, Helsinki 1993.

Laine Matti: Voidaanko vankeja ja rikollisia kuntouttaa? Katsaus historiaan ja tieteelliseen keskusteluun. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1994.

Laitinen Jouko: Suomen vankeinhoidon historia. Teoksessa Vankeinhoidon perusteet, toim. Markku Salminen, Klaus Toivonen, Vankeinhoidon koulutuskeskus, Tietosanoma, 2002.

Laitinen Jouko: Suomen vankeinhoidon historiaa, Osa 1: Katsauksia Vankeinhoidon kehitykseen
Toim. Elina Suominen, Valtion painatuskeskus / Arvi A. Karisto Oy, Helsinki 1981

Lappi-Seppälä Tapio: Teilipyörästä terapiaan – piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 9/1982, Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1982

Laurila, Anne: Kuvalla kotiin: kokemuksia ja näkemyksiä Kuntouttavasta vankityöprojektistä. Espoon-Vantaan ammattikorkeakoulu, sosiaalialan opinnäytetyö, 2001.

Lehmuskoski Elina: Joensuun seudun Equal –hanke. Loppuraportti. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Joensuu 2005

Lempiäinen, Eila: Vapauden menetys ja julkiset työvoimapalvelut. Helsingin yliopisto, oikeustieteen pro gradu -tutkielma. Helsinki 2002.

Lipsonen Leo: Vangittu kulttuuri, Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 1/1997, Oy Edita Ab, Helsinki 1997.

Manninen Niina ja Korhonen Sanna: Verkkiksen kautta vapauteen - Verkkis osana vankien päihdekuntoutusta. Opinnäytetyö, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, sosiaali- ja terveysalan koulutusohjelma, 2000.

Marniemi Janne, Pekkala Terho ja Virtanen Petri: Kuoleman suudelma 1990 –luvun työpajatoiminnalle? PAKE suomalaisen työpajatoiminnan kehittämishankkeen loppuraportti. Valtakunnallinen työpajayhdistys ry, 2004.

Melaranta Sanna: Häkistä verkkoon – viranomaisyhteistyön kehittämissuunnitelman loppuraportti. Kriminaalihuoltoyhdistys. Jyväskylän aluetoimisto 2000.

Muilu, Marja-Liisa: Yhdyskuntapalveluun tuomittujen uusintarikollisuus. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 2/1999. Hakapaino Oy, Helsinki 1999.

Nieminen Miikka: Työsiirtolat vankeinhoidon osana. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1/82, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1982.

Nordic Prison Education – A lifelong learning perspective. *Tamanord* 2005:526, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2005.

Nuutinen Kaija, Pöntinen-Heinonen Arja ja Määttä Risto: Palveluohjauskäytäntö vankilasta vapautuvien yhteiskuntaan palaamisen tukemiseksi. *Finsoc – hyvät käytännöt verkkopainos.* 2005.

Nyman Markku: Elämänlaatu laitoksessa ja selviytyminen vapaudessa – Suljettuun laitokseen ja avolaitokseen sijoitettujen miesvankien hyvinvointi vankeusaikana ja selviytyminen vapaudessa. Tampereen yliopisto, Psykologian laitos, 2000.

Pajuoja Jussi: Vankilarakentaminen – Katsaus rangaistusten historiaan. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 6/1993, Painatuskeskus Oy, 1993

Pajuoja Jussi: Vankeinhoidon vaihtoehdot. Art House Oy, 1997.

Pihlajamäki Maiju: Vankien odotukset kuntouttava vankityö – ohjelmasta. *Opinnäytetyö.* Diakonia-ammattikorkeakoulu, Helsingin yksikkö, sosiaalialan koulutusohjelma, Helsinki 2005.

Pättiniemi Pekka: Social Enterprises as Labour Market Measure. Kuopion yliopiston julkaisuja E. yhteiskuntatieteet 130. Kopijyvä, Kuopio 2006.

Rake 2 – loppuraportti. Rikosseuraamusvirasto 2003.

Reijonen Mikko: Polkujen rakentamista pääteiden välille – Kriminaalihuollon päihde-työn kehittämishankkeen arviointitutkimus. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2004.

Rikoksettomaan elämänhallintaan - Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö, Komiteamietintö 2001:2, Oikeusministeriö 2002.

Rikoksista rangaistujen tuen tarve – Suosituksen yhteistoiminnalle. Vankien jälkihuolto-työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriö, oikeusministeriö, Suomen Kuntaliitto. Yliopistopaino Kustannus, Helsinki University Press, Helsinki 2006.

Räihä Iris: Mitä vapautuminen on? Vaikutelmia muutaman helsinkiläisvangin elämästä ja käsityksistä jälkihuolto- ja valvontatoimista. Sosiaalipolitiikan pro gradu –tutkielma. Helsingin Yliopisto, 1985.

Salminen Tomi: Kohti siviilissä selviytymistä: tutkimus vankien elämänhallinnasta tuetussa projektissa. *Opinnäytetyö,* Diakonia-ammattikorkeakoulu, Helsinki 2001.

Sinervo Helena ja Valokivi Heli: Suunniteltu vapautuminen -projekti. Loppuraportti. Kri-

minaalihuoltolaitoksen Tampereen aluetoimisto. Tampere 2001.

Smolej Mirka: Rikosseuraamusten tutkimus Suomessa. Katsaus tutkimuksen painopisteisiin ja resursseihin. Rikosseuraamusalan neuvottelukunnan julkaisu 1, Helsinki 2005.

Sopimushoidon kokeileminen. Oikeusministeriö. Lausuntoja ja selvityksiä 2003:16.

Sosiaalisen työllistämisen työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2004:19. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2004.

Sosiaalisen yritystoiminnan forum – Manifesti sosiaalisen yritystoiminnan edistämiseksi Suomessa. Viestintä Oy Viisikko, Savion kirjapaino Oy 2005.

Stenberg Carl-Olof, Karsikas Vuokko: Kuntouttava vankityö vuonna 2004. Rikosseuraamusviraston monisteita 2/2005.

Stenberg Carl-Olof, Karsikas Vuokko: Kuntouttava vankityö vuonna 2005. Julkaisematon luonnos 2006.

Suonoja Kyösti: Kriminaaliasiamiesprojektin loppuraportti ja arviointi. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Raportteja 1/2006. Helsinki 2006.

Suursoho Saija: Vankien kokemuksia ja toiveita jälkihuollosta. Sosiologian pro gradu –työ, Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, 1996.

Temisevä Mauri ja Turunen Kirsi: Virtavalta-hanke. Loppuraportti. Joensuu 2005.

Ulvinen Veli-Matti: Vankielämän kasvatukselliset alueet vankeinhoidon tavoitteiden kehityksessä – estettyjä kuvia? Acta Universitatis Ouluensis, E Scientiae Rerum Socialium: 22, Oulun yliopisto, 1996.

Uusitalo Paavo: Vankila ja työsiirtola rangaistuksena. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1968.

Vankien sähköiset valvontamenetelmät - Sähköisen valvonnan työryhmän välimietintö. Lausuntoja selvityksiä 2006:1. Oikeusministeriö, Helsinki 2006.

Vankeinhoidon ja kriminaalihuollon tilastoja 2004. Rikosseuraamusvirasto, Helsinki 2005.

Vankeusrangaistuskomitean mietintö. Komiteanmietintö 2001:6. Hakapaino Oy, Helsinki 2001.

Vankien sähköisen valvontamenetelmät – sähköisen valvonnan työryhmän välimietintö. Lausuntoja ja selvityksiä 2006:1, Oikeusministeriö 7.2.2006.

Vankien työ- ja toimintakyvyn arviointimenetelmä. Oikeusministeriö, Vankeinhoito-osasto.

Vuolukka Kaisa, Entisen elämän vanki – projekti vapautuneen vangin psykososiaalisesta kuntoutuksesta, Merimajakka ry, 2004.

Vuoristo Niina: Haaveet kaatuu? Vankilasta vapautuneiden edellytykset sopeutua yhteiskuntaan. Turun yliopisto, sosiaalipolitiikan pro gradu –tutkielma, 2003.

Väyliä työhön, Tupo 2 –työryhmän mietintö, Työhallinnon julkaisu 2006.

Ylönen Pentti: Vankisiirtolat. Vankeinhoidon koulutuskeskus, Helsinki 1979.

ALAVIITTEET

¹ Tässä yhteydessä voidaan mainita, että kartoituksessa on ratkaisevana apuna toiminut vuonna 2002 julkaistu kirja 'Lainrikkokojien projektit 1996–2002'. Voidaan sanoa, että ilman kirjaa olisi ollut vaikea löytää järkevää tapaa lähteä liikkeelle.

² Laitinen 2002 s. 296

³ Verkoston luonne ja todelliset mahdollisuudet ovat sitten eri asia. Kts. Marniemi, Pekala ja Virtanen 2004.

⁴ Kts. lisää historiasta esim. Huhtala (1984): Kriminaalihuoltotyön vaiheita 1870–1975, Karsikas (1989): Kriminaalihuoltotyö Suomessa tai Kriminaalihuoltolaitoksen internet-sivut www.kriminaalihuolto.fi/15140.htm.

⁵ Sopimushoidon kokeileminen. Oikeusministeriö. Lausuntoja ja selvityksiä 2003:16.

⁶ Kopra 1993 s. 82

⁷ Laine 1993 s. 86 – 7

⁸ Laine 1993 s. 88

⁹ Kriminaalihuollon ja muiden toimijoiden vuorovaikutusta ja osuuksia on tarkasteltu useissa eri tutkimuksissa, joista ei kuitenkaan välttämättä voida koota yhtenäistä näkökulmaa. Kts. esim. Enola 1996, Hälinen 1999, Koponen, Niemimäki ja Pernu 2003, Laamanen ja Vallius 1995, Lindblom 1998, Puikkonen 2001, Suursoho 1996, Vuoristo 2003. Nämä tutkimukset on tunnustettu Mirka Smolejn kartoituksessa 2005.

¹⁰ Kääriäinen 1994 s. 276–7.

Kääriäinen 1993 s. 42–4.

¹¹ Pajuoja 1993 s. 30

¹² Pajuoja 1997 s. 110–117

¹³ Ulvinen 1996 s. 171

¹⁴ Lipsonen 1997 s. 132

¹⁵ Hypén Kimmo: Julkaisematon käsikirjoitus 2005

Hypén Kimmo: Esitelmä seminaarissa Rikosseuraamus ja työhönkuntoutus 7.6.2005

Vankien työ- ja toimintakyvyn arviointimenetelmä, Oikeusministeriö, Vankeinhoito-osasto.

¹⁶ *ibid*

¹⁷ *ibid*

¹⁸ Järvi 1989 s. 76

¹⁹ Järvi 1989 s. 160–168

²⁰ Järvi 1989 s. 73, Jäppinen ym. 1978 s. 34, Karvonen ja Mohell 1990 s. 7, Hypén 2005.

²¹ Laitinen 2002 s. 292–4

²² Lappi-Seppälä 1982 s. 37–8

²³ Pajuoja 1993 s. 24

²⁴ Laitinen 2002 s. 296

²⁵ Laitinen 1981 s. 173

²⁶ Haimola 2004 s. 22–24

²⁷ Pajuoja 1993 s. 53–54

²⁸ Laitinen 2002 s. 302–4

²⁹ Pajuoja 1993 s. 64–71

³⁰ Haimola 2004

³¹ Pajuoja 1993 s. 73–5

³² Laitinen 2002 s. 304–6

³³ Heikkinen 2002 s. 250

³⁴ Ylönen 1979 s. 4 ja liite; Hannula 1981 s. 156–7, s. 167–8

³⁵ Nieminen 1982 s. 2, s. 9, s. 31, s. 32

- ³⁶ Laitinen 1981 s. 210–212
- ³⁷ Ylönen 1979 s. 5–6, liite 1
- ³⁸ Ylönen 1979 s. 7–8
- ³⁹ Hannula 1981 s. 167–8
- ⁴⁰ Laitinen 1981 s. 210–211
- ⁴¹ Ylönen 1979, s. 13
- ⁴² Ylönen 1979 s. 14–15, s. 42, s. 45, s. 49, s. 51, s. 54
- ⁴³ Ylönen 1979 s. 4–5, liite 1
- ⁴⁴ Hannula 1981 s. 156, 158
- ⁴⁵ Huhtala 1984 s. 75–76
- ⁴⁶ Huhtala 1984 s. 77–79
- ⁴⁷ Laitinen 1981, s. 216–219
- ⁴⁸ Ylönen 1979 s. 59
- ⁴⁹ Nieminen 1982, s. 20, s. 23, s. 25
- ⁵⁰ Avolaitostyöryhmän mietintö 7/79 s. 8–14
- ⁵¹ Avolaitostyöryhmän mietintö 7/79 s. 26–38
- ⁵² Huhtala 1984 s. 79, s. 104–5
- ⁵³ Laine 1993 s. 88
- ⁵⁴ Räihä 1985
- ⁵⁵ Rikoksettomaan elämänhallintaan. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö 2000, s. 15
- ⁵⁶ Uusitalo 1968 s. 30
- ⁵⁷ Karvonen 1992 ”lukijalle”
- ⁵⁸ Karvonen 1992 s. 22
- ⁵⁹ Vrt. esim. Koskiluoto 1993 s. 78, Vuoristo 2003 s. 43
- ⁶⁰ Karvonen 1992 s. 29
- ⁶¹ Järvelä 2000 s. 61
- ⁶² Rikoksettomaan elämänhallintaan 2001 s. 56
- ⁶³ Esitys yhdyskuntapalvelun kokeilulainsiksi HE 62/1990
- ⁶⁴ Rikoksettomaan elämänhallintaan 2001 s. 57
- ⁶⁵ Vanhala 1999: Esipuhe kirjassa Muilu, Marja-Liisa: Yhdyskuntapalveluun tuomittujen uusintarikollisuus.
- ⁶⁶ Rikoksettomaan elämänhallintaan 2001, s. 58
- ⁶⁷ Vankeinhoidon ja kriminaalihuollon tilastoja 2004. Taulukko 28: Vankeinhoitolaitoksen tuotannon tulos vuosina 2000–2004 s. 30.
- ⁶⁸ Uusitalo 1968 s. 13
- ⁶⁹ Uusitalo 1968 s. 133
- ⁷⁰ Uusitalo 1968 s. 138
- ⁷¹ Uusitalo 1968 s. 57–59
- ⁷² Vuoristo 2003 s. 1, s. 46, s. 61, Suursoho 1996 s. 36, s. 58
- ⁷³ Kääriäinen 1994 s. 87–88
- ⁷⁴ Helsingin Kuva-toimintaa koskevat tiedot perustuvat mm. raportteihin: Kuntouttava vankityö vuonna 2004 sekä Kuntouttava vankityökokeilu – Seurantaryhmän raportti kokeilun pilottivaiheesta 15.11.1999 – 15.4.2000. Lisäksi käytettävissä on ollut luonnos vuoden 2005 vuosiraportiksi.
- ⁷⁵ Hämeenlinnan seutukunnan Kuva-projektin perustiedot perustuvat mm. projektin yhteistyösopimukseen ja vuosiraportteihin vuosilta 2004 ja 2005.
- ⁷⁶ Kujala ja Rinta-Jaskari 2005
- ⁷⁷ Kurtén-Vartio on nostanut saman tekijän hyvin yleiseksi perushaasteeksi. Yhteisen ideologian ja yhteisten toimintalinjojen löytäminen sekä perinteisten ja uusien näkökulmien välillä tasapainottelu on hyvin yleinen haaste. Vastavoimia usein ilmaantuu. Kurtén-Var-

tio 1999, s. 16

⁷⁸ Nordic Prison Education 2005, s. 175

⁷⁹ Opetushallituksen internet-sivut 25.1.2006

⁸⁰ Sosiaalisen työllistämisen työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimusraportteja 2004:19

⁸¹ Vankeuslaki 6. luku 1 §

⁸² Vankeuslaki 4. luku 9 §

⁸³ Vankeusrangaistuskomitean mietintö 2001 s. 168

⁸⁴ HE 263/2004 s. 95–6

⁸⁵ HE 263/2004 s. 163

⁸⁶ HE 263/2004 s. 93–5

⁸⁷ HE 261/2004 s. 13

⁸⁸ HE 261/2004 s. 19–20

⁸⁹ Rikosseuraamusviraston Rake 2 – raporttimuistio 2003, s. 8

⁹⁰ HE 262/2004 s. 36

⁹¹ Vankien sähköisen valvontamenetelmät – sähköisen valvonnan työryhmän välimietintö. Lausuntoja ja selvityksiä 2006:1. s. 10

⁹² Uusitalo 1968, Muilu 1999

⁹³ Honka, Keinänen ja Tyni 2006 s. 7–9

⁹⁴ Ortmannin tulokset on esitelty kirjassa: Nyman 2000 s. 10–12.

⁹⁵ Kts. Eila Lempiäisen käsittely vankien oikeuksista työvoimapaalveluihin s. 37–41, s. 54–58.

⁹⁶ Rikoksista rangaistujen tuen tarve – Suositukset yhteistoiminnalle 2006 s. 17 ja s. 47

⁹⁷ Vankien sähköiset valvontamenetelmät – Sähköisen valvonnan työryhmän välimietintö 2006, s. 2, s. 6

⁹⁸ Rikoksista rangaistujen tuen tarve – Suosituksen yhteistoiminnalle 2006 s. 28

⁹⁹ Suonoja 2006 s. 30. Tulisiko toimenpide sittenkin laskea yhdyskuntaseuraamukseksi eikä vankeusrangaistukseksi?

¹⁰⁰ ”Manifesti sosiaalisen yritystoiminnan edistämiseksi Suomessa” 2005.

¹⁰¹ Pättiniemi 2006

¹⁰² Väyliä työhön, Tupo 2 -työryhmän mietintö, Työhallinnon julkaisu 2006, s. 30

¹⁰³ Hankkeen loppuraportti: Järvelä 2000

¹⁰⁴ Järvelä 2000, s. 12

¹⁰⁵ Kts. ohjelman käsikirja: Kakku duuniin. Työkaluja vangin ohjaamiseen työelämään. Vangin omavastuisuuden ohjelma.

¹⁰⁶ Jauhiainen ja Tuorila 2002

¹⁰⁷ Järvelä ym. 2002 s. 51–52

¹⁰⁸ Lehmuskoski 2005, Temisevä ja Turunen 2005, Nuutinen, Pöntinen-Heinonen ja Määttänen 2005

¹⁰⁹ Karsikas ja Sunimento 2004

¹¹⁰ Karsikas 2005

¹¹¹ Pääasiallisena tietolähteenä kaikissa päihdepainotteisten mallien kuvauksissa on ollut Rikosseuraamusviraston internet-sivuilla julkaistut kuvaukset. <http://www.vankeinhoito.fi/4829.htm>

¹¹² Kts. vertailun vuoksi esimerkiksi islantilaisesta Half-Way-House-mallista kirjassa Kurtén-Vartio 1999 s. 137–140.

¹¹³ Vuolukka 2004

¹¹⁴ Eskelinen Tuija: WOP-projektin työntekijä siviilissä – Väliraportti vuodesta 2004 ja WOP-projekti vankilasta vapautumisen jälkeen 2004–2006, Väliraportti kevät 2005

¹¹⁵ Manninen ja Korhonen 2000

¹¹⁶ Järvinen 1998

KRIMINAALIHUOLLON TUKISÄÄTIÖN JULKAISUJA:

Liisa Uusitalo (toim.):

Vankilat, päihteet ja haittojen vähentäminen, tilannekatsaus
(*Monisteita 1/2005*)

ISBN 952-99621-0-X (sid.)

ISBN 952-99621-1-8 (pdf)

Kyösti Suonoja:

Kriminaaliasiamiesprojektin loppuraportti ja arviointi

(*Raportteja 1/2006*)

ISBN 952-99621-2-6 (nid.)

ISBN 952-99621-3-4 (pdf)

Jarno Ruotsalainen:

Kuntouttava vankityö, selvitys työhönkuntouttamisen roolista vankeinhoidossa

(*Raportteja 2/2006*)

ISBN 952-99621-4-2 (nid.)

ISBN 952-99621-5-0 (pdf)